

Saat itse määritellä, millainen olet
Selkokielisen seksivalistuksen retoriikka

Anni Reilä
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomen kieli
Maaliskuu 2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteen laitos / Humanistinen tiedekunta

REILÄ, ANNI: *Saat itse määritellä, millainen olet*: Selkokielen seksivalistuksen retoriikka

Pro gradu -tutkielma, 61 s.

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Maaliskuu 2022

Pro gradu -tutkielmassani tutkin kirjoitetun selkokielen seksivalistuksen retoriikkaa. Tutkimusaineisto koostuu yhdestä painetusta kirjasta, joka on kirjoitettu vaativalla selkokielellä.

Tutkielmassani tarkastelen, miten selkokielen valistus voi pyrkiä vaikuttamaan lukijaansa ja vakuuttamaan tämän erilaisten toimintamallien kannattavuudesta tai kasvamiseen liittyvien kokemusten tavanomaisuudesta. Tarkastelun kohteena on selkokielisyyden ja vaikuttamisen suhde. Tutkin, miten samoilla kielellisillä muodoilla tekstiin on mahdollista rakentaa sekä selkeyttä että vaikuttavuutta. Tarkastelen myös sitä, miten jotkin vaikuttamiskeinot ovat mahdollisesti ristiriidassa selkokielen periaatteiden kanssa. Tutkimukseni on feminististä tekstintutkimusta, joka on avoimesti yhteiskunnallista ja muutostavoitteellista. Selkokielen käytön ja tutkimisen tavoitteena on pohjimmiltaan ihmisten osallisuuden ja yhteiskunnallisen tasa-arvon lisääntyminen.

Kun tarkastellaan selkokieltä, on kielen vaikeuteen liittyvien tekijöiden ohella tarpeen kysyä, miten selkokielen teksti pyrkii vaikuttamaan lukijaansa. Tutkimusmenetelmänäni tässä tutkielmassa on retorinen analyysi, johon olen yhdistänyt queer-luentaa. Queer-luennan avulla tarkastelen, millaisia normeja tekstiin kirjoittuu. Tutkin, millainen tekstin ideaalilukija on ja toistaako tai purkaako teksti seksuaalisuuteen, sukupuoliin ja ihmissuhteisiin liittyviä yhteiskunnallisia normeja ja ihanteita.

Havaitsin, että teksti hyödyntää samoja kielellisiä muotoja sekä selkokielisyyden rakentamisessa että kielellisessä vaikuttamisessa. Monessa tapauksessa tämä ei kuitenkaan ole täysin yksiselitteistä, vaan keinojen selkeyttä ja vaikuttavuutta voidaan punnita monesta eri näkökulmasta. Jotkin keinot luovat kuitenkin tekstiin sekä selkeyttä että vaikuttavuutta yksiselitteisemmin kuin toiset. Erityisesti lukijan puhuttelun voidaan tulkita luovan sekä selkeyttä että vaikuttavuutta valistustekstiin, joka on kirjoitettu vaativalla selkokielellä. Muillakin vaikuttamisen keinoilla voidaan nähdä olevan myös erilaisia selkeyttä lisääviä tehtäviä. Osa vaikuttamiskeinoista on kuitenkin ristiriidassa selkokielisyyden kanssa. Lisäksi on keinoja, jotka ovat selkokielen suhteen melko neutraaleja. Ne eivät erityisesti rakenna tekstiin selkeyttä, mutta tekstin selkeys ei myöskään niistä heikkene. Huomionarvoista on, että myös selkokieltä käyttämällä voidaan vaikuttaa, sillä se on keskeinen tapa pyrkiä sitouttamaan selkokieltä tarvitseva lukija tekstiin.

Queer-luenta toi esiin, että vaikka teksti pyrkii ottamaan huomioon myös erilaisia vähemmistöjä ja yhteiskunnassa harvinaisempia suhdemuotoja, on enemmistöillä ja erilaisilla yhteiskunnallisilla normeilla tekstissä varsin vahva asema. Tekstin ideaalilukija ei välttämättä ole vähemmistöön kuuluva silloinkaan, kun puhutaan jostakin tietystä vähemmistöstä. Toisaalta tekstissä on kuitenkin myös kohtia, joissa esimerkiksi cissukupuolisuuden normia rikotaan ja kuva tekstin ideaalilukijasta laajenee. Selkokielen kehittämistyössä on tarpeen kiinnittää huomiota siihen, että teksti olisi sisällöltään mahdollisimman inklusiivista.

Asiasanat: retoriikka, selkokieli, queer, feministinen kielentutkimus

Sisällys

1	Johdanto	2
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat.....	2
1.2	Aiempi tutkimus.....	5
1.3	Termit ja merkintätavat	6
1.4	Tutkielman rakenne.....	9
2	Tutkimusaineisto, tutkimuksen lähtökohdat ja metodologia	11
2.1	Aineisto ja aineiston käsittely	11
2.2	Tutkimuksen eettisyys.....	12
2.3	Feministinen tekstintutkimus	13
2.4	Queer-luenta.....	14
3	Selkokieli	17
3.1	Selkokieli Suomessa	17
3.2	Selkokielen vaikeustasot	18
3.3	Selkokielen periaatteet ja yleiset kirjoitusohjeet.....	19
3.4	Selkokieli ja tekstilajit.....	23
3.5	Seksuaalisuuden käsittely suomalaisissa selkokirjoissa	23
4	Retoriikka.....	25
4.1	Selkokieli, retoriikka ja vallankäyttö	25
4.2	Retorinen analyysi.....	27
5	Aineiston analyysi.....	33
5.1	Asiantuntijapuhe ja konsensuksella vahvistaminen	33
5.2	Lukijan puhuttelu	39
5.3	Sisä- ja ulkoryhmien luominen	44
5.4	Tunteisiin vetoaminen.....	50
5.5	Faktuaalistaminen	52
5.6	Ääri-ilmaisujen käyttö.....	55
5.7	Toisto	57

6	Lopuksi.....	60
	Lähteet.....	62
	Aineslähteet.....	62
	Muut lähteet	62

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Selkokieltä on käytetty seksuaalisuutta käsittelevässä valistavassa kirjallisuudessa 1980-luvun lopulta alkaen. Tuolloin julkaistiin ensimmäinen seksuaalisuutta käsittelevä suomenkielinen selkotietokirja, Pertti Rajalan ja Seppo Aution (1988) *Ihmisen kehitys ja kehityksen häiriöt* (Vaijärvi 2012, 43). Selkokielistä seksuaalisuutta käsitteleviä kirjoja on sen jälkeen julkaistu useita, minkä lisäksi selkokielistä seksuaalikasvatusmateriaalia löytyy nykyään myös internetistä. Seksivalistus on aina jonkinlainen aikansa kuva, ja valistuksen tarkoitus on ohjata ihmisten toimintaa sellaiseen suuntaan, mikä nähdään yhteiskunnassa toivottavana. Tässä tutkimuksessa pyrin retorisen analyysin ja queer-luennan keinoin selvittämään, millaista on selkokielinen seksivalistus tänä päivänä.

Selvitän, millaisia retorisia keinoja eräässä nuorille suunnatussa selkokielisessä seksitietokirjassa on käytetty. Tutkittava teos on Tittamari Marttisen *Seksistä selkoa*, joka on julkaistu vuonna 2019. Tarkastelen, miten teksti pyrkii vuorovaikuttamaan lukijan kanssa, ohjaamaan tämän toimintaa ja sitouttamaan tämän tekstissä esitettyihin ajatuksiin. Tutkimukseni yhtenä tarkoituksena on selvittää, millä tavoin nämä käytetyt keinot ovat yhteydessä selkokielen periaatteisiin. Kiinnitän huomioni siihen, ovatko selkokielisyyden ja retoriisuuden tekstissä toisiaan tukevia seikkoja ja näkyvätkö ne samoissa kielellisissä muodoissa. Toisaalta tarkastelen, onko tekstissä käytetty sellaisia retorisia keinoja, jotka sopivat huonosti yhteen selkokielen periaatteiden kanssa.

Tutkimukseni teoreettisena taustana on uusi retoriikka, joka kiinnittää huomion kielelliseen vaikuttamiseen. Miellän uuden retoriikan hengessä retoriikan käsitteen varsin laajasti ja olen kiinnostunut siitä, kuinka argumentoivan vaikuttamisen lisäksi asiointilojen ja tapahtumien kielellisellä konstruoinnilla, esimerkiksi faktuaalistamisella, pyritään vaikuttamaan tekstin lukijaan. Lähestyn aineistoani tekstinä, jota ohjaavat sekä seksuaalisuudesta puhumisen diskurssit että selkokielisyyden vaatimus. Toisaalta nämä eivät ole pelkästään aineistoa selittäviä taustatekijöitä, vaan aineistoni myös tuottaa sekä näitä diskursseja että selkokielisyyttä. Diskursseissa on kyse siitä, kuinka toimijat kuvaavat ilmiöitä ja nimeävät niille syitä (Suoninen 1999, 18).

Yhdistän tutkimuksessani retorista analyysiä ja kirjoitetun selkokielen tutkimusta. Näissä kummasakin korostuu tekstin vastaanottaja (Salminen 2018, 3), jota omassa tutkimuksessani nimitän luki-

jaksi. Hyödynnän tutkimuksessani myös queer-luentaa, jonka yhdistäminen retoriseen analyysiin tarjoaa minulle mahdollisuuden tarkastella tekstiin kirjoittuvia lukijapositioneja normien näkökulmasta: millaisia seksuaalisuuksia ja sukupuolisuuksia tekstin ideaalilukijalle rakentuu ja millainen toiminta näyttäytyy toivottavana?

Tutkittavaa tekstiä pidän eräänlaisena valistavana tekstinä. Kansalaiskasvatuksessa ja valistuksessa on kyse tiedon jakamisen lisäksi yhteiskunnallisten arvojen ja asenteiden muovaamisesta. Tieto pitää yhteiskuntaa kasassa vain, jos yksilö sisäistää tiedon osaksi omaa elämänhallintaansa. (Vuori 2012a, 85.) Valistaville teksteille ominaiset, genreen liittyvät piirteet pyrin ottamaan analyysissäni huomioon sikäli kuin ne mahdollisesti selittävät tietäntyyppisten kielellisten rakenteiden käyttöä. En kuitenkaan pyri tutkimaan seksuaalikasvatusgenren ominaispiirteitä laajemmin – tekstilaji on vain yksi taustatekijä, joka selittää tutkimani tekstin kielellisiä valintoja. Yhden kirjoittajan yhden teoksen perusteella ei tekstilajin erityispiirteisiin olisi mieltä ottaa järin vahvasti kantaa.

Jaana Vuoren (2012b, 448) mukaan opaskirjat ovat kenties itsestään selvin valistuksen laji. Otaksun, että aineistossani on paljon valistaville teksteille tyypillisiä ohjeita ja käskyjä, ja uskon, että tekstilajituntemus ohjaa lukijaa myös siinä, kuinka velvoittavina lukija nämä ohjeet ja käskyt tulkitsee. En kuitenkaan tutki todellisen lukijan todellista tulkintaa, vaan kyse on tutkimukseni näkökulmasta lähinnä siitä, että tekstiin kirjoittuva sisäistekijä kenties odottaa sisäislukijalta tekstilajituntemusta esittäessään asioita velvoittavaan sävyyn (termeistä ks. luku 1.3). Tätä vasten onkin kiinnostavaa tutkia, mitä selkokielen kirjoitusohjeet sanovat lukijan ohjailusta – kehotetaanko tällaisia valistusgenrelle tyypillisiä ilmaisutapoja mahdollisesti välttämään vai ovatko ne linjassa selkokielen periaatteiden kanssa?

Selkokeskuksen yhteydessä toimivan selkokirjatyöryhmän arvion mukaan tutkimani teos on selkokielinen, mistä osoituksena tekstille on myönnetty selkotunnus. Näin ollen tämäkin teos osaltaan muokkaa kuvaa siitä, mitä on selkokieli. Tutkimukseni ei kysy, mikä on tällaisille teksteille tyypillistä vaan mikä on mahdollista. Tutkimukseni on siis kvalitatiivinen tapaustutkimus.

Aineistoni kieli on arvioni mukaan vaativaa selkokieltä. Tätä luonnehdintaa perustelen selkokielen eri vaikeustasoja käsittelevässä luvussa 3.2. Kun kyse on vaativasta selkokielestä, on kirjoittajan pyrittävä noudattamaan tekstilajikriteerejä erityisen tarkasti ja sovitettava tekstin sävy ja tyyli tekstilajiin (Leskelä 2019, 169). Koska kukaan ei ole tietojeni mukaan Suomessa tutkinut seksuaalikasvatusmateriaaleja puhtaasti tekstilajin näkökulmasta, lähdän siitä, että aineistoani voi tarkastella valistavien tekstien tekstilajipiirteiden valossa. Hyödynnän myös tietoja siitä, millaiset tekstilajipiirteet luonnehtivat koulujen oppikirjoja, sillä niillä voi olettaa olevan samankaltaisia päämääriä kuin tutkimallani aineistolla.

Aiheeni on tutkimisen arvoinen, sillä tietoisuus selkokielen tarpeesta ja sen myötä selkokielisten materiaalien määrä on viime vuosina lisääntynyt, mutta monista selkokielen piiriin kuuluvista aiheista ei ole vielä tehty juurikaan tutkimusta. Tiedossani ei ole, että selkokielisiä seksuaalikasvatusmateriaaleja olisi aiemmin tutkittu kielitieteellisin menetelmin. Tietämäni mukaan myöskään queer-luentaa ei kukaan ole aiemmin soveltanut selkokielisten tekstien tutkimukseen. Tutkimukseni on myös ensimmäinen eksplisiittisesti feministiseen tutkimusperinteeseen nojautuva selkokieltä koskeva tutkimus. Kulkki-Niemisen ja Leskelän (2012, 545) mukaan selkoviesticinnän kehittämällä on ideologinen yhteys saavutettavuuteen eli siihen, että ihmiset olisivat tasa-arvoisia siinä, millaiset mahdollisuudet heillä on osallistua yhteiskunnan toimintaan. Uskonkin, että feministisen tutkimuksen menetelmät ja periaatteet soveltuvat selkokielen tutkimukseen siksi, että myös feministisen tutkimuksen taustalla on yhteiskunnallisen tasa-arvon ihanne. Queer-luennan avulla on mahdollista tarkastella tutkittavaa tekstiä tavalla, joka tuo esiin sen, mikä on tekstissä käytettyjen vaikuttamisen keinojen suhde esimerkiksi hetero- tai cisnormatiivisuuteen (termeistä ks. luku 1.3) tai miten teksti normittaa erilaisia kehoja ja niiden toimintaa sekä laajemmin yksilöiden toimintaa yhteiskunnassa. Purkaako tai toisintaako tekstin retoriikka erilaisia normeja?

Seksuaaliterveyden maailmanjärjestö WAS toteaa seksuaalioikeuksien julistuksessaan, että ”jokaisella ihmisellä tulee olla pääsy eri lähteistä saatavaan tieteellisesti pätevään ja ymmärrettävään tietoon seksuaalisuudesta, seksuaaliterveydestä ja seksuaalioikeuksista” (WAS 2014). Siksi on tärkeää tutkia, millä tavoin tätä tietoa välitetään sellaisille lukijaryhmille, joille yleiskielinen teksti voi olla liian vaikeaselkoista. Kuten yllä mainitsin, selkokielisillä materiaaleilla on tärkeä merkitys kielellisessä saavutettavuudessa ylipäätään. Leskelän (2019, 56) mukaan tiedon saavuttamattomuus vaikuttaa ihmisten elämään kokonaisvaltaisesti, sillä se hankaloittaa esimerkiksi terveydestä ja toimeentulosta huolehtimista, yhteiskunnan toimintaan osallistumista sekä lukuisia pieniä arjen tilanteita. Arjen hallinnassa tarvittavien tietojen saavutettavuuden vaatimus ei koske vain viranomais tekstejä vaan monia muitakin elämän osa-alueita (mts. 62).

Valitsin aineistoni sillä perusteella, että se käy kattavasti läpi monia sukupuoli- ja seksuaalisuuteen liittyviä teemoja. Tutkimusmenetelmäksi valikoitui lopulta retorinen analyysi, jonka avulla on mahdollista tutkia tekstiin rakentuvaa vuorovaikutusta ja sitä, miten teksti pyrkii vakuuttamaan lukijansa. Tämä on nähdäkseni antoisa lähestymistapa, kun tutkitaan, millä tavalla tietoa välitetään niille lukijaryhmille, joille yleiskielinen teksti on liian vaikeaa. Toisaalta teksti pyrkii vaikuttamaan siihen, mitä lukija tietää ja miten hän toimii, toisaalta tekstissä on pyrittävä mahdollisimman selkeään ilmaisuun. Rajaako selkeyspyrkimys vaikuttamisen keinoja, ja voiko tekstin selkeys toisaalta tukea tekstin retoriikkaa tai olla jopa osa sitä?

Tutkimani teos ei ole esimerkiksi kouluissa käytössä oleva oppimateriaali, sillä halusin tarkastella teosta, joka ei nojaa ajatukseen siitä, että materiaalia käydään läpi yhdessä opettajan, ohjaajan tai muun henkilön kanssa. Tällöin tekstin itsensä vuorovaikutus lukijan kanssa nähdäkseni korostuu, ja sisäistekijän suhde sisäislukijaan on siinä mielessä selkeämpi, että sisäislukijaksi konstruoituu nimenomaan sellainen henkilö, joka haluaa saada tietoa seksuaalisuudesta itseään varten, ei siis välittääkseen sitä eteenpäin jollekulle toiselle. Myös selkokielisten oppimateriaalina käytettyjen seksuaalikasvatusmateriaalien tutkiminen olisi toki tärkeää.

Tiivistän tutkimuskysymykseni seuraavasti:

1. Millä tavoilla tekstin selkokieliisyys ja retorisuus liittyvät toisiinsa, eli miten teksti pyrkii rakentamaan sekä selkeyttä että vakuuttavuutta?
2. Millaisia sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä ominaisuuksia tekstin sisäislukijalle konstruoidaan?
3. Miten teksti rakentaa tai purkaa erilaisia sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja ihmissuhteisiin liittyviä normeja?

Laajoja yleistyksiä ei yhden teoksen perusteella ole mahdollista tehdä, mutta toivon tutkimukseni valottavan sitä, miten informoiva, valistava selkoteksti voi pyrkiä vaikuttamaan lukijaansa. Toivon tutkimukseni toimivan mielenkiintoisena ja hyödyllisenä vertailukohtana tuleville selkokieltä, retoriikkaa tai seksuaalikasvatusmateriaaleja käsitteleville tutkimuksille.

1.2 Aiempi tutkimus

Ella Salminen (2018) on pro gradu -tutkielmassaan yhdistänyt nimenomaan selkokielen ja retoriikan tutkimusta. Salminen on gradussaan tutkinut, millä tavalla Maahanmuuttoviraston lehdistö- ja asiakastiedotteissa hyödynnetään selkokieltä ja retoriikkaa. Salmisen tutkimat tiedotteet eivät kuitenkaan ole virallisesti selkokielisiä, eli niillä ei ole Selkokeskuksen myöntämää selkotunnusta. Salminen (mp.) toteaa tutkielmassaan, että jokin kielen piirre voi sekä kuulua selkokieleen että olla retorinen keino. Salmisen pro gradu -tutkielma onkin osaltaan innoittanut omaa tutkimustani, jossa tutkin selkokielen ja retoriikan kosketuspintoja hyvin erilaisessa aineistossa. Myös Sanna-Leena Knuuttila (2020) on pro gradu -tutkielmassaan yhdistänyt selkokielen ja retoriikan tutkimusta. Knuuttila on tutkinut sankaruuden kielellistä rakentumista sotahistoriaa käsittelevissä selkokirjoissa, joista toinen on jatkosotaa käsittelevä tietokirja ja toinen Knuuttilan itsensä laatima sota-aiheinen selkoromaanikäsikirjoitus.

Ella Airaksinen (2019) on tutkinut kohteliaisuutta ja puhuttelua selkokielisessä oppaassa. Puhuttelu ja kohteliaisuus liittyvät osaltaan myös vaikuttamiseen, ja Airaksisen (mts. 13) lähtökohdat muistuttavat omiani siinä, että hän ei pyri selittämään kaikkia puhutteluvalintoja kohteliaisuuteen liittyvillä seikoilla vaan huomioi myös sen, että osa puhutteluvalinnoista saattaa selittyä pikemminkin selkokielen luonteella. Vastaavasti itsekin lähestyn aineistoani siitä näkökulmasta, että selkokielisyyden vaatimus selittää osaltaan monia tekstin piirteitä, eikä niitä siksi tule tarkastella pelkästään retoriikan kehyksessä.

Selkokieltä on ylipäättään tutkittu Suomessa jo jonkin verran, mutta tutkimustietoa tarvitaan edelleen lisää. Selkokieltä käsitteleviä opinnäytetöitä on tehty etenkin viimeisen kymmenen vuoden aikana. Lisäksi aiheesta on tehty kaksi väitöskirjaa. Irja Vinnin väitöskirja on valmistunut vuonna 1998 ja Auli Kulkki-Niemisen vuonna 2010. Tällä hetkellä tekeillä on opinnäytetöiden lisäksi myös uusia väitöskirjoja. Tietojeni mukaan oma pro gradu -tutkielmani on ensimmäinen, jossa selkokielen tutkimukseen on yhdistetty queer-tutkimusta ja joka kiinnittyy eksplisiittisesti feministiseen tutkimusperinteeseen. Kriittistä tutkimusta on kuitenkin tehnyt ainakin Erika Sirén (2018), joka tosin ei tutki selkokielistä aineistoa vaan sitä, millainen tarina kehitysvammaisten luetun ymmärtämisestä rakentuu selkokielen teoriakirjoihin.

Yleiskielisiä seksuaalikasvatusmateriaaleja on tutkinut diskurssianalyttisesti ainakin Riikka Pöntinen (2020) pro gradu -tutkielmassaan. Jaana Vuori (2004) taas on tutkinut erään yleisönosastokirjoituksen retoriikkaa nimenomaan sukupuolen ja seksuaalisuuden näkökulmasta. Vuoren artikkeli onkin hyödyllinen lähde tutkimuksessani siksi, ettei retoriikan tutkimus ole Suomessa yleensä keskittynyt sukupuolen ja seksuaalisuuden teemoihin. Päivi Naskali ja Sofia Kari (2019) ovat retorisen analyysin keinoin tutkineet, kuinka eräissä kasvatustieteiden toimijoiden kirjoittamissa teksteissä puhutaan sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja koulutuksesta. Otto Vätkki (2015) on pro gradu -tutkielmassaan tutkinut hedelmöityshoitoklinikoiden luovuttajille suunnattuja ohjeistuksia. Vätkki (mts. 10) yhdistää analyysissään tekstuaalisten keinojen tutkimukseen ja retoriseen analyysiin queer-luentaa, kuten itsekin tutkimuksessani teen.

1.3 Termit ja merkintätavat

Selkokielen kohderyhmistä puhun *selkokielen käyttäjinä* tai *selkokielen tarvitsijoina*. *Selkokielen käyttäjistä* puhuminen ei nähdäkseni kata kaikkia selkokieltä tarvitsevia ja selkokielestä hyötyviä, sillä käytännössä kaikki selkokieltä tarvitsevat tai siitä hyötyvät tuskin ainakaan vielä käyttävät selkokieltä. Siksi haluan puhua myös *tarvitsijoista* korostaakseni sitä, että selkokielisille materiaaleille ja niiden tutkimukselle on yhteiskunnassamme suuri tarve.

Analyysiluvussa käytän termiä *lukija*. Tällä en viittaa kehenkään todelliseen lukijaan, vaan kyse on tekstintutkimuksen käsitteestä, joka viittaa tekstin sisälle rakentuvaan *sisäislukijaan*. Huomioni kohteena on niin ikään tekstin todellisen kirjoittajan sijaan *sisäistekijä*. Hiidenmaan (2018) mukaan tietotekstien tutkimuksessa on toisinaan ajateltu, että teoksen reaalista tekijää ja tekstin sisälle rakentuvaa tekijää ei ole tarpeen erottaa. Asia ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen esimerkiksi siksi, että tietotekstissä genren konventiot ohjaavat kerrontaa ja kertojan ääni irtautuu kirjailijan äänestä. Tietokirjallisuudessa tekstiin rakentuukin sisäistekijä, joka muistuttaa todellista kirjailijaa mutta on yhtä kaikki tekstin sisälle rakentuva luomus. (Hiidenmaa mts. 104–106.)

Aron (1999) mukaan sisäistekijä on konstruktio piirteistä, jotka tekijä haluaa tuoda itsestään esiin, mikä yhdistää sisäistekijän Aristoteleen eetokseen ja Perelmanin teorian argumentin esittäjää koskeviin seikkoihin (Aro mts. 24). Vastaavasti ihanteelliselle sisäislukijalle konstruoidaan tekstissä tiettyjä ominaisuuksia ja kiinnostuksia, jotka vaihtelevat osittain sen mukaan, mitä tekstissä milloinkin käsitellään. Jokainen teksti siis ”sisältää” oletetun lukijan ja tekijän, sillä teksti itsessään ennakoi määrättyä lukemiskykyä, eikä tämä asia riipu siitä, kuka tekstiä todellisuudessa lukee (Tammi 1992, 117). Sisäislukija terminä viittaa narratologisen näkemyksen mukaan todellisen lukijan luomaan abstraktioon, joka havaitaan kysymällä, millaisen kielitaidon tai kulttuuritaustan teksti olettaa lukijalleen (Alanko 2001, 220). Tekstin sisäinen lukija tarkoittaa lukijaa asemana, joka lukijalle tekstiin ikään kuin kirjoittuu (Vuori 2001, 98).

En siis pyri esittämään arvioita siitä, millainen ihminen teoksen todellinen kirjoittaja on tai mitä hän haluaa tekstillään sanoa. Keskityn siihen, mitä teksti itsessään tekee ja millainen sisäistekijä tekstiin rakentuu. Sisäistekijä on tekstin ylin auktoriteetti, joka tulee näkyviin, kun tarkastellaan millaista maailmankuvaa, millaisia asenteita ja arvoja teos välittää (Alanko 2001, 218). Olennaisia tietoja tekijästä ovat kirjan takakannessa annetut tiedot: kirjoittaja ”on seksuaaliterapeutti ja kirjailija, joka on julkaissut yli 80 lasten- ja nuortenkirjaa”. Tämäkin on olennaista juuri siksi, että takakannen kirjailijaesittely on osa kirjaa kokonaisuutena – nämä tiedot lukijalle halutaan kirjoittajasta antaa, ja esimerkiksi seksuaaliterapeutinimikkeen käyttäminen tässä kontekstissa on asiantuntijuuteen vetoamista ja siten osa kirjan retoriikkaa (ks. luku 5.1). Merkityksellistä ei tällöin ole se, että kirjan kirjoittaja on juuri Tittamari Marttinen, vaan se, että kirjan kynnystekstiin on sisällytetty tieto siitä, että kirjoittaja on seksuaaliterapeutti ja tuottelias lasten- ja nuortenkirjailija.

Retoriikan tutkimusperinteessä käytetään yleisesti käsitteitä *puhuja* ja *yleisö*, jotka voidaan tilanteen mukaan korvata myös *kirjoittajalla* ja *lukijalla* (Vuori 2004, 95). Tekstin puhujan erottaminen reaalista kirjailijasta on tärkeää sen vuoksi, että näin vältetään nimenomaisen kirjoittajan tarkoitukseen viittaaminen. Silloin on mahdollista tulkita nimenomaan sitä, mitä tekstissä tullaan tehneeksi. Tämä

on keskeinen periaate retorisessa analyysissä. (mts. 99.) Käytän tässä tutkielmassa sisäistekijästä nimityksiä *puhujaja kirjoittaja*, mutta jälkimmäiselläkään en viittaa tekstin varsinaiseen tekijään, vaan molemmat viittaavat tekstin sisälle rakentuvaan kirjoittajaan.

Analyysini kannalta on tärkeää määritellä lyhyesti myös käyttämäni sukupuoliin, seksuaalisuuteen ja suhteisiin liittyvät termit.¹ Aineistossani esiintyvät sanat *aromanttinen* ja *aseksuaali*. Aseksuaalit eivät tunne seksuaalista kiinnostusta muihin ihmisiin ja aromanttiset eivät ole kiinnostuneita romanttisten suhteiden muodostamisesta. Käytän tässä tutkielmassa *aseksuaalisen* ja *aromanttisen* vastakohtina termejä *alloseksuaalinen* ja *alloromanttinen*. Alloseksuaalinen henkilö tuntee seksuaalista kiinnostusta toisiin ihmisiin. Alloromanttinen ihminen kiinnostuu muista romanttisesti. Aseksuaalien yhteisöissä on usein tapana erottaa nämä toisistaan, sillä ihminen voi olla yhtä aikaa esimerkiksi aseksuaali ja alloromanttinen eli kiinnostunut toisista ihmisistä romanttisesti mutta ei seksuaalisesti. Mikä tahansa romanttinen suuntautuminen voi yhdistyä mihin tahansa seksuaaliseen suuntautumiseen. Näiden termien käyttämisen tarkoitus on välttää normalisoimasta joitakin identiteettejä toisten yli. (Hille ym. 2020, 813.) Termien ei voi katsoa vakiintuneen suomen kieleen, mutta uskon niiden käyttämisen osaltaan auttavan siinä, että alloseksuaalisuus ei näyttäytyisi normina omassa tutkielmassani.

Käytän tutkielmassani myös termejä *cissukupuolinen*, *transsukupuolinen*, *muunsukupuolinen*, *sukupuoleton*, *intersukupuolinen* ja *binäärinen*. Osa käsitteistä on vakiintunut suomen kieleen, osa taas ei. Kielitoimiston sanakirja tuntee nämä kaikki mainitut sanat, mutta sanakirjan määritelmät eivät ole kaikilta osin riittäviä. Esimerkiksi sana *sukupuoleton* määritellään niin, että kyseessä on 'sukupuoletomalta näyttävä nuorukainen' (KS, s.v. *sukupuoleton*), mikä ei vastaa sitä, mitä sanalla itse tässä tutkielmassa tarkoitan.

Cissukupuolisella tarkoitan henkilöä, jonka sukupuoli-identiteetti vastaa hänelle syntymässä määritellyä sukupuolta. Transsukupuolisella tarkoitan vastaavasti henkilöä, jonka sukupuoli-identiteetti on muu kuin se, joka hänelle on syntymässä määritelly. Transsukupuolisen identiteetti voi olla binäärinen, eli hän voi olla mies tai nainen. Binäärisuus viittaa kaksinapaiseen sukupuolikäsitykseen, jonka yhdessä päässä on mies ja toisessa nainen. Jotkut transsukupuoliset ovat muunsukupuolisia, eli he ovat jotakin muuta kuin miehiä tai naisia. Muunsukupuolinen voi olla sekä mies että nainen. Hän voi myös olla myös jotakin näiden väliltä, näiden yhdistelmä tai jotakin ihan muuta. Ihminen voi olla myös sukupuoleton, eli hänellä ei ole mitään sukupuoli-identiteettiä tai sitten sukupuolettomuus on hänen identiteettinsä. Intersukupuolinen taas on henkilö, jonka kehon sukupuolitetut piirteet, kuten

¹ Esittelemilleni käsitteille voidaan antaa monenlaisia, toisistaan hieman poikkeavia määritelmiä. En pyri tässä tyhjentävään määrittelyyn, vaan tavoitteenani on esitellä lyhyesti käyttämäni käsitteet, jotta tutkielmani olisi luettava myös niille, joille kyseinen termistö on vierasta. Käytännössä määritelmät eivät siis kuvaa täydellisesti sitä moninaisuutta, jota näillä käsitteillä on mahdollista kuvata: esimerkiksi aseksuaalisuus on yläkäsite, jonka alle mahtuu hyvin monenlaisia identiteettejä ja kokemuksia.

kromosomit ja sukuelimet, eivät ole yksiselitteisesti tyypilliset miehelle tai naiselle. (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2021.)

Lisäksi käytän termejä *heteronormatiivinen*, *cisnormatiivinen* ja *amatonormatiivinen*. Heteronormatiivisuus tarkoittaa ajattelutapaa, jossa heterous nähdään muita seksuaalisuuksia parempana, luonnollisempana tai toivotumpana. Cisnormatiivisuus taas viittaa siihen oletukseen, että kaikki ihmiset ovat cissukupuolisia eli identifioituvat siihen sukupuoleen, joka heille on syntymässä määritelty. (Seta 2021.) Amatonormatiivisuus on Elizabeth Braken kehittämä termi, joka viittaa yhteiskunnassa usein vallitsevaan uskomukseen, että kaikki ihmiset tavoittelevat eksklusiivista romanttista pariutumista ja että parisuhde on jollain tapaa ensisijainen suhde muihin ihmissuhteisiin nähden. Romanttinen pariutuminen nähdään universaalina tavoitteena. Termi on samankaltainen kuin heteronormatiivisuus ja cisnormatiivisuus. (Brake 2012, 88–89.)

Selkokielen teksti on tapana rivittää niin, että rivit tasataan vasemmalle ja yhdellä rivillä ei ole liikaa tekstiä. Käytännössä yhdellä rivillä saattaakin olla vain muutama sana. Näin on myös tutkimassani teoksessa. Tämän nk. liehuladonnan tarkoitus on helpottaa lukemista, ja se kuuluukin varsin olennaisesti selkokielen piirteisiin. En kuitenkaan noudata tämän tutkielman esimerkkejä esittäessäni alkuperäisen tekstin ladontaa, sillä selkotekstin rivittäminen ei ole tutkimukseni kohteena – rivitys ei nähdäkseni ole retoriikan tutkimisen kannalta erityisen merkityksellistä. Tekstiesimerkit on merkitty niin, että kirjainlyhennettä seuraava numero kertoo, miltä teoksen sivulta kyseinen esimerkki löytyy.

1.4 Tutkielman rakenne

Edellä olen esitellyt tutkimukseni tavoitteet ja keskeisimmät tutkimuskysymykset sekä aineistoni ja sen käsittelyyn ja esittämiseen liittyvät ratkaisuni. Luvussa 1.2 esittelin aiheeseeni liittyvää aiempaa tutkimusta ja luvussa 1.3 kävin läpi tutkimuksessa käyttämiini termeihin liittyviä valintojani.

Tutkimukseni etenee siten, että aloitan esittelemällä tutkimukseni aineiston, teoreettisen viitekehyksen ja metodologiset valinnat luvussa 2. Sen jälkeen esittelen selkokielen historiaa, nykytilannetta ja selkokielen tekstin tuottamisen periaatteita luvussa 3. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan retoriikkaa luvussa 4. Käyn läpi erilaisia aineistoni kannalta keskeisiä retorisia keinoja tukeutuen esimerkiksi Chaïm Perelmanin (2007), Marja-Liisa Kakkuri-Knuutilan (1998) ja Arja Jokisen (1999) ajatuksiin retoriikasta ja retorisen analyysin tekemisestä. Hyödynnän myös Jaana Vuoren (2001; 2004; 2012a; 2012b) ajatuksia, jotta saan tuotua retoriikkaa koskevaan taustateoriaani mukaan myös sukupuolta ja seksuaalisuutta sekä valistuksen luonnetta koskevia huomioita. Retoriikkaa käsittelevässä

luvussa tuon esille myös joitakin selkokielen ja retoriikan yhtymäkohtia sekä pohdin kielellistä valankäyttöä selkokielen näkökulmasta. Aineiston käsittelyyn siirryn luvussa 5. Tutkielmani päättää luku 6, jossa esitän yhteenvedon tutkimukseni tuloksista.

2 Tutkimusaineisto, tutkimuksen lähtökohdat ja metodologia

Tässä luvussa esittelen tutkimusaineistoni ja käyn läpi metodit, joita käytän tässä tutkimuksessa. Tutkimukseni on feminististä tekstintutkimusta, jonka välineinä on käytetty queer-luentaa ja retorista analyysiä. Retoriikalle on omistettu luku 4 kokonaisuudessaan, joten tässä luvussa en käsittele retoriikkaa, vaan esittelen muut tutkimukseni kannalta merkitykselliset teoreettiset lähtökohdat ja metodologiset valinnat.

2.1 Aineisto ja aineiston käsittely

Aineistoni on yksi painettu kirja, Tittamari Marttisen *Seksistä selkoa* (2019, tästä eteenpäin SS). Kyseessä on ”helppolukuinen ja selkeä tietokirja ihastumisesta, seksuaalisuudesta, seksistä ja parisuhteesta” (SS, takakansi). Kustantajan sivuilla (Avain 2019) kerrotaan kirjan olevan suunnattu nuorille, mutta tätä ei kirjassa itsessään ole erikseen mainittu. *Seksistä selkoa* on saanut Selkokeskuksen yhteydessä toimivan selkokirjatyöryhmän myöntämän selkotunnuksen todistukseksi selkokielisyydestään. Kirjan kirjoittamiseen ja kustantamiseen on myönnetty selkokirjallisuuden valtionavustusta (Selkokeskus 2021a).

Tarkastelen tässä tutkimuksessa *Seksistä selkoa* -teosta kokonaisuudessaan. Aineiston analyysi tapahtuu syvälukemalla aineistoa, tekemällä muistiinpanoja ja kirjaamalla ylös tekstistä löydettyjä retorisia keinoja. Joidenkin keinojen kohdalla olen myös hyödyntänyt Excel-taulukoita, joihin olen poiminut kyseisen keinon esiintymät aineistosta. Taulukoiden avulla on mahdollista muodostaa tarkempi kuva jonkin keinon käyttötavoista ja kenties tehdä myös joitakin havaintoja keinon yleisyydestä aineistossani. Vaikka tutkimukseni on kvalitatiivinen, on kvantitatiivisillakin havainnoilla mahdollisesti jonkinlaista relevanssia sen vuoksi, että selkokielen periaatteet ovat joustavat – kirjoitusohjeissa ei yleisesti ottaen kielletä täysin monenkaan kielellisen rakenteen käyttöä, vaan tiettyjä rakenteita kehoitetaan käyttämään harkiten tai välttämään. Jonkin tällaisen harkintaa edellyttävän rakenteen mahdollinen taaja käyttö on siis kokonaisuutta ajatellen huomionarvoista. Toisaalta esimerkiksi faktuaalistaminen ja lukijan puhuttelu ovat aineistossani niin yleisiä piirteitä, että kaikkien niitä sisältävien esiintymien kokoaminen taulukkoon tarkoittaisi käytännössä koko teoksen litteroimista. Tällaisten todella tiheästi toistuvien keinojen kohdalla olen kokenut mielekkäämmäksi poimia tekstistä vain joitakin havainnollisia esimerkkejä tarkasteltavasta keinosta.

Minun ei ole tässä tutkielmassa mahdollista esitellä kaikkia retorisia keinoja tyhjentävästi, sillä erilaisia retorisia keinoja on lukematon määrä. Analysoitavien retoristen keinojen valintaa ovat osittain

ohjanneet tekstiin kirjoittuvia normeja koskevat havaintoni. Olenkin pyrkinyt valitsemaan analysoitaviksi sellaisia esimerkkejä, jotka ovat mielenkiintoisia niin selkokielen, retoriikan kuin queer-tutkimuksen näkökulmasta. Kaikkien esimerkkien kohdalla nämä kaikki eivät kuitenkaan ole merkityksellisiä.

2.2 Tutkimuksen eettisyys

Julkisen aineiston tutkiminen on monessa mielessä eettisesti ongelmaton. Tutkimani teos ei sisällä esimerkiksi arkaluontoisia tietoja kenestäkään todellisesta henkilöstä. Aineistooni liittyy kuitenkin toisenlaisia eettisiä kysymyksiä, jotka koskevat ennen kaikkea omaa tutkijapositioniani ja feminististä tiedontuotantoa. Näitä kysymyksiä käsittelem tässä alaluvussa.

Tutkijapositioni vaikuttaa keskeisesti se, että tätä tutkielmaa tehdessäni en kuulu selkokielen tarvitsijoihin enkä siksi myöskään tutkimusaineistoni kohdeyleisöön. Tekemistäni motivoi pohjimmiltaan halu olla osaltani vaikuttamassa selkokielen käyttäjien kielellisten oikeuksien toteutumiseen. Selkokielen käyttäjät ovatkin samaan aikaan tutkimukseni kannalta hyvin keskeisiä, sillä ilman heitä ei olisi selkokieltäkään, että tutkimuksestani syrjässä, sillä tutkin nimenomaan tekstiä enkä sen vastaanottoa kohderyhmän keskuudessa. Selkokielliset tekstit on etenkin helpoimmalla tasolla usein suunnattu erityisesti jollekin tietylle kohderyhmälle (esimerkiksi kehitysvammaisille tai suomenoppijoille), mutta tutkimani aineisto on eksplisiittisesti suunnattu yksinkertaisesti *nuorille* (Avain 2019). Positioni vaikuttaa joka tapauksessa sekin, että en ole enää itse siinä mielessä nuori, että voisin senkään puolesta kuulua teoksen kohderyhmään.

Kakkuri-Knuutilan (1999) mukaan retorisen analyysin tekijä ei kuitenkaan eläydy tekstin vastaanottajan asemaan vaan pyrkii tarkastelemaan käytettyjä keinoja ulkopuolisena henkilönä (mts. 239). Tässä mielessä ei siis välttämättä ole ongelma vaan jopa etu, että en kuulu aineistoni kohderyhmään. Toisaalta tieteen objektiivisuusperiaatteen kanssa linjassa oleva ulkopuolisuuden vaatimus on helpompia esittää kuin käytännössä toteuttaa, sillä kaikkia ihmisiä ohjaavat monenlaiset subjektiivisuudet, joita voi olla vaikea tai mahdoton tiedostaa. Kukaan ei tule ulkopuoliseksi vain julistautumalla ulkopuoliseksi, vaan kyse on jatkuvasta oman toiminnan kriittisestä tarkastelusta. Olennaista on joka tapauksessa se, että kaikki havainnot perustellaan tekstistä käsin, vaikka laadullinen tutkimus väistämättä vaatiikin tutkijalta tulkintaa. Toisaalta queer-luenta pitää myös sisällään eräänlaista vastaanottajan asemaan eläytymistä, kun kysyn, miten tekstin kokisi ihminen, joka kuuluu itse johonkin seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön.

2.3 Feministinen tekstintutkimus

Feminististä lingvististä tutkimusta on tehty 1970-luvulta alkaen. Nykyään tutkimusta tehdään monia eri metodeja käyttäen, ja tutkimusta tehdään sekä puhutun että kirjoitetun kielen parissa hyvin erilaisissa konteksteissa ja yhteisöissä. Kieltä ja sukupuolta tutkineet kielitieteilijät ovat kiinnittäneet huomiota esimerkiksi siihen, miten erilaisia identiteettejä representoidaan teksteissä. Aiheesta kiinnostuneet tutkijat ovat usein yhdistäneet kriittistä diskurssianalyysiä feministiseen teoriaan selvittääkseen, kuinka tekstit tuottavat ja ylläpitävät ja toisaalta myös vastustavat ja muokkaavat sukupuoli-järjestykseen ja heteronormatiivisuuteen liittyviä rakenteellisia ideologioita (Jones 2016, 219; 221.)

Liisa Tainio (2006) on puhunut lainausmerkkejä käyttäen ”feministisestä fennistiikasta” (*”Feminist Fennistics”*). Queer- ja sosiolingvistiikkaa pro gradu -tutkielmassaan yhdistävän Meri Lindemanin (2017) tulkinnan mukaan Tainio (mp.) tarkoittaa tällä kaikkea sukupuolta ja suomen kieltä yhdistävää tutkimusta. Lindeman (mts. 15–17) toteaa, että osa fennisteistä on joka tapauksessa feministejä ja tutkijan feministisyys vaikuttaa tutkimuksen tekoon siinä missä mikä tahansa muukin poliittinen tai eettinen kanta. Tämän vuoksi olisi eettisesti kyseenalaista piilottaa asia. Feminismien tavoitteena on Lindemanin (mp.) mukaan rakentaa parempaa, yhdenvertaisempaa tulevaisuutta myös marginaalisetuille ryhmille. Myös Jones (2016, 221) toteaa, että kielen ja sukupuolen tutkimuksen tulee tähdätä tietoisuuden lisäämiseen, epätasa-arvon näkyväksi tekemiseen, muutoksen aikaansaamiseen ja kehityksen arviointiin, sillä kielen ja sukupuoli-identiteettien tutkiminen on pohjimmiltaan feminististä toimintaa. Näihin tavoitteeseen voin varauksetta yhtyä ja tehdä tiettäväksi, että omaakin tutkimustani ohjaavat sekä feministinen aatemaailmani että queer-näkökulmani. Niiden ohjaamana huomioni suuntautuu väistämättä sinne, missä on tai ei ole tilaa erilaisille marginalisoiduille identiteeteille. Tämä vaikuttaa myös siihen, miten luen aineistoani: kiinnitän huomiota siihen, millaisia lukijapositioneja teksti rakentaa ja miten se tuottaa ja purkaa normeja.

Viittaan yllä feminismeihin monikossa, sillä feminismi on kattokäsite, joka pitää sisällään monia poliittisia positioneja ja tiedon tuottamisen tapoja. Nämä ovat keskenään osin ristiriitaisiakin. Jonkinlainen konsensus on kuitenkin olemassa sen suhteen, että feministinen metodologia tuottaa tietoa sukupuolen, luokan, rodun, seksuaalisuuden, alueen, iän, kansallisuuden ja kykenevyyden risteyskohdissa. Feministiset metodologiat pyrkivät myös kyseenalaistamaan luonnollistettuja ”totuuksia” ja tutkimaan tiedon ja vallan suhdetta. (Liljeström 2004, 21.) Omassa tutkimuksessani yksi keskeinen aspekti onkin juuri näiden luonnollistettujen totuuksien tekeminen näkyviksi. Yllä on listattu monia ominaisuuksia, jotka vaikuttavat ihmisen asemaan yhteiskunnassa. Tässä tutkimuksessa paneudun erityisesti sukupuolen, seksuaalisuuden, iän ja kykenevyyden kysymyksiin, kun tutkin, millaista sukupuoli- ja seksuaalivalistusta tuotetaan nuorille, joille yleiskieli on liian vaikeaa.

Laajempaan kehykseenä feminismi vaikuttaa koko tutkielmaani aiheen valinnasta alkaen, sillä selkokielisten materiaalien tehtävä yhteiskunnassa on lisätä selkokieltä tarvitsevien ihmisten osallisuutta yhteiskunnassa. Tämä päämäärä on yhtenevä sen yllä esitetyn periaatteen kanssa, että feminismien tavoitteena on rakentaa yhdenvertaisempaa tulevaisuutta yhteiskunnassamme marginaalistetuille ryhmille, jollaisina kaikkia selkokielen käyttäjäryhmiäkin voinee perustellusti pitää. Siispä pidänkin selkokielen tutkimista ylipäätään feministisenä tekona. Koska selkokielen kehittäminen perustuu selkokieltä koskevaan tutkimukseen, on tärkeää, että selkokieltä tutkitaan myös eksplisiittisesti feministisellä otteella. Tällainen feministinen tutkimus tekee näkyväksi sellaisia seikkoja, joita muilla menetelmillä ei välttämättä täysin tavoiteta.

Feministinen tutkimus on omalla tavallaan kriittistä tutkimusta. Se eroaa muista kriittisistä tutkimussuuntauksista siten, että sen keskiössä poliittisesti ja tietoteoreettisesti on sukupuolen tuottamisen ehtojen, ulottuvuuksien ja seurausten tutkiminen. Feministinen teoria käsittelee ja purkaa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvää valtaa ja hierarkioita sekä näiden taustalla vaikuttavia normeja ja luonnollistettuja näkemyksiä. Feministinen teoria suuntaa huomion tiedon tuottamisen prosesseihin. (Liljeström 2004, 13.)

Joanne Addison (2010) pohjustaa feminististä retoriikan tutkimusta 1970-luvulla syntyneellä standpoint-teorialla, joka on sekä poliittinen teoria että tutkimusmenetelmä. Poliittisena teoriana se pyrkii paljastamaan tiedon ja vallan välisen suhteen kyseenalaistamalla erityisesti länsimaiset ja androsentriset todellisuuden kuvaukset. Tutkimusmenetelmänä yksi sen keskeinen tavoite on tieteellisen tiedon tuottamisen, levityksen ja materiaalien vaikutusten kriittinen analyysi. Toiseksi se pyrkii vallitsevia diskursseja haastamalla tekemään näkyviksi sellaisia ilmiöitä, jotka aiemmin on sivuutettu. Feministinen retoriikan tutkimus tarjoaa mahdollisuuden kysyä kysymyksiä, joita aikaisemmin ei ole kysytty. (mts. 138–139.) Se on hedelmällinen lähtökohta selkomateriaalien tutkimiseen, sillä sen avulla voidaan myös selkokielistä aineistosta kysyä kysymyksiä, jotka toisenlaisessa analyysissä jäävät kysymättä. Tämä ei tarkoita, että selkomateriaaleja ei olisi aiemmin tutkittu feministisellä otteella. Feminismiä ei ole kuitenkaan aiemmin otettu mukaan selkokielen tutkimukseen perustavanlaatuisena tutkimusta ohjaavana viitekehyksenä.

2.4 Queer-luenta

Tekstiä ei pidä tarkastella yksilön tuotoksena, joka kuvaa fyysistä todellisuutta sellaisenaan. Tekstiä voidaan sen sijaan tarkastella esimerkiksi siitä näkökulmasta, miten se rakentaa yhteisön vuorovaikutusta ja sosiaalista todellisuutta. (P. Karvonen 1995, 22.) Mikäli tutkittu teksti edustaa kulttuurissa tyypillisiä arvoja, saattaa retorinen analyysi meidät tietoisemmiksi kulttuurimme arvomaailmasta.

Yksi vahvimmin arvolatautuneista kulttuurisista käsitteistä on sukupuoli. (Kakkuri-Knuutila 1998, 264–265.) Sukupuolen konstruoimisen tutkiminen vaatii, että analyysin tekijän tapa nähdä ja “lukea” poikkeaa siitä, mikä on kulttuurisesti konventionaalista. Näin on erityisesti silloin, kun tutkii omaa kulttuuriaan. (Järviluoma ym. 2003, 20.) Tekstien lukemisen ja tulkinnan prosessit avaavat aina mahdollisuuksia sekä tekstien kyseenalaistamiseen että niihin mukautumiseen. Olennaista on, kuinka lukija tekstiin suuntautuu. Kuitenkin myös tekstillä on valta määrittellä, millaiset lukijuudet ja tulkinnat se asettaa etusijalle. (Moring 2013, 22.) Tutkijana lähestyn aineistoani kysyen, konstruoiko se seksuaalisuutta ja sukupuolta tavalla, joka asettaa tekstin ideaalilukijaksi cissukupuolisen ja heteroseksuaalisen lukijan, vai rakentaako teksti sen sijaan tai lisäksi cis- ja heteronormista poikkeavaa sukupuolta ja seksuaalisuutta. Tarkastelun ulkopuolelle rajautuu monia tärkeitäkin asioita. Esimerkiksi teokseen rakentuvaa perhekasitystä en tässä analyysissä tutki. Omia arvostuksiaan ei voi myöskään koskaan täysin tiedostaa, vaan parhaimmillaankin analyysi nojaa intresseihin ja arvoihin, jotka ovat vain osittain havaittavissamme. (Kakkuri-Knuutila mp.)

Queer-tutkimuksen yhtenä tavoitteena on tutkia niin sanottua tiedostamattoman politiikkaa esimerkiksi teksteissä. Queer-tutkimus, kuten kaikki muukin tutkimus, on poliittista. Se on kuitenkin joistain toisista tutkimussuuntauksista poiketen muutostavoitteellista ja tietoisesti tasa-arvoon tähtäävää. Tällaiseen tietoisesti poliittiseen, tasa-arvoon tähtäävään tutkimustapaan kuuluu tekstien (tai vaikka kuvien) dekonstruktioivinen lukutapa. Tekstejä on mahdollista lukea ikään kuin vastakarvaan. Näin teksteistä voidaan löytää säröjä, hierarkioita tai vastakkainasetteluja ja analysoida näiden tekstiin tuomia merkityksiä. (Karkulehto 2011, 76–77.)

Nostan aineistosta esille niitä säröjä, jotka teksti mahdollisesti itse luo purkamalla hetero- ja cisnormatiivisia diskursseja. Toisaalta säröjä syntyy myös omasta lukukokemuksestani silloin, kun tekstistä ei löydy minulle sopivaa lukijapositionia. Tämä on yksi seikka, joka nähdäkseni tekee queer-luennasta käyttökelpoisen työkalun: särö voi syntyä omasta lukukokemuksesta luonnollisella tavalla. Ulospuolelle on helppo löytää, mikäli huomaa itse tullessaan suljetuksi ulos. Kaikki subjektipositiot eivät ole kaikille avoimia. Esimerkiksi biologisiin ominaisuuksiin kytketyt tytön ja pojan positiot eivät ole avoimia niille, jotka eivät tule määritellyiksi näihin ryhmiin.² (U. Karvonen 2011, 45.) Kun aineistossani puhutaan tytöistä, pojista, naisista ja miehistä, kiinnitän huomioni siihen, miten nämä subjektipositiot kytketään biologisiin ominaisuuksiin tai irrotetaan niistä.

Vaikka queer-luenta on käyttökelpoinen työkalu, on selvää, ettei queer-luennalla koskaan voida tavoittaa kaikkien ihmisten arkisia kokemuksia ja käsitystä sukupuolesta ilmiönä – kuuluivat he sitten

² Karvosen muotoilu on tässä kohtaa tulkinnanvarainen, sillä hän ei täsmennä, kenen tekemistä määrittelyistä on kyse. Oman tutkimukseni näkökulmasta pidän olennaisena ainakin sitä, että biologisiin ominaisuuksiin yksioikoisesti kytketyt sukupuolipositiot eivät ole avoimia trans- tai intersukupuolisille.

sukupuolivähemmistöihin tai -enemmistöön (Aarnipuu 2005, 17). En siis voi väittää, että oma tulkintani aineistosta olisi ainoa mahdollinen, vaan joku toinen tulkitsija saattaisi tulkita aineistoa eri tavalla kuin minä. En luonnollisesti myöskään itse kuulu kaikkiin niihin vähemmistöihin, joiden tekstuaalista läsnä- tai poissaoloa aineistossani tarkastelen.

Tutkimukseni on myös transtutkimusta, sillä sukupuolen konstruoinnin tutkiminen nousi aineiston analyysiä tehdessäni hyvinkin suureen rooliin. Transtutkimuksen suhde queer-tutkimukseen on varsin läheinen: Susan Stryker (2004, 212) kuvaa transtutkimusta queer-tutkimuksen kaksoseksu – molempien juuret ovat feministisessä tutkimuksessa, mutta sukupuolen moninaisuuden keskittyvä transtutkimus painottaa hieman erilaisia kysymyksiä kuin queer-tutkimus, joka usein keskittyy seksuaalisuuden moninaisuuteen. Omassa aineistossani vähemmistösukupuolten kielellinen konstruointi on kuitenkin erittäin kiinnostava tutkimuskohde. Kun tehdään marginalisoituja ihmisryhmiä koskevaa tutkimusta, olennaista on, että yhtenä tavoitteena on paikallinen vaikuttavuus. Onkin tärkeää, että transtutkimusta tehdään kotimaisilla kielillä. Tutkimusta tehdään paljon englanniksi, mutta tietoa tulee tarjota laajemmin myös niille transihmisille, jotka eivät ymmärrä englantia. (Alasuutari ym. 2017, 9.) Ajattelen, että tärkeää on tutkia myös sitä, millaista tietoa sukupuolen moninaisuudesta tarjotaan ihmisille, joita koskettaa hieman erilainen kielimuuri. Selkokielen käyttäjille suomen yleiskielikin on liian haastavaa, eikä selkokielistä tietoa sukupuolen moninaisuudesta ole toistaiseksi hirveän laajasti saatavilla. Tätä tietoa onkin tärkeä sekä tuottaa että tutkia lisää. Ihmiset, jotka kuuluvat sukupuolivähemmistöihin ja joille yleiskielinen teksti on liian vaikeaa, ovat vähemmistö vähemmistön sisällä.

3 Selkokieli

Tässä luvussa käsittelen selkokielen kehitystä Suomessa ja selkokielelle annettuja määritelmiä. Alaluvussa 3.1 esittelen selkokielen historiallista taustaa 1970-luvulta alkaen. Alaluvussa 3.2 käyn läpi selkokielen periaatteita ja selkokielen tekstin kirjoitusohjeita. Alaluvussa 3.3 pohdin selkokielen tekstin vaikeustasoon liittyviä kysymyksiä tutkimukseni näkökulmasta ja alaluvussa 3.4 sitä, mikä merkitys tekstilajipiirteillä on erityisesti vaativaa selkokieltä edustavassa tekstissä. Viimeisenä käyn alaluvussa 3.5 läpi seksuaalisuuden käsittelyä suomenkielisissä selkokirjoissa 1980-luvulta nykypäivään.

3.1 Selkokieli Suomessa

Selkokielen ja yleiskielen välille on vaikea vetää tarkkaa rajaa, sillä ne eivät ole varsinaisia kieliä, joilla on tarkat kielioppisäännöt, vaan ne ovat erilaisia kielimuotoja. (Leskelä 2020, 384.) Kielitoimiston sanakirjassa määritellään selkokieli niin, että kyseessä on ”sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä yksinkertaisempi, mukautettu kielimuoto” (KS, s.v. *selkokieli*). Suomen kielen lautakunta suositteli *selko*-sanana käyttöä helppolukuisesta kirjallisuudesta puhuttaessa jo vuonna 1978 (Virtanen 2009, 18). Selkomateriaalien tuottamisessa alullepanijoita olivat aluksi erityisesti kehitysvamma-alan järjestöt (Kulkki-Nieminen 2002, 35), ja alkuun selkokieltä kehitettiin erityisesti kehitysvammaisille henkilöille sopivana kielimuotona. Pian kuitenkin huomattiin, että monet muutkin voivat hyötyä selkokielestä, sillä selkokielen tarpeelle on monia syitä. Selkokielen keskeisiä käyttäjäryhmiä ovat esimerkiksi iäkkäät ja muistisairaat sekä suomea opiskelevat maahanmuuttajat. Osalla ihmisistä tarve on pysyvä, sillä kielelliset vaikeudet voivat johtua esimerkiksi neurobiologisista syistä. Osa taas tarvitsee selkokieltä väliaikaisesti. Näillä henkilöillä on usein käytössään jokin muu kieli tai kommunikointikeino. (Leskelä 2019, 85.)

Viime vuosisadalla ajatus tekstin ymmärrettävyydestä oli siinä mielessä mekaaninen, että tekstien luettavuutta ja ymmärrettävyyttä arvioitiin lähinnä määrällisin kriteerein. Tekstin vaikeustason ajateltiin olevan yksiselitteisesti suhteessa tekstissä käytettyjen sanojen ja lauseiden pituuteen. Käsitteiden vaikeaselkoisuus ei kuitenkaan ole absoluuttinen ominaisuus, vaan se riippuu tekstiyhteydestä. (Kulkki-Nieminen 2002, 36.)

Noin puolet Suomessa julkaistuista selkokirjoista on ollut tietokirjoja (Virtanen 2009, 148). Leskelän (2019, 278) mukaan selkokielisiä tietokirjoja ilmestyy usein vain muutama vuodessa. Kaikkiaan Suomessa julkaistaan vuosittain reilut 20 uutta selkokielistä kauno- tai tietokirjaa (Selkokeskus 2021b).

Kaikesta Suomessa julkaistusta kirjallisuudesta tietokirjallisuutta on kuitenkin noin 80 prosenttia (Hiidenmaa ym. 2018, 83). Selkokielisen tietokirjallisuuden suhteellinen vähyys näkyykin siinä, että jotkin aihepiirit painottuvat toisia enemmän: historiaa on käsitelty paljon, tekniikkaa (pois lukien tietotekniikka), luontoa ja urheilua vähemmän (Virtanen mp.). Toisaalta Leskelän (mp.) mukaan urheilijoista on kuitenkin kirjoitettu selkoelämäkertoja, ja luontokin on ollut kautta aikojen yksi suosittu selkotietokirjojen aihe, minkä lisäksi selkotietokirjoissa on käsitelty esimerkiksi ihmissuhteita ja hygieniää. Filosofia ja psykologia ovat jääneet hyvin vähälle, eikä varsinaisia itseapuoppaita ole selkokielellä juuri julkaistu huolimatta yleiskielisten itseapuoppaiden suosiosta. Muutamassa teoksessa on annettu neuvoja ja ohjeita elämänhallintaan. (Leskelä 2019, 289.)

3.2 Selkokielen vaikeustasot

Selkokieli voidaan Suomessa jakaa kolmeen vaikeustasoon: helppoon selkokieleen, perusselkokieleen ja vaativaan selkokieleen. Näistä perusselkokieli edustaa jonkinlaista yleistasoa. Selkomittari mittaa tätä tasoa (Selkomittari 2018). Selkokielinen media ja selkokieliset viranomaistekstit tavoittelevat selkoviestinnässään juuri perusselkokieltä. Selkokielen eri tasojen määrittelylle on tarvetta, mutta käytännössä se on haasteellista. On pohdittava muun muassa sitä, mitkä kaikki luettavuuteen liittyvät tekijät määrittelevät vaikeustasoa, ja näiden määrittelyjen ehdottomuutta. Laajin lukijakunta on vaativalla selkokielellä. (Leskelä 2019, 160–161.) Suomessa vaativan selkokielen tasoa on kuitenkin kehitetty vähiten (Leskelä 2020, 380).

Käytetyn kielen vaikeus ei kuitenkaan ole ainut tekijä, joka määrittää tekstin selko- tai yleiskieliseksi. Selkokielinen teksti on kohdennettu tietylle lukijalle, ja tämä kohdentaminen erottaa selkokielen yleiskielestä. (Leskelä 2019, 93–94.) Tämä määrittely on siitä kiintoisa, että juuri vaativa selkokieli saattaa tulla lähelle yleiskieltä, ja se on muita selkokielen muotoja harvemmin kohdistettu selkeästi tietylle lukijaryhmälle (mts. 170). Lisäksi voisi kysyä, mitä kohdentaminen konkreettisesti tarkoittaa: Leskelän (mts. 94) mukaan tekstiä tietylle vastaanottajalle kohdennettaessa lukijan ja kirjoittajan välille muodostuu kiinteä suhde, ja kirjoittajalla on ikään kuin palvelutehtävä, kun hän räätälöi tekstinsä sopivaksi tietylle lukijalle ja tiettyihin odotuksiin. Leskelän ja Kulkki-Niemisen (2012) mukaan selkokielisen tekstin muokkaamiseen ja vastaanottajalle kohdentamiseen vaikuttaa paljolti se, millaiseksi tekstin tuottaja määrittelee tekstin sisäislukijan (sisäislukijan käsitettä olen määritellyt luvussa 1.3). Tähän liittyy sekä vahvuuksia että heikkouksia, ja jos teksti on suunnattu laajalle vastaanottajajoukolle, on lopputulos väistämättä kompromissien tulos. Leskelän ja Kulkki-Niemisen mukaan voisikin todeta, että selkokieli on yleiskieltä erikoistuneempi kielimuoto, jossa tekstin tuottajalle ja

vastaanottajalle on määritelty tietyntylaiset roolit ja jossa selkeys ja ymmärrettävyys korostuvat. (Leskelä ja Kulkki-Nieminen 2012, 546.)

Myös Sainion (2015) mukaan selkotehtin tärkein lähtökohta on *lukijalähtöisyys*. Lukijan tiedolliset tarpeet ja valmiudet tulee huomioida. Selkotehtissä toimiva ja yleinen tapa huomioida lukija on ottaa lukija mukaan itse tekstiin. Yhtenä lukijan huomioimisen keinona voidaan pitää *sinä*-muodon käyttöä ja lukijan puhuttelua. Tämä vaatii kirjoittajalta sävyjen ja painotusten hallintaa: teksti ei saa aliarvioida tai vähätellä lukijaa. Se ei saa myöskään kyseenalaistaa hänen taitojaan tai piirteitään. Kaikkiin aiheisiin *sinä*-muoto ei sovi, eivätkä käsiteltävät asiat aina koske oletettua lukijaa. (mts. 128–129.)

Oman aineistoni analyysin kannalta kysymys vaikeustasosta on haastava taustatekijä. Toisaalta ei ole mielekäästä yrittää sivuuttaa sitä, että eritasoiset selkotehtit eroavat toisistaan siinä, miten vaikeita rakenteita niissä käytetään. Selkomittari ei sovellu sellaisenaan vaativan tai helpon selkokielen määrittelyyn (Selkomittari 2018). Kun siis puhun selkokielen periaatteiden mukaisuudesta ja vastaisuudesta, muodostuu ongelmaksi se, että selkokielen periaatteet eivät ole tarkkarajaisia, ja eri vaikeustasoilla käytetään vaihtelevissa määrin erilaisia rakenteita. Näitä ei ole kuitenkaan toistaiseksi määritelty – eikä niiden erittäin tarkassa määrittelyssä välttämättä olisi edes mieltä, mikäli se saa selkokielen viestinnän näyttäytymään niin haastavana, että siihen ei haluta tarttua.

Aineistossani tiuhaan esiintyvien haastavien rakenteiden perusteella lähestyn joka tapauksessa aineistoani vaativana selkokielenä. En kuitenkaan tutki tässä tutkimuksessa erityisesti aineistoni vaativuuden tasoa vaan yritän huomioida sen taustatekijänä, kun pohdin, onko jokin retorinen keino linjassa selkokielen periaatteiden kanssa. Tätä kuitenkin mutkistaa se yllä mainittu seikka, että vaikeustasojen kriteerit ovat vasta muotoutumassa (Leskelä 2019, 161). Tutkimukseni tuottaa kuitenkin myös arvokasta tietoa siitä, millaisia retorisia keinoja käytetään selkotehtissä, jossa selkokielen periaatteet pätevät vain joiltakin osin ja joka näin ollen saattaa tietyssä mielessä olla jopa lähempänä yleiskieltä kuin helppoa selkokieltä. Toisaalta lukijan runsas puhuttelu kuitenkin puoltaa sitä, että tekstiä pidetään selkokielenä, sillä kuten yllä mainitsin, tekstin kohdentaminen lukijalle on yksi tekijä, joka erottaa selkokielen tekstin yleiskielisestä. Seuraavassa alaluvussa kuvaan tarkemmin selkokielen periaatteita.

3.3 Selkokielen periaatteet ja yleiset kirjoitusohjeet

Leskelän (2019, 93) mukaan selkokielen määritelmä on Suomessa seuraava: ”Selkokieli on suomen kielen muoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää

yleiskieltä.” Selkokielen periaatteita on Suomessa kehitetty 1980-luvulta saakka. Käsitys siitä, miten kieltä voi muokata helpommaksi, on tarkentunut vuosien mittaan, kun tietoa lukijaryhmien tarpeista on saatu lisää. Myös kansainvälisellä yhteistyöllä on ollut merkitystä; erityisen merkittäviksi on koettu 1990-luvun lopulla ilmestyneet selkokielen kansainväliset ohjeet. Nämä ohjeet vaativat kuitenkin soveltamista, sillä niissä painottui vahvasti indoeurooppalaisten kielten näkökulma. (Virtanen 2009, 62.) Tästä yhteistyöstä huolimatta toistaiseksi ei ole olemassa kaikkien hyväksymää yhteistä kansainvälistä selkokielen määritelmää. Esimerkiksi Saksassa selkokielen kirjoitusohjeet ovat varsin tiukkoja sääntöjä, Suomessa ja muissa Pohjoismaissa ne ovat joustavampia. (Leskelä 2019, 90.) Eri kielet asettavat myös rakenteensa puolesta erilaisia vaatimuksia sille, millaista hyvä selkokieli on. Esimerkiksi suomen sanojen taivutus ja lauserakenteet vaativat ohjeita, joita ei voida suoraan johtaa kansainvälisistä ohjeistuksista. (Leskelä mts. 111.)

Suomessa selkokielen periaatteet voidaan nykyään ryhmitellä neljään kokonaisuuteen: *teksti kokonaisuutena*, *sanasto*, *kielen rakenteet* ja *visuaaliset ratkaisut*. Selkokeskus on vuodesta 2014 asti kehittänyt selkokielen mittaria, jonka avulla asiantuntijat voivat arvioida, onko jokin teksti selkokieltä. Selkomittari kuvaa perustason selkokieltä eikä sellaisenaan sovellu vaativan tai helpon selkokielen määrittämiseen. (Leskelä 2019, 112.) En käsittele tässä tutkielmassa visuaalisia ratkaisuja, joten niitä ei käydä läpi myöskään tässä alaluvussa. Muidenkin osa-alueiden ohjeista esitän vain osan; tavoitteena on antaa hyvä yleiskuva siitä, millaisia selkokielen periaatteet ovat. Tässä esitellyt piirteet on valittu niin, ettei pois jäisi sellaisia esimerkkejä, jotka ovat olennaisia aineistoni analyysin kannalta.

Mittari on käytännössä lista selkokielen ominaisuuksia kuvaavista kielen piirteistä, ja mittaria testattaessa on huomattu, ettei sitä käyttämällä ole aina mahdollista erottaa selkokielistä tekstiä yleiskielisestä. Lisäksi merkille pantavaa on, että mittaria käytettäessä olennaiseksi on usein osoittautunut teksti kokonaisuutena. Selkoteksti onkin osiensa summa, josta on lopulta vaikeaa osoittaa, että jokin yksittäinen piirre olisi erityisen ratkaiseva. (Sainio 2019, 115.) Koska erillistä selkokielen kriteeristöä vaativalle tai helpolle selkokielelle ei ole vielä toistaiseksi olemassa, kuvaan tutkielmani kannalta olennaiset selkokielen periaatteet Selkomittarin pohjalta. Täydennän tätä kuvausta niillä tiedoilla, joita vaativan selkokielen ominaisuuksista on saatavilla. Nämä tiedot ovat peräisin Leskelän (2019) *Selkokieli – saavutettavan kielen opas* -teoksesta.

Teksti kokonaisuutena

Selkokielen tekstin tulee noudattaa oikeinkirjoitussuosituksia, tekstissä ei saa olla asiavirheitä ja sisällön tulee vastata otsikkoa. Lisäksi ajatellun lukijan tulee olla selkokieltä tarvitseva henkilö ja tekstin on oltava kokonaisuutena arvioituna yleiskieltä helpompaa. Tekstin aihetta käsitellään konk-

reettisesti ja havainnollisesti. Abstrakteista asioista annetaan konkreettisia esimerkkejä. Aihetta käsitellään konkreettisten toimijoiden (*opettaja, karhu, puu*) kautta ja abstrakteja toimijoita (*suunnitelma, avoimuus*) vastaavasti vältetään. Tekstissä tulee olla informaatiota sopiva määrä ja sitä tulee käsitellä lukijan kannalta mielekkäästä näkökulmasta. Teksti ei ole liian tiivistä. Sen sävy on sen tavoitteisiin sopiva, ja sävyllä myös ilmaistaan arvostusta lukijaa kohtaan: teksti ei saa olla sävyltään liian opetavaista eikä lukijaa aliarvioivaa. Teksti etenee johdonmukaisesti, kappaleet ovat sopivankokoisia ja liittyvät toisiinsa luontevasti. Tekstissä ei ole epäselviä intertekstuaalisia viittauksia eikä luetun ymmärtämistä rasittavia viittauksia toisiin kohtiin (*sivulla 3 todettuun viitaten*). Aikamuotoja ei ole liikaa, jotta aikatasot hahmottuvat helposti. Teksti noudattaa edustamansa tekstilajin kriteerejä, ja otsikko auttaa hahmottamaan, mistä tekstilajista on kyse. (Selkomittari 2018, 7–9.)

Vaativalla tasolla tekstiä ei räätälöidä yhtä selvästi tietylle lukijaryhmälle kuin helpommilla tasoilla. Erityisen tärkeään asemaan vaativan selkokielen tasolla nousevat sävyyn, tyyliin ja tekstilajiin liittyvät seikat. Sävyn ja tyylin tulee sopia tekstilajiin, joten tekstilajikriteerejä tulee noudattaa tarkemmin kuin muilla tasoilla. (Leskelä 2019, 169–170.)

Sanasto

Selkokielisessä tekstissä käytetään yleistä sanastoa, joka on arvioitu kohderyhmälle tutuksi. Lyhyitä sanoja tulee mahdollisuuksien mukaan suosia ja vierassanoja välttää. Vieraaksi oletetut sanat selitetään, kun sanat esiintyvät tekstissä ensimmäisen kerran. Tutuksi oletettuja sanoja ei selitetä. Selitysten tulee olla luontevia. Erikoiskielisiä sanoja ei ole liikaa, vaan niistä on valittu olennaiset, ja ne on selitetty hyvin. Toistoa käytetään niin, että se lisää ymmärrettävyyttä, ja pitkissä yhdyssanoissa hyödynnetään osittaistoistoa. Synonyymejä käytetään johdonmukaisesti, luontevasti ja maltillisesti. Tutuja ja yleisiä kielikuvia (*tien pää, alentaa, sähkövirta*) voidaan käyttää, jos niitä on vaikea korvata muilla sanoilla. Kielikuvia käytetään kuitenkin maltillisesti, eikä erikoisia, luovaa päättelyä vaativia kielikuvia käytetä. (Selkomittari 2018, 10.)

Vaativalla tasolla toiston merkitys ei ole yhtä suuri, mutta olennaista sanastoa kannattaa edelleen jossain määrin toistaa. Jos sävy ja tyyli sallivat, sanoja voidaan tarjota lukijalla useassa eri taivutusmuodosta, jolloin hän pääsee tutustumaan sanaan eri muodoissa. Pääsanalla voi olla pari määritesanaa (*kaunis ja aurinkoinen aamu*), mutta määritekasautumia ei saa syntyä. Vaikka kuvallinen kieli on tälläkin tasolla monelle selkolukijalle vaikeaa, voi kirjoittaja käyttää kuvallista kieltä ja sanontoja jonkin verran vapaammin kuin helpommilla tasoilla. (Leskelä 2019, 171.)

Kielen rakenteet

Tekstissä suositaan helposti hahmottuvia ja yleisiä rakenteita, kuten indikatiivia ja persoonamuotoista verbiä. Konditionaalia käytetään vain tavallisissa ehtolauseissa (*tekisin, jos voisin*). Aikamuodoista käytetään mieluiten preesensia ja imperfektiä. Liittomuotoja vältetään. Useita erilaisia taivutuspäätteitä, johtimia tai liitteitä yhdistäviä rakenteita (*taloihinikaan, ymmärtääkseni, puolustamiesi*) ei käytetä. Nominien perusmuotoja suositaan, jos se on mahdollista ja luontevaa (*ihmisenä hän on miellyttävä → hän on miellyttävä ihminen*). Harvinaisia sijamuotoja, kuten abessiivia, komitatiivia ja instruktiivia ei käytetä. Myöskään potentiaalia tai vanhahtavia imperatiiveja (*tietäkööt, ollos*) tai vaikeita infinitiivi- ja partisiippirakenteita (*ponnistelematta ei voi menestyä, kaikkien rakastama laulaja*) ei tule käyttää. Pois jätetään myös tarpeettomat kieltomuodot (*älä unohda sammuttaa kynttilää*) ja kaksoiskieltolauseet (*älä jätä tekemättä*). Pronominiviittaukset ovat selkeitä ja tarpeeksi lähellä viittauskohdettaan. Lauseenvastikkeita ei käytetä ja substantiivityyliä (*suoritetaan projektin toteuttaminen*) vältetään. Lauseet ja virkkeet ovat lyhyitä. Kiilalauseita ei käytetä. Tuttu asia ilmaistaan ensin ja uusi sen jälkeen. Lauseet ja virkkeet sidotaan toisiinsa tavalla, joka tekee kirjoittajan päättelyketjun näkyväksi. (Selkomittari 2018, 11–13.)

Vaativalla tasolla rakenteiden kirjo kasvaa: käytössä ovat kaikki aikamuodot, konditionaali ja passiivi silloin, kun tekijää ei ole tarpeen ilmaista. Yleistävää 3. persoonaa vältetään helpommilla tasoilla, mutta vaativaan selkokieleen sekin voi kuulua, jos lausekonteksti on selkeä. Partisiippimääritteitä, lauseenvastikkeita ja infinitiivirakenteita suositellaan tälläkin tasolla vältettävän. Pitkiä lauseita tulisi välttää, mutta virkerakenteet voivat olla hieman vaativampia, jos sanamäärä pysyy maltillisena. (Leskelä 2019, 171.) Toisaalta yleistävää 3. persoonaa käytetään myös perustason selkokielessä erityisesti silloin, kun kirjoitetaan esimerkiksi arkaluontoisista aiheista eikä haluta vihjata, että käsiteltävä aihe koskisi juuri lukijaa.

Tiivistelmä

Edellä olen kuvannut perustason selkokielen piirteet ja täydentänyt kuvausta niillä tiedoilla, joita vaativan selkokielen erityispiirteistä on saatavilla. Vaativa selkokieli on suunnattu niille, jotka selviävät melko hyvin erilaisista teksteistä. Nämä lukijat saattavat lukea yleiskielisiäkin tekstejä, mutta tarvitsevat yhtä kaikki pientä tukea lukemiseen. Lukijoilla saattaa olla myös tavoitteena kehittää omia lukuvälmiuksiaan. Tätä voidaan tukea tarjoamalla pieniä lukumotivaatiota lisääviä haasteita. Kirjoittajan tulee kuitenkin huolehtia, että yleistaso pysyy yleiskieltä helpompana. (Leskelä 2019, 169.)

3.4 Selkokieli ja tekstilajit

Virtasen (2009, 118) mukaan selkokielen kirjoittamisohjeita olisi tarpeen kehittää kahteen suuntaan: tarkempia ohjeita kaivattaisiin sekä eri lukijaryhmille että eri tekstilajeille. Viimeksi mainittuun tarpeeseen vastaakin vuonna Leskelän ja Kulkki-Niemisen (2015) julkaisema *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Selkokielisessä viestinnässä tulisi tukea vastaanottajia eri tekstilajien tunnistamisessa. Teksteissä toteutuvat tiettyjen lajien piirteet, joiden perusteella lukija tulkitsee tekstiä tietynlaisena merkityskokonaisuutena. Teksti ei siirry lukijalle yksiselitteisenä viestinä, vaan kukin tulkitsee lukemaansa hie- man eri tavoin. Kirjoittajan tulee ottaa lukijansa huomioon ja ilmaista asiategistissä käsiteltävä asia selkeästi sekä yrittää ennakoida, millaiselle lukijalle hän kirjoittaa. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015, 15–16.) Tekstin ymmärrettävyyttä tulisikin arvioida suhteessa tekstilajiin ja pohtia, mikä jos- sakin tekstilajissa on helppoa tai vaikeaa ymmärtää. Ymmärtämistä on tarkoituksenmukaista arvioida ensisijaisesti subjektiivisesta näkökulmasta. Osa kielen vaikeuteen liittyvistä tekijöistä ei kuitenkaan ole sidoksissa tekstilajiin. (mts. 47.)

Vaativan selkokielen tasolla tekstin sävyyn ja tyyliin tulee kiinnittää erityistä huomiota, sillä tekstin yhtenä tavoitteena on innostaa lukijaa ylittämään lukemisen esteitä. Vaativan selkokielen tasolla tulee tekstilajikriteerejä noudattaa tarkemmin kuin muilla tasoilla, ja tekstin sävyn ja tyylin tulee sopia tekstilajiin. Käytettävissä olevien kielellisten ja tekstuaalisten keinojen valikoima on vaativalla ta- solla laajahko, joten tekstilajien piirteet on myös helpompi huomioda kuin muilla tasoilla. (Leskelä 2019, 169.)

3.5 Seksuaalisuuden käsittely suomalaisissa selkokirjoissa

Selkokielisessä kaunokirjallisuudessa on seksikuvauksia harvoin, vaikka seksiin saatetaankin epä- suorasti viitata. Sen sijaan faktaa ja fiktiota yhdistelevissä selkokirjoissa saatetaan käsitellä myös niin sanottuja arkaluontoisia aiheita, kuten seksiä. Tällaisissa teoksissa on opettavaisia kertomuksia, ja näitä teoksia voikin narratiivisesta muodosta huolimatta pitää enemmän tieto- kuin kaunokirjallisuu- tena. Kaunokirjallisen ilmaisun kannalta seksin ja muiden mahdollisesti vaikeiden aiheiden karsimi- nen selkoromaaneista on ongelmallista, sillä se luonnollisesti supistaa erilaisten lukukokemusten kir- joja. Lukijan kannalta saattaa myös olla varsin rankkaa, jos kaikki vaikeat aiheet kootaan yksiin kan- siin. Toisaalta ilman ennakkovaroitusta tulevat seksikohtaukset saattavat myös aiheuttaa selkokirjan lukijalle hankalan tilanteen. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015, 145–146.)

Vaikka romaaneissa ja novelleissa seksiä esitetään vain harvakseltaan, on seksuaalisuuteen liittyviä selkotietokirjoja julkaistu useita. 1980- ja 1990-lukujen taitteessa rakkaus ja seksuaalisuus olivat ylipäätään suosittuja aiheita erityisesti lasten ja nuorten tietokirjoissa, ja valistuksessa käytettiin niin huumoria, eläintarinoita kuin erilaisia kiertoilmaisujakin. Näiden tekniikoiden rinnalle syntynyt selkotietokirjallisuus osoittautui käyttökelpoiseksi hyvin monenlaisten kohderyhmien valistamisessa. (Vaijärvi 2012, 2.) Kenties selkokieli osoittautui arvokkaaksi juuri muiden valistustekniikoiden korostuneen vaikeaselkoisuuden vuoksi: kiertoilmaisut vaativat lukijalta melko paljon tulkintaa, eikä lukijan ole välttämättä helppo soveltaa eläintarinoiden opetuksia ihmisten elämään. Ensimmäinen selkokielineen seksuaalisuutta käsittelevä tietokirja oli Pertti Rajalan ja Seppo Aution *Ihmisen kehitys ja kehityksen häiriöt* (1988) (Kari Vaijärvi 2012, 43). Ilmestyessään kirja sai Rajalan (2005, 109) mukaan niin suuren huomion, että julkistamistilaisuudesta olivat istumapaikat loppua kesken, mitä Rajala tosin selittää Rinnekodin kehitysvammalaitoksen johtajana toimineen kirjoittajaparinsa tunnettuudella ja suhteilla eikä niinkään kiinnostuksella selkokieliseen seksuaalikasvatukseen. Samana vuonna ilmestyi kuitenkin myös Aija Aholan *Seksistä selkeästi*, joten selkokielisille seksuaalisuutta käsitteleville tietoteksteille näyttää joka tapauksessa olleen kysyntää. Pari vuotta myöhemmin julkaistiin myös Pertti Rajalan *Kahden* (1990), jota ilmestyessään pidettiin Rajalan (2005, 109) mukaan liian rohkeana mutta josta kuitenkin on otettu lukuisia uusia painoksia.

Selkokielineen seksivalistuksen julkaiseminen on jatkunut 2000-luvulla. Satu Hyttisen *Haaveita ja haluja* (2009) yhdistää faktaa ja fiktiota sekä hyödyntää narratiivista muotoa. Tämän tutkielman kirjoitushetkellä uusin ja kattavin seksuaalisuutta käsittelevä selkotietokirja on Tittamari Marttisen *Seksistä selkoa* (2019), jonka valitsin tutkimusaineistokseni juuri uutuuden ja laajuuden perusteella. Aineiston valintaa olen avannut tarkemmin luvussa 1.1. *Seksistä selkoa* käsittelee monia sellaisiakin asioita, joita selkokielisissä seksitietokirjoissa ei ole aiemmin ollut tapana käsitellä, esimerkiksi polyamoriaa. Lisäksi se ottaa sukupuolen ja seksuaalisuuden kysymyksiin kantaa monimuotoisemmin kuin edeltäjänsä. Toisaalta *Seksistä selkoa* eroaa edeltäjistään myös siinä, että se on huomattavan pitkä ja tasoltaan ennemmin vaativaa kuin perustason selkokieltä. Kuten aiemmin mainitsin, vaativan tason selkokieltä on kehitetty vähiten, vaikka sen kohderyhmä on potentiaalisesti suurin (Leskelä 2019, 160; 2020, 380). Siksi tutkimusta on tärkeää kohdentaa myös vaativiin selkoteksteihin, kuten tässä tutkielmassa teen.

4 Retoriikka

Niin kutsuttu uusi retoriikka viittaa retoriikan tutkimuksen uuteen nousuun viime vuosisadalla. Eräs uuden retoriikan perusteoksista on Chaïm Perelmanin vuonna 1977 julkaisema *L'empire rhétorique* (suom. *Retoriikan valtakunta*). Uudessa retoriikassa tutkitaan kaikenlaisille yleisöille tarkoitettuja esityksiä. Tällöin ei ole merkityksellistä, onko esitys osoitettu vain yhdelle ihmiselle vai koko ihmis-kunnalle. Merkityksellistä ei ole myöskään se, nojaavatko esitetyt johtopäätökset muodollisesti päteviin päätelmiin, sillä uuden retoriikan argumentaatioteoria kattaa kaikki esitykset, jotka tähtäävät vakuuttamiseen tai suostutteluun. Tarvittaessa argumentaation yleistä tutkimusta voidaan rikastaa yleisö- ja esitystapakohtaisin menetelmin. (Perelman 2007, 11–12.) Omassa tutkimuksessani onkin mielekästä huomioda se, että tutkimani teos on kirjoitettu nimenomaan tietyille kohderyhmälle (selkokieltä tarvitsevat nuoret) ja että selkokielisyyden vaatimus asettaa myös tiettyjä reunaehtoja sille, millaista teksti voi olla tai millaista sen kannattaa olla, jotta sillä olisi mahdollisuus vaikuttaa lukijoihin.

Tämän luvun alaluvussa 4.1 pohdin retoriikan ja kielellisen vallankäytön sekä valistuksen ja vaikuttamisen kysymyksiä selkokielen näkökulmasta. Sen jälkeen käyn alaluvussa 4.2 läpi retorisen analyysin periaatteet ja esittelen lyhyesti ne retoriset keinot, joita tarkastelen tarkemmin tutkielmani analyysiluvussa.

4.1 Selkokieli, retoriikka ja vallankäyttö

Kielenkäyttö on vallankäyttöä. Leskelän (2019) mukaan kielellisestä vallankäytöstä tulee mieleen juuri retoriikka ja kuuluisat puhujat hypnoottisine puhetaitoineen, ja näihin mielikuviin liittyy usein jotakin kielteistä: kielellinen vallankäyttö nähdään manipulointina. Kielellinen vallankäyttö on kuitenkin usein arkisempaa ja huomaamattomampaa, eikä se ole aina pahantahtoistakaan, sillä kielellisellä vallankäytöllä voidaan myös esimerkiksi ilmaista arvostusta tai auttaa toisia. Vaikean kielen käyttö on kielellistä vallankäyttöä, vaikkei sitä aina sellaiseksi tunnistetakaan. Vallankäyttöä on sekin, jos jotkin asiat sivuutetaan kokonaan tai esitetään kiertoilmaisuin sen sijaan, että asioista puhutaisiin niiden oikeilla nimillä. Ne, joilla on kielellisiä vaikeuksia, joutuvat erityisen usein kokemaan kielellistä vallankäyttöä. Heidän voi myös olla vaikea havaita sitä, sillä sen tunnistaminen vaatii usein hyvää kielitaitoa. (Leskelä 2019, 42.)

Kielellä voidaan myös voimaannuttaa. Esimerkiksi jonkun kutsuminen asiantuntijaksi lisää tämän merkittävyyttä ja vaikutusvaltaa. (Leskelä 2019, 43.) Asiantuntijuuteen vetoaminen on tyypillinen

retorinen keino, mutta usein kyse on siitä, että puhuja tai kirjoittaja vetoaa itsensä tai jonkin kolmannen tahon asiantuntijuuteen eikä niinkään puhuteltavan itsensä. Näkisinkin, että tällaisten ilmaisujen, joissa vedotaan puhuteltavan omaan asiantuntijuuteen, keskeisin tarkoitus on käyttää kielellistä valtaa lukijan voimaannuttamiseen. Tutkimusaineistossani esiintyy tällaista kielellistä voimaannuttamista, ja lukijan todetaan esimerkiksi olevan itse paras seksiasiantuntijansa.

Salminen (2018, 75) esittää, että koska vaikuttaminen edellyttää ymmärtämistä, myös selkokielellä voidaan vaikuttaa: selkokielen piirteitä tekstissä voidaan pitää kohderyhmän huomioimisena, jolloin selkokieliisyys liittyy retoriikkaan. Myös Knuutila (2020, 5) toteaa, että selkokirjoittaja voi tehostaa argumenttiaan esimerkiksi asioiden esittämisjärjestyksellä, selkeällä virkerakenteella, sanavalinnoilla ja toistolla. Tämä näkökulma on relevantti myös oman aineistoni tapauksessa, sillä tutkimaani teosta luonnehditaan takakansitekstissä selkeäksi ja helppolukuiseksi. Tämä yhdessä selkotunnuksen kanssa toimii lukijalle lupauksena siitä, että kirjan teksti on ymmärrettävää. Jos teksti ei ole ymmärrettävää, kirjoittajan ei ole mahdollista välittää lukijalle seksuaalisuutta ja ihmissuhteita koskevia tietoja ja ohjeita. Silloin lukija hylkää tekstin ja siinä esitetyt ajatukset, koska ne aiheuttavat ennemmin turhautumista kuin oivalluksia. Tällöin teoksessa käytetyt muut retoriset keinot ovat toissijaisia ja käytännössä hyödyttömiä. Tulkitsenkin, että selkokielen käyttäminen ylipäätään on mahdollisesti yksi keskeisimmistä vakuuttamisen ja sitouttamisen keinoista. Se kietoutuu myös olennaisesti muihin vakuuttamisen ja sitouttamisen keinoihin, sillä samoilla kielellisillä muodoilla on tekstissä sekä selkeyttä lisääviä että retorisia tehtäviä. Toisaalta jotkin retoriset keinot, joita tutkimassani teoksessa on käytetty, ovat ristiriidassa selkokielen kirjoitusohjeiden kanssa.

Myös se, että tutkimani teos on nimenomaan jonkinlaista kansalaisvalistusta, herättää vallankäyttöön liittyviä kysymyksiä. Vuoren (2012a) mukaan valistusta ovat sellaiset tekstit, joiden ensisijainen, yleensä eksplisiittinen funktio on yksilön tai jonkin yhteiskunnallisen ryhmän käyttäytymiseen vaikuttaminen. Käyttäytymiseen vaikutetaan jakamalla tietoa, mikä on aina moraalisesti latautunutta toimintaa. Lingvistisen tekstilajitutkimuksen näkökulmasta voidaan puhua ohjailevista teksteistä, jotka voivat olla esimerkiksi suosittelevia, suostuttelevia, houkuttelevia, yllyttäviä, kiittäviä tai väheksyviä. Valistusta, joka tarjoaa tietoa ja ehdotuksia sosiaalisen elämän pulmiin, voidaan kutsua kansalaiskasvatukseksi tai kansalaistaidoiksi. Se pitää sisällään tiedon jakamisen lisäksi yhteiskunnallisten arvojen ja asenteiden muokkaamista. Valistus on myös tietyllä tapaa utooppista: valistus nojaa ajatukseen, että annettujen ohjeiden noudattamisesta seuraa hyviä asioita. Valistus onkin hengeltään positiivista ja vapauttavaa. Valistuksen utooppinen luonne johtaa eräänlaiseen paradoksiin: valistus pyrkii usein olemaan kattavaa ja tarjoamaan mahdollisimman paljon tietoa ja vaihtoehtoja. Tällöin valistus tavoittaa todennäköisemmin ne, jotka kykenevät hallitsemaan suuria määriä tietoja ja joilla on kokemusta

asioiden hoitamisesta ilman apua. (mts. 81 ja 84–86.) Tämä pyrkimys on myös ristiriidassa selkokie-
len periaatteiden kanssa, sillä selkokielisessä tekstissä pyritään antamaan lukijalle tietoa sopivasti
mutta ei liikaa. Informaation karsiminen onkin yksi selkokirjoittajan tärkeimmistä ja toisaalta vai-
keimmista tehtävistä. Kirjoittajan ja lukijan näkemys siitä, mikä on olennaista, voi olla erilainen. Si-
sältöjä karsittaessa päätökset tulee tehdä lukijan näkökulmaa ajatellen. (Leskelä 2019, 118.)

Nykyvalistuksen on toimiakseen lähdeittävä yhteiskunnallisen elämän moninaisuudesta. Silti norma-
lilla on siinä yhä keskeinen paikka, ja normaaliksi määritellään se, mikä on mahdollista perustella
tavalliseksi ja tyypilliseksi. Se, mikä poikkeaa normaalista, on keskeinen normaalia määrittävä tekijä.
Normaali on myös toivottavaa. (Vuori 2012a, 84.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen myös normaaliu-
den kysymystä queer-luennan avulla. Seksuaalisuutta ja sukupuolta käsittelevä teos ei voi olla otta-
matta kantaa normaaliuden kysymyksiin, sillä asioita merkitään normaaleiksi monin tavoin. Vaikka
tekstissä ei edes suoraan sanottaisi, että jokin asia on normaali, voi pelkästään asian toistaminen tai
sen esittäminen neutraalissa tai myönteisessä valossa rakentaa kuvaa siitä, että asia on normaali.

Selkomittari (2018) ei ota kantaa kielelliseen vaikuttamiseen, mutta Selkomittarin uusi, toistaiseksi
julkaisematon versio ottaa. Uuteen Selkomittariin on lisätty seuraava kriteeri: ”Tekstistä käy selvästi
ilmi sen viestinnällinen tavoite: pyrkiikö teksti esimerkiksi vaikuttamaan lukijaan, välittämään tietoa
tai ohjeistamaan.”³ (Selkomittari 2.0, tulossa). Oman tutkimukseni näkökulmasta lisäys on mielen-
kiintoinen, kun ottaa huomioon, että kielellistä vaikuttamista on kaikkialla. Milloin voidaan sanoa,
että vaikuttaminen käy selvästi ilmi? Tiedon välittämistä ja ohjeistamista voidaan myös pitää pyrki-
myksinä vaikuttaa lukijaan, joten esimerkeissä on tiettyä päällekkäisyyttä. Käytännön kysymysten
tulkinnanvaraisuudesta huolimatta pidän myönteisenä, että Selkomittari huomioi jatkossa myös kie-
lelliseen vaikuttamiseen liittyviä seikkoja ja antaa painoarvoa sille, että tekstin tavoitteet olisivat mah-
dollisimman läpinäkyviä.

4.2 Retorinen analyysi

Retorisen analyysin tekijä on kiinnostunut kuvaamaan kielellisen vaikuttamisen keinoja. Tutkimuk-
sen kohteena on se, millä keinoin tekstin lähettäjä pyrkii vaikuttamaan yleisöönsä. Retorisen analyy-
sin tekijä saattaa käytettyjen keinojen kuvaamisen lisäksi selvittää, miksi puhuja on käyttänyt tiettyjä
tehokeinoja. Selitystä voidaan etsiä puheen tavoitteesta ja puhetilanteesta. Analyysin tekijän on mah-
dollista arvioida myös sitä, kuinka onnistuneita tekstissä käytetyt keinot ovat tekstin aiotun yleisön
kannalta. Retorinen analyysi voidaan nähdä osana kulttuurintutkimusta, sillä argumentaatio ja muut

³ Koska viittaa luonnokseen, on huomioitava, että sisällölliset muutokset ovat vielä mahdollisia ennen julkaisua.

kielelliset vaikutuskeinot ovat osa sosiaalista kommunikaatiota. Niiden tutkiminen paljastaa siis yhteiskunnallisia arvoja ja uskomuksia. (Kakkuri-Knuutila 1998, 239–240.)

Omassa tutkimuksessani tarkastellaan vaihtelevin painotuksin näitä kaikkia seikkoja. Analyysini lähtee liikkeelle käytettyjen keinojen kuvaamisesta. *Miksi*-kysymykseen haen vastausta eritoten selkokieleen ja tekstilajiin liittyvistä seikoista, mutta kaikki tekstissä käytetyt valinnat eivät luonnollisesti selity pelkästään näillä kahdella taustatekijällä. Myös onnistuneisuuden arviointi perustuu siihen, missä määrin käytetyt keinot sopivat yhteen selkokielen periaatteiden kanssa. Onnistuneisuuden arviointi ei kuitenkaan ole tutkimukseni keskeisin päämäärä, joten arvioni keinojen toimivuudesta ovat varsin maltillisia. Otan kantaa lähinnä siihen, mitkä keinot saattavat mahdollisesti olla toimimattomia kohdeyleisön näkökulmasta: nämä arviot perustuvat siihen, ovatko käytetyt retoriset keinot yhteensopivia selkokielen periaatteiden kanssa. Lisäksi kiinnitän huomiota tapoihin, joilla osa potentiaalisista lukijoista mahdollisesti suljetaan ulkopuolelle.

Jokisen (1999) mukaan retorisisessa analyysissä merkitysten tuottamisen prosesseja tarkastellaan siitä näkökulmasta, miten jotkin todellisuuden versiot pyritään esittämään vakuuttavina ja kannatettavina ja kuinka vastaanottajat saadaan sitoutumaan niihin. Analyysin lähtökohtana on todellisuuden tulkinallisen luonteen korostaminen; siispä ei oleteta, että kielenkäyttö jollakin yksiselitteisellä tavalla kertoo meille puhujan asenteista tai ulkomaailman faktoista. (mts. 127.) On syytä pitää mielessä sekin, että retoriikan analyysi on yhtä retorista kuin mikä tahansa muu inhimillinen toiminta (Vuori 2004, 117).

Retoriikan vaikutuskeinot voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen. Tämä jako on peräisin Aristoteleen *Retoriikka*-teoksesta (2012). Nämä kolme eri vaikutuskeinoa ovat *eetos*, *paatos* ja *logos*. *Eetos* viittaa niihin tapoihin, joilla puhuja ilmentää luonnettaan tai uskottavuuttaan. Nykyään *eetoksen* vastineena saatetaan puhua myös kirjoittajan tai puhujan *yleisökäsityksestä*. *Paatos* puolestaan tarkoittaa yleisön vastaanottokykyä, mielentilaa tai tunteita. *Logos* tarkoittaa argumentin asiasisältöä. (Kakkuri-Knuutila 1998, 233.) Retorisella analyysillä voidaan tutkia myös tekstin laajempaa sosiaalista yhteyttä. Niin sanottu *retorinen tilanne* pitää sisällään puhujan, yleisön ja puheen foorumin. Siinä missä Aristoteleen kirjoittama retoriikan oppikirja oli laadittu julkisten puhujien tarpeisiin, on uusi retoriikka kiinnostunut hyvin monenlaisista teksteistä ja puheista, ja näkökulma on siirtynyt puhujasta analyytikkoon. (Kakkuri-Knuutila 1998, 235.)

Vuori (2004) toteaa, että retorinen analyysi sopii sukupuolen tutkimiseen hyvin siksi, että niin puhuja kuin yleisökin ovat monella tapaa sukupuolittuneita. Sukupuolimerkitykset vaikuttavat puhujaan ja yleisöön silloin, kun puhuja on nähtävissä ja kuultavissa, mutta sukupuoli on osa tilannetta myös

silloin, kun kyse on kirjoitetusta tekstistä. Painotetusti sukupuolineutraalisti kirjoitettu tekstikin toimii ympäristössä, joka enimmäkseen pelaa kaksijakoisen sukupuoli järjestyksen merkityksillä. Puhujan ja yleisön lisäksi niin tekstien tuottamisen käytännöt, tyylit kuin tekstilajitkin ovat monella tapaa sukupuolittuneita. (mts. 95–96.) Sukupuolen käsite liittyy läheisesti niin eetokseen, paatokseen kuin logokseenkin. Tämä ei toki tarkoita sitä, että sukupuolta olisi mielekästä käsitellä kaikissa analyysissä, eikä sitäkään, että sukupuolen tekstissä saamat merkitykset olisivat yksioikoisesti tekstistä luettavissa. (mts. 102.) Koska tutkimani teos käsittelee nimenomaan sukupuolen ja seksuaalisuuden teemoja, on kiinnostavaa suunnata huomio siihen, millaisia ovat tekstin ideaalilukijan sukupuoli ja seksuaalisuus. Lisäksi kiinnostavaa on tutkia, miten teksti rakentaa kuvaa sukupuolesta ja seksuaalisuudesta erilaisia retorisia keinoja käyttäen.

Kaikki tekstit ovat retorisia, ja erilaiset retoriset keinot myös linkittyvät toisiinsa. Argumentaation vakuuttavuutta voidaan lisätä sekä sellaisilla retorisilla keinoilla, jotka liittyvät väitteen esittäjään, että keinoilla, jotka liittyvät esitettyyn argumenttiin. Väitteen esittäjään liittyvissä keinoissa olennaista on, että jos väitteen esittäjä nauttii luottamusta, hänen on helpompaa saada kannatusta väitteelleen. Argumenttiin liittyvillä keinoilla taas vahvistetaan ajettavaa asiaa ja saadaan se näyttämään totuudelliselta tai muuten kannatettavalta. Usein väitteen esittäjään ja esitettyyn argumenttiin liittyvät retoriset keinot limittyvät toisiinsa. (Jokinen 1999, 132–133.) Keinojen nimeämisessä noudatan pitkälti esimerkiksi Jokisen (1999) ja Kakkuri-Knuutilan (1998) käyttämiä nimityksiä.

Olen valinnut analyysin kohteeksi seitsemän erilaista retorista keinoa, joiden jaottelu on osin hieman karkea ja keinotekoinen, sillä niiden rajat eivät ole selkeät ja ne limittyvät toisiinsa. Nämä keinot ovat *asiantuntijapuhe ja konsensuksella vahvistaminen, lukijan puhuttelu, sisä- ja ulkoryhmien luominen, tunteisiin vetoaminen, faktuaalistaminen, ääri-ilmaisujen käyttö ja toisto*. Olen valinnut käsitellä asiantuntijapuheen ja konsensuksella vahvistamisen samassa alaluvussa, koska aineistossani ne linkittyvät toisiinsa. Ennen aineiston analyysiä esittelen seuraavaksi lyhyesti nämä retoriset keinot.

Asiantuntijapuhe ja konsensuksella vahvistaminen

Konsensusta voidaan tuottaa monin eri tavoin. Sen tuottaminen on vahvinta silloin, kun puhuja vetoaa sellaisiin näkemyksiin tai toimintatapoihin, joiden ajatellaan olevan kaikkien tai ainakin hyvin suuren joukon jakamia itsestäänselvyksiä. Näkemystä on vaikea vastustaa, jos sen ajatellaan olevan suuren joukon hyväksymä totuus. (Jokinen 1999, 139.) Asiantuntijapuheella pyritään usein lisäämään väitteen uskottavuutta viittaamalla ulkopuolisiin asiantuntijoihin tai puhujan omaan asiantuntijuuteen, mutta aineistossani kiinnostavaa on myös lukijan omaan asiantuntijuuteen viittaaminen. Tällä puhujan on mahdollista pyrkiä luomaan samanmielisyyttä käyttämällä positiivista valtaa. Siksi käsitellen

asiantuntijapuheen osana konsensuksella vakuuttamista. Siihen liittyy aineistossani myös lukijan tietopohjaan viittaamista.

Miellän myös retoriset kysymykset konsensuksella vahvistamisen välineeksi. Retorinen kysymys on interrogatiivimuotoinen lausuma, johon vastauksen sijaan odotetaan lähinnä samanmielisyyden osoitusta. Periaatteessa mitä tahansa interrogatiivimuotoista kysymystä voidaan käyttää retorisesti, mutta jotkin morfosyntaktiset ja leksikaaliset tekijät merkitsevät kysymyksen yksiselitteisemmin retoriseksi. Esimerkiksi kieltohakuiset modaaliverbit (*kehdata, viitsiä* jne.), konditionaali, kieltoa vahvistavat sanat (*kukaan, missään* jne.) ja jotkin sävyartikkelit (*-han, -pa*) merkitsevät kysymyksen retoriseksi. (VISK § 1705.) Retoristen kysymysten avulla voidaan ilmentää monia toimintoja, joilla suuntaudutaan vastaanottajiin ja joiden avulla luodaan ”fiktiivistä vuorovaikutusta” etenkin kirjoitetuissa tilanteissa. Näin vastaanottajia voidaan pyrkiä sitouttamaan tilanteeseen. (Kääntä 2015, 25.)

Lukijan puhuttelu

Anna Mauranen (2006, 226–227) on elämäntaito-oppaiden genrepiirteitä tutkiessaan havainnut, että *sinä*-pronominin käyttöä voidaan pitää kyseiselle genrelle ominaisena. *Sinä*-pronominin käytössä on myös eroja sen mukaan, onko kyse käännöskirjallisuudesta vai ei: alun perin suomeksi kirjoitetuissa teksteissä *sinä*-pronominilla ei melko usein itse asiassa puhutellakaan lukijaa vaan jotakuta kuvitteellista henkilöä esimerkissä tai dramatisoidussa pätkässä. Sen sijaan muista kielistä suomeksi käännettyissä oppaissa *sinä*-pronominilla puhutellaan useammin lukijaa suoraan. Kun tarkastelen lukijan puhuttelua, otan huomioon sen, että *sinä*-puhe on genrelle ominaista. Siten sitä voidaan pitää selkeyttä lisäävänä tekijänä, kun kyse on vaativasta selkokielestä, johon kuuluu tekstilajipiirteiden noudattaminen tarkemmin kuin muilla tasoilla. Otaksun, että selkokielisessä oppaassa *sinä*-pronominilla puhutellaan usein lukijaa suoraan. Maurasen (mp.) mukaan *sinä*-puhe luo tekstiin myös tietynlaisen holhoavuuden sävyn, ja se esiintyy usein yhdessä erilaisten deonttista modaalisuutta ilmaisevien sanojen kanssa.

Alkoholivalistuksen tekstilajin muuttumista tutkinut Minna Säaskilahti (2006) on todennut, että *sinä*-pronominin käyttö on erityisen tärkeä retorinen keino alkoholivalistusteksteissä. Sinuttelulla saadaan luotua lukijalle vaikutelma, että käsitelty asia koskettaa häntä itseään. Ilman sinuttelua lukijasta saatavaa vastaavasti tuntua, että asiaa käsitellään yleisellä tasolla. Varsinkin rajatulle kohderyhmälle kirjoitettuun tekstiin syntyy usein vaikutelma siitä, että asia on sinuttelemalla tuotu lukijan tasolle. Sinuttelun käyttö tällaisissa teksteissä saattaa kuitenkin etäännyttää sellaista lukijaa, joka ei kuulu tavoiteltuun yleisöön. Sinuttelu saattaa myös uudemmissa alkoholivalistusteksteissä peittää kirjoittajan ja lukijan välistä epäsymmetriaa. (Säaskilahti 2006, 110; 113.)

Sisä- ja ulkoryhmien luominen

Tekstiin tai puheeseen on mahdollista rakentaa erilaisia sisä- ja ulkoryhmiä. Tähän liittyy ajatus sosiaalisesta kategorisaatiosta ja edelleen sosiaalisesta vertailusta: yksilöllä on ryhmiä, joihin hän samaistuu (sisäryhmät) ja ryhmiä, joihin hän joko faktisesti ei kuulu tai ei katso kuuluvansa (ulkoryhmät). Tähän kuuluu olennaisesti myös ihmisten taipumus suosia sisäryhmiään ja hylkiä ulkoryhmiä. (Pälli 2003, 41.) Sisäryhmiä ja ulkoryhmiä voidaan tekstistä etsiä esimerkiksi pronomien käyttöä tarkastelemalla: mihin *me* viittaa, että *he*? *He*-pronomini on tekstissä usein pelkkä korrelaatti, jonka viittauksen kohde löytyy tekstin sisältä. Viittauksen kohde on usein sellainen entiteetti, jonka kohdalla sosiaalipsykologinen ryhmän tai kategorian ominaisuus ei ole merkityksellinen. *He* saattaa kuitenkin toisinaan myös rakentaa yksilön ja ryhmän suhdetta niin, että *he*-ryhmä näyttäytyy diskurssissa ulkoryhmänä. *Heistä* puhuminen voi siten olla myös retorinen kategorisaation väline. (Pälli 2003, 120–121.) Sisäryhmiä voidaan vastaavasti luoda esimerkiksi *me*-pronomia käyttäen (mts. 30).

Tunteisiin vetoaminen

Paatoksella viitataan retoriikan tutkimuksessa siihen, millä keinoin puhuja pyrkii vaikuttamaan yleisön vastaanottokykyyn (Kakkuri-Knuutila 1998, 240). Tunteisiin vetoaminen onkin osa puhujan paatosta. Tunteiden merkitys retoriikassa on ollut pitkään tiedossa, mutta niiden saama huomio retoriikan tutkimuksessa on vaihdellut. Aristoteleelle tunteiden herättämisen merkitys oli suuri, mutta 1900-luvun retoriikan tutkimus ei antanut tunteille erityisen suurta painoarvoa. Tunteisiin vetoamista on mielekästä tutkia, sillä tunteilla on keskeinen merkitys toiminnan ohjaamisessa. Tunteet muokkaavat myös käsityksiä siitä, mitä yksilöltä vaaditaan, jos hän haluaa olla hyvä kansalainen, ystävä tai romanttinen kumppani. (Mateus 2019, 69–76.)

Faktuaalistaminen

Asioiden kuvaaminen faktuaalisesti on retoriikan äärimuoto. Näin toimiva teksti pyrkii olemaan ”puhdas kuvaus”, raportti siitä, miten asia oikeasti on. Näin asiat eivät näyttäydy kiistanalaisina, ja sosiaalisen todellisuuden konstruktivinen luonne hämärtyy. (Jokinen 1999, 129.) Tämä keino on yleinen etenkin tieteellisessä diskurssissa. ’Tosiasiapuheesta’ seuraa, että toimijoiden rooli ja vastuu tapahtumien kulusta syrjäytyvät. Toimijoiden tehtäväksi jää vain tosiasioiden hyväksyminen ja rationaalisuuden tajunsa osoittaminen. Tähän yhdistyy myös vaihtoehdottomuuspuhe: vain yhdestä vaihtoehdosta rakennetaan mahdollinen ja järkevä. Tämän seurauksena moraaliset pohdinnat käyvät turhiksi, sillä sellaisille on tilaa vain silloin, kun on vaihtoehtoja, joiden väliltä voidaan valita. (mts. 140–141.)

Ääri-ilmaisujen käyttö

Ääri-ilmaisuja käyttämällä on mahdollista korostaa asioita. Ääri-ilmaisut joko maksimoivat tai minimoivat kuvatun asian joitain piirteitä. Jos esimerkiksi sanotaan, että joku menetti malttinsa *täysin*, keskustelu ja mahdollinen debatti kohdistuu siihen, oliko maltinmenetys täydellinen vai osittainen. Ilman tätä ääri-ilmaisua keskustelun aiheena saattaisi sen sijaan olla se, menettikö henkilö malttinsa ylipäättään. Ääri-ilmaisujen avulla voidaan myös rakentaa kuvaa siitä, että jokin toiminta on säännönmukaista eikä satunnaista. Tällöin se muuttuu vakavasti otettavammaksi. Ääri-ilmaisulla voidaan myös oikeuttaa toimintaa: jos *jokainen* olisi toiminut tietyssä tilanteessa tietyllä tavalla, toiminta näyttäytyy normaalina. (Jokinen 1999, 151.) Aineistossani ääri-ilmaisulla oikeutetaan myös tunteita. Jos *jokainen* tuntee tietyissä tilanteissa tiettyjä tunteita, tunne näyttäytyy odotuksenmukaisena ja normaalina reaktiona tiettyyn tilanteeseen.

Toisto

Toisto on yksi tavanomaisimmista retorisisista keinoista. Sen teho perustuu kahteen periaatteeseen: se, mitä toistetaan, on tärkeää, ja se, mitä toistetaan, on totta. Toisto – kuten muutkin retoriset keinot – voi kuitenkin paljon käytettynä kääntyä vastakohdakseen. Toistoa tai asian laajaa käsittelyä voidaan käyttää myös vastaanottajan harhauttamiseen. Epäolennaisuuksia ja vähäpätöisiä asioita korostamalla voidaan viedä yleisön huomio pois itselle ikävistä pääasioista. (Kakkuri-Knuutila 1998, 238.)

5 Aineiston analyysi

Tässä luvussa käydään läpi, millaisia retorisia keinoja tutkimassani teoksessa on käytetty. Vaikka eri keinot limittyvät, on ne tässä eroteltu seitsemään eri ryhmään, jotta analyysin kulkua olisi helpompi seurata. Tutkimani teos tuottaa tietoa sukupuolesta ja kehojen toiminnasta, seksuaalisuudesta, tunteista sekä ihmissuhteista. Teksti pyrkii sitouttamaan lukijan kuvaamaansa todellisuuteen ja ohjaamaan tätä tietynlaiseen toimijuuteen. Valittuja retorisia keinoja peilaan selkokielen periaatteisiin, jotka esittelin luvussa 3.3. Lisäksi tarkastelen teoksen retoriikkaa queer-luennan avulla. Queer-luenta tuo esiin erilaisia normatiivisuuksia, joita tekstiin kirjoituu. Näin pääsen käsiksi siihen, millainen on tekstin ideaalilukija ja miten teksti ylläpitää tai purkaa normeja. Analyysissä kiinnitän huomiota myös tekstilajiin.

5.1 Asiantuntijapuhe ja konsensuksella vahvistaminen

Kielessämme on lukuisia ilmaisuja, joilla omaa argumentaatiota on mahdollista vahvistaa tai vastaväitteiden tehoa heikentää. Tällainen ilmaisu on esimerkiksi niin sanottu *takaus*. Takauksella pyritään lisäämään perusteluiden hyväksyttävyyttä vetoamalla esimerkiksi terveeseen järkeen tai auktoriteettiin. Esimerkkejä takauksesta ovat sellaiset ilmaisut kuin *on varmaa, että* ja *jokainen tietää, että*. Takaavia ilmaisuja käytetään usein silloin, kun perustelua ei ole tai se on kiistanalainen tai heikko. (Kakkuri-Knuutila 1998, 256.) Jokinen (1999) nimittää tällaista *me*-retoriikkaa ja *kaikkihan sen nyt tietää, että* -tyyppisiä ilmaisuja konsensuksella vahvistamiseksi. Konsensuksen tuottaminen on vahvinta silloin, kun vedotaan toimintatapoihin tai näkemyksiin, joiden ajatellaan olevan suuren joukon tai jopa kaikkien jakamia itsestäänselvyksiä. Tämä (ks. myös *faktuaalistaminen*, jota käsittelemme luvussa 5.5) tukahduttaa vaihtoehtoiset äänet, sillä jos jonkin näkemyksen annetaan ymmärtää olevan kaikkien hyväksymä totuus tai hyve, on sen vastustaminen vaikeaa. (Jokinen 1999, 139.)

Opaskirjan kirjoittaja astuu asiantuntijan asemaan, mutta oppaiden on myös tehtävänsä täyttääkseen kutsuttava yleisöä mukaan. Asiantuntijoiden kieli on käännettävä arkikielelle. Tietoa jakamalla lukijaa kutsutaan ikään kuin asiantuntijakumppanuuteen. Opaskirjat ohjaavat lukijaa aktiivisuuteen: tämän tulee oppia itse esimerkiksi arvioimaan avun tarvettaan, noudattamaan ohjeita ja hakemaan lisätietoa ammattilaisilta. (Vuori 2012b, 447–448.) Tutkimassani tekstissä kutsu asiantuntijakumppanuuteen on hyvin eksplisiittisesti ilmaistu. Teksti pyrkii antamaan lukijalle auktoriteettia ja valtaa luomalla sellaisen mielikuvan, että lukija itse asiassa tietää itse jo vähintään osan tekstissä kerrotuista asioista. Näin tekstissä pyritään vähentämään hierarkiaa lukijan ja kirjoittajan välillä. Tekstin puhuja

vetoaa lukijan oletettuun aiempaan tietopohjaan ja toisaalta myös siihen erityisasemaan, joka lukijalla on itseään koskevan tiedon tuottamisessa.

- 1) Muistathan, että sinä olet itse oma seksiasiantuntijasi eli oman seksuaalisuutesi asiantuntija. (SS, 133)
- 2) Niin kuin tiedät, seksuaaliterveys tarkoittaa sitä, että sekä keho että mieli voivat hyvin. (SS, 127)

Esimerkissä 1 puhuja korostaa lukijalle, että kukaan muu ei tiedä häntä itseään paremmin, millainen hänen seksuaalisuutensa on. Tämä esitetään lukijan vanhana tietona: lukijaa kehoitetaan muistamaan asia. Samanmielisyyttä on mahdollista pyrkiä rakentamaan myös *-han*-partikkelin käytöllä (VISK § 830). Näin tässäkin virkkeessä tehdään. Tekstin puhuja ikään kuin tietää, mitä lukija tietää, ja kehottaa tätä muistamaan asian. Puhuja käyttää lukijaan valtaa ottaessaan roolin, jossa voi kertoa lukijalle, mitä lukija tietää, mutta vallankäyttöä voi pitää tässä kontekstissa hyväntahtoisena. Tavoitteena on herättää lukijassa positiivisia tunteita: hänen halutaan kokevan itsensä osaavaksi ja tietäväksi. Tunteisiin vetoavaa retoriikkaa käsittelen tarkemmin luvussa 5.4.

Myös esimerkissä 2 näkyy, miten kirjoittaja antaa lukijalle mahdollisuuden olla ikään kuin jo tietävä eikä vain passiivisesti tietoa vastaanottava osapuoli. *Niin kuin tiedät* -aloitus kertoo lukijalle, että puhuja uskoo hänen jo tietävän, mitä seksuaaliterveys tarkoittaa. Tämä ei arvioni mukaan ole selkokielessä erityisen tyypillinen ilmaisutapa, vaikka sekä lukijan puhuttelu että asioiden selittäminen ovatkin keskeisiä selkokielen piirteitä. Onko tällaisten ilmaisujen käyttö tekstin lukijalle vaikeasti tulkittavaa, jos hän ei itse asiassa tiedä väitettyjä asioita? Mikäli *seksuaaliterveys tarkoittaa* -alkuinen lausuma on jonkinlainen yhteenveto siitä, mitä teoksessa on aiemmin kerrottu, on kyseessä melko haastava viittaus tekstissä aiemmin todettuun, sillä se edellyttää lukijalta kykyä yhdistää ja tulkita hyvin pitkässä tekstissä kerrottuja asioita. Tutkimassani teoksessa todetaan toisaalla, että *hyvä seksuaalisuus tarkoittaa sitä, että sekä kehosi että mielesi voi hyvin* (SS, 42). Niin ikään todetaan, että *seksuaalisuus vaikuttaa sekä kehon että mielen hyvinvointiin* (SS, 72). Esimerkkiä 2 täysin vastaavaa lausumaa aineistostani ei kuitenkaan löydy.

Selkokielen periaatteisiin kuuluu välttää luetun ymmärtämistä rasittavia viittauksia muihin kohtiin tekstissä (Selkomittari 2018). On vaikea arvioida, rasittaako kyseinen viittaus luetun ymmärtämistä, ja toisaalta lukijan puhuttelu ja asioiden selittäminen lisäävät selkeyttä samassa katkelmassa. Selkokielen periaatteisiin kuuluu kuitenkin myös ytimekkyys. Siksi sekä esimerkin 1 *Muistathan* -aloituksen ja esimerkin 2 *Niin kuin tiedät* -aloituksen voi nähdä myös olevan siinä mielessä ristiriidassa selkokielen periaatteiden kanssa, että ne pidentävät tekstiä tuomatta siihen mitään välttämätöntä asia-sisältöä. En pidä *Niin kuin tiedät* -aloitusta myöskään erityisen kunnioittavana lukijan kannalta. Tämän tyyppisen aloituksen seurauksena lukija, joka ei tiedä tekstissä esitettyä asiaa, on tietämätön (U.

Karvonen 2011, 76). Esimerkit 1 ja 2 tuovat esiin sen, että selkokieliisyys syntyy monenlaisista tekijöistä, eikä jonkin yksittäisen ilmaisutavan selkokieliisyyttä ole aina mahdollista arvioida yksiselitteisesti.

Teoksessa vedotaan myös kirjoittajan itsensä asiantuntemukseen sekä ulkopuolisiin asiantuntijoihin. Kirjoittajan asiantuntemusta ei korosteta teoksessa toistuvasti, vaan selkein viittaus asiantuntemukseen löytyy takakansitekstistä, jossa kerrotaan kirjoittajan olevan seksuaaliterapeutti ja tuottelias lasten- ja nuortenkirjailija (ks. luku 1.3). Ulkopuolisiinkaan asiantuntijoihin ei viitata erityisen usein, ja viittaukset voivat olla hyvinkin väljiä. Asiantuntijoita ei yleensä mainita nimeltä.

- 3) Tutkijat eri puolilla maailmaa pähkäilevät edelleen kiivaasti, missä se [g-piste] sijaitsee, onko se jokaisella naisella eri paikassa vai onko g-pistettä olemassakaan. (SS, 93)

Esimerkissä 3 näkyy, miten teoksessa viitataan ulkopuolisiin asiantuntijoihin. He ovat esimerkiksi *tutkijoita*. Lukijalle halutaan kertoa, että tiedeyhteisökään ei ole kaikista asioista täysin selvillä, vaan joidenkin asioiden tutkiminen on kesken. Puhuja haluaa siis arvioida tiedon rajoja tutkimustietoon viitaten: lukijalle kerrotaan g-pisteestä, mutta hänelle kerrotaan myös, että g-pistettä ei välttämättä ole edes olemassa. Tällöin konsensus ei liity niinkään siihen, että jostakin ilmiöstä oltaisiin yksimielisiä, vaan siihen, että puhuja ja lukija voivat olla yksimielisiä siitä, että asia on tulkinnanvarainen. Tiedon rajoja arvioimalla voi myös vahvistaa kuvaa puhujan asiantuntemuksesta (Vuori 2004, 107). Selkokielen kannalta esimerkissä olennaista on, että liian tarkat tiedot rasittaisivat lukijaa, sillä teksti pitäisi ja tulisi monimutkaisemmaksi.

Konsensusta rakennetaan aineistossani esimerkiksi retorisia kysymyksiä käyttämällä. Retorisen kysymyksen klassinen tyyppi on sellainen, jossa puhuja esittää kysymyksen ja vastaa siihen itse. Retorista kysymys-vastaus-muotoilua edeltää esimerkiksi kysymyssanan *kuka, mikä, milloin* tai *millainen* (*wh-question*) sisältävässä interrogatiivimuotoisessa lausumassa tavallisesti *Tiesitkö, että* -johdanto (*Do you know?*). Tällaisen johdannon kommunikatiivinen funktio on herättää dialogikumppanin huomio ja kiinnostus. (Schmidt-Radefeldt 1977, 379–380). Retorisilla kysymyksillä voidaan myös käyttää valtaa, erityisesti kun konteksti otetaan huomioon (Wang 2006, 533). Retoriset kysymykset ovat von Münchow'n ja Rakotonoelinan (2010) mukaan tehokkaampi tapa käyttää valtaa kuin vastaavien suorien väittämien esittäminen, etenkin jos kyse on kiistanalaisesta asiasta (von Münchow & Rakotonoelina mts. 316).

Selkomittari ei ota kantaa retoristen kysymysten käyttämiseen, mutta selkolukijalle ei Leskelän (2019, 124) mukaan kannata esittää leikillisiksi tulkittavia retorisia kysymyksiä, mikäli teksti on asiallista ja pyrkii informoimaan, sillä tällaista selkolukija ei todennäköisesti pysty tulkitsemaan. Toisaalta vain osaa retorista kysymyksistä voi luonnehtia leikillisiksi, eikä Leskelä määrittele tarkasti,

millaiset retoriset kysymykset ovat leikillisiksi tulkittavia. Selkotietokirjoissa käytetään kysymyksiä lukijan mielenkiinnon herättämiseen. Näin voidaan pyrkiä tukemaan lukijan lukumotivaatiota. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015, 123.) Retorisilla kysymyksillä voi siis selkotekstissä olla myös lukumotivaatioon liittyviä tehtäviä.

- 4) Mistä tietää, että on ihastunut tai rakastunut? Siitä ei voi erehtyä. Se on tunne, joka valtaa mielen ja kehon ihan kokonaan. Sydän hakkaa. Poskia kuumottaa. *En voi ajatella muuta kuin sinua. Minulla on ikävä sinua. Olisitpa lähelläni. Olisitpa tässä.* (SS, 10, kurssiivi alkuperäinen)
- 5) Muistatko, mikä on tärkein seksitaito? Jutteleminen. Keskeinen sukupuolielin? Aivot. Mikä on seksiä ja erotiikkaa? Kiireeton läheisyys. Ilman suorituspaineita. Hemmottelu. Kukapa ei haluaisi olla hemmoteltu? Ja hemmotella toista? (SS, 137)

Aineistossani esiintyy melko paljon kysymyksiä, joita voi luonnehtia retorisiksi. Tällöin kysymyksiin ei odoteta varsinaista vastausta, vaan niihin odotetaan vastaukseksi lähinnä samanmielisyyden osoitusta. Esimerkissä 4 lukijalle esitetään kysymys *Mistä tietää, että on ihastunut tai rakastunut?* Tämä voisi kontekstista irrallaan olla aito kysymys, jonka tarkoitus olisi saada lukija pohtimaan, miltä ihastuminen tai rakastuminen tuntuu. Konteksti paljastaa kuitenkin kysymyksen retoriseksi: tekstin puhuja tarjoaa vastauksen lukijalle. Ihastuminen ja rakastuminen esitetään hyvin vahvasti kehollisina tapahtumina. Esimerkin kursivoimattomissa lauseissa on myös nollasubjekti merkitsemässä kokemuksen yleistettävyyttä: *Siitä [0] ei voi erehtyä.* Vuorovaikutuksen näkökulmasta kirjoittaja pyrkii ennakoimaan, millaisia kysymyksiä lukijalla saattaa olla. Aineistossani näihin kysymyksiin saatetaan antaa sekä spesifi että hyvin avoin vastaus. Kirjoitetussa vuorovaikutuksessa haasteena on, että kirjoittaja ei voi tietää, millaisia kysymyksiä lukijoilla todella on. Tietoa ei ole siitäkään, millaisia vastauksia lukijoilla on esitettyihin kysymyksiin.

Esimerkki 5 sisältää useita interrogatiivimuotoisia kysymyksiä, joita voidaan pitää retorisina tai aitoina kysymyksinä. Osa kysymyksistä tuntuu viittaavan joko kirjassa aiemmin esitettyyn tai muualta hankittuun tietoon. Lausumaan *Muistatko, mikä on tärkein seksitaito?* sisältyy presuppositio, että lukija tietää jo, mikä on tärkein seksitaito, ja hänen on nyt mahdollista palauttaa se mieleensä. Selokielen periaatteisiin kuuluu välttää viittauksia muualle tekstiin, mutta huomionarvoista on sekin, että teoksesta ei löydy aiempaa kohtaa, jossa sanottaisiin, että jutteleminen on tärkein seksitaito. Aivoja ei myöskään nimetä *keskeiseksi sukupuolielimeksi* ennen tätä esimerkin kohtaa. Vuorovaikutuksen näkökulmasta tällaiset kysymykset voivat hämmentää lukijaa, sillä normaalin dialogin säännöt eivät päde (ks. Leiwo 1981, 51–52). *Muistatko*-kysymykset voivat olla vastaanottajalle hämmäntäviä, mikäli hän ei alun perinkään tiedä asiaa.

Koska kyseessä on retorinen kysymys, voidaan se yhdessä vastauksensa kanssa tulkita väitteeksi, jonka asiasisältö on se, että tärkein seksitaito on (kirjoittajan mukaan) puhuminen. Esimerkki sisältää siis myös faktuaalistamista, sillä lausuma rakentaa asetelman, jossa kirjoittaja ei suoraan väitä mitään uutta. Sen sijaan kirjoittaja esittää asian lukijan omana tietona. Selkokielen näkökulmasta tällaisia retorisia kysymyksiä voi pitää ennen kaikkea lukijan motivoimisena. Ne osoittavat, että tekstin puhuja on tietoinen lukijan läsnäolosta tekstissä. Puhuja kutsuu lukijan mukaan tekstin maailmaan esittämällä hänelle kysymyksiä. Näin syntyy myös vaikutelma aidosta vuorovaikutustilanteesta, jossa osapuolet ovat kiinnostuneita toistensa näkemyksistä.

Esimerkeissä 4 ja 5 on nähtävissä myös seksuaalisuuteen ja suhteisiin liittyvää normatiivisuutta. Ihastuminen ja rakastuminen esitetään yksiselitteisen kokonaisvaltaisina tunteina, jotka valtaavat *kehon ja mielen ihan kokonaan*. Tulkitsemisen tämän eräänlaiseksi amatonnormatiivisuuden rakentamiseksi: romanttinen rakkaus saa erityisaseman, sillä se syrjäyttää muun ajatukset ja tunteet. Teksti myös kysyy, *mikä on seksiä ja erotiikkaa*, mikä itsessään on kulttuurisesti hyvinkin latautunut kysymys. Vastauksen kuvasto rakentaa hyvin spesifin mielikuvan siitä, mitä seksi ja erotiikka ovat: niihin kuuluvat erottamattomasti kiireettömyys ja hemmottelu. Retoristen kysymysten vastaukset esitetään yleispätevinä ja ehdottomina. Lähempi tarkasteltu kutsuu kuitenkin pohtimaan, onko esimerkiksi ihastuminen kaikille ihmisille aina tunne, joka *valtaa kehon ja mielen ihan kokonaan*, ja onko hemmottelun suhde seksiin ja erotiikkaan kovinkaan yksiselitteinen.

Yksi konsensuksella vakuuttamisen keino aineistossani on nollapersoonan käyttö. Nollapersoonaa esiintyy tekstissä sellaisissa kohdissa, joihin sopisi myös persoonapronomini. Sanottu koskee vähintään puhujaa ja kuulijaa, mutta samalla se yleistetään koskemaan muitakin. Nollapersoonalla puhuja voi osoittaa käsittelevänsä omaa kokemustaan tyypillisenä kelle tahansa, joka on samassa tilanteessa. Yleistävimmillään se on silloin, kun kuvataan, miten jokin asia yleensä vaikuttaa ihmiseen tai miten ihminen voi jotakin asiaa käyttää. (VISK § 1347; 1348.)

- 6) Rintaliivejä on kymmeniä eri kokoja. Joskus [0:n] voi olla hankala löytää sopivia. [0:lle] Tulee tuskastuttavan kuuma, kun [0] seisoo sovituskopissa ja yrittää löytää sopivat liivit. Vaiva kuitenkin kannattaa, sillä hyvät liivit tukevat rintoja. Hyvissä liiveissä [0:n] on mukava olla ja liikkua. Rinnat ovat herkkää aluetta. Niiden hyväileminen tuntuu [0:sta] mukavalta. (SS, 99)

Esimerkissä 6 tekstin puhuja kuvailee tekstin lukijalle rintaliivien ostamista nollapersoonaa käyttäen. Tekstikatkelmassa esitetään lukuisia väittämiä. Puhujan mukaan *hyvät liivit tukevat rintoja* ja niissä *on mukava olla ja liikkua*. Katkelmassa otetaan huomioon mahdollinen erimielisyys, kun myönnetään, että rintaliivien löytäminen voi olla *hankalaa*, ja todetaan, että sopivien rintaliivien etsiminen voi aiheuttaa suoranaista tuskastumista. Puhuja siis ottaa mahdollisen vasta-argumentin huomioon ja pyrkii kumoamaan sen korostamalla sitä, mitä hyvää epämukavuuden sietämisestä seuraa.

Rintaliiviasiaa ei tekstissä kytkeä minkään tietyn sukupuolen asiaksi, mutta se pitää siitä huolimatta sisällään kulttuurista kehoihin kohdistuvaa säätelyä: rintaliivien käyttö esitetään kannattavana valintana, käyttämättömyyttä ei. Tutkimani teos tarjoaa monissa kohdissa lukijalle enemmän valinnanvara. Puhuja myös muistuttaa lukijaa usein siitä, että itselle epämieluisia asioita ei tarvitse koskaan tehdä. Rintaliivien käyttöä ei kuitenkaan esitetä yhtenä vaihtoehtona muiden joukossa, vaan puhuja pyrkii vakuuttamaan lukijan siitä, että rintaliivejä todella kannattaa käyttää. Rintaliivien käyttöä perustellaan tekstissä mukavuudella ja myös sillä, että *liivit tukevat rintoja*. Tämä pitää sisällään taustaoletuksen, että rinnat tarvitsevat tukea. Tekstin ideaalilukijan tulee myös olla valmis sietämään epä-mukavuutta, joka rintaliivien sovittamiseen liittyy. Puhuja esittää lukijalle lupauksen, että *vaiva kannattaa*.

Selkokielessä nollapersoonaa tulisi mieluiten välttää, koska tekijä jää nollapersoonaa käytettäessä epäselväksi (Leskelä 2019, 123). Suomen kielessä 3. persoonan käytöllä tekstiin on kuitenkin mahdollista rakentaa kohteliaisuutta (Yli-Vakkuri 1986, 108). Siksi nollapersoonan käyttöä voi harkita etenkin vaativassa selkotekstissä. Tällöinkin olennaista on, esitetäänkö lukija huonossa valossa tai onko käsiteltävä aihe arkaluontoinen. (Airaksinen 2019, 88–89.) Esimerkistä 6 voidaan todeta, että erityisesti katkelman loppuosaan tekstin kohdentaminen suoraan lukijalle sopisi huonosti, sillä se, millainen kosketus kenestäkin tuntuu hyvältä, on äärimmäisen henkilökohtainen asia. Kiinnostavaa onkin, että tällaisia henkilökohtaisia mieltymyksiä kuvaavia ilmaisuja ei aineistossani yleensä pehmenetä erilaisin varauksin, vaan teksti hyödyntää esimerkiksi nollapersoonan epämääräisyyttä kertoessaan lukijalle, miltä minkäkin olisi tarkoitus tuntua. Koska nollapersoonaa sopii käytettäväksi vaativassa selkotekstissä, on tämä retorinen keino sinänsä yhteensopiva selkokielen periaatteiden kanssa, mutta se ei varsinaisesti lisää tekstin selkeyttä – selkeys on mahdollista siitä huolimatta, ei sen ansiosta.

Nollapersoonan avulla tehtyä yleistämistä ja tekstiin näin rakennettua samanmielisyyden vaikutelmaa ei siis voida pitää selkokielen periaatteiden mukaisena kaikilta osin, sillä nollapersoonaa voi olla vaikea hahmottaa. Toisaalta selkokielen periaatteisiin kuuluu kuitenkin myös lukijaa arvostava sävy. Käsittelemääni esimerkkiin nollapersoonaa luo kohteliaamman sävyn kuin sanojen kohdistaminen suoraan lukijalle. Myös muunlaiset valinnat olisivat kuitenkin olleet mahdollisia, sillä kirjoittajalla on muitakin vaihtoehtoja kuin nollapersoonaa ja lukijan puhuttelu.

Tässä alaluvussa olen esittänyt esimerkkejä niistä moninaisista keinoista, joilla tekstin puhuja pyrkii rakentamaan konsensusta. Näitä keinoja ovat esimerkiksi lukijan tietopohjaan viittaaminen, retoriset kysymykset ja nollapersoonan käyttö. Näiden yhteydessä aineistossani esiintyy myös runsaasti lukijan puhuttelua, jota käsitelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

5.2 Lukijan puhuttelu

Lukijan puhuttelu on aineistossani hyvin hallitseva ja siksi kiinnostava piirre. Tässä luvussa käyn läpi, millainen retorinen merkitys puhuttelulla on ja mikä on sen suhde tekstin selkokielisyyteen. Suuntaan huomioni myös siihen, millainen on tekstiin kirjoittuva ideaalilukija ja millaisia lukijapositioneja puhuttelu rakentaa tekstiin. Tekstin kirjoittaja ei voi tietää esimerkiksi lukijan todellista sosiaalista identiteettiä eikä mukauttaa vuorovaikutusta vastaanottajia tarkkailemalla. Siksi kirjoittajan on konstruoitava tekstiin kuvitteellinen vastaanottaja. (Talbot 1992, 175.) Norman Fairclough (2001) käyttää termiä *synteettinen personalisaatio* ('synthetic personalization'). Tällä hän viittaa julkisten instituutioiden taipumukseen luoda vaikutelma yksilöllisestä puhuttelusta silloinkin, kun yksilöllistä kohtaamista ei oikeasti tapahdu. Esimerkki tällaisesta on lentoyhtiön kuulutus *have a nice day*. (Fairclough 2001, 52.) Tämä synteettinen personalisaatio on äärimmäisen yleistä massamediassa, esimerkiksi lehtiartikkeleissa, mainoksissa ja roskapostissa. Kuvitteellinen subjekti konstruoidaan tekstiin kuin kyse olisi todellisesta yksilöstä. (Talbot mp.) Sama ilmiö voidaan havaita myös joissakin selkokielisissä teksteissä, mikäli tekstin selkokielisyyttä pyritään lisäämään kohdentamalla tekstiä lukijalle esimerkiksi *sinä*-pronominia käyttämällä tai muilla yksikön 2. persoonan muodoilla.

Huomattava osa aineistossani esiintyvistä lukijan puhuttelusta on luonteeltaan sellaista, että tekstin puhuja rakentaa lukijapositionia esittämällä lukijan elämää koskevia väittämiä. Nämä liittyvät esimerkiksi lukijan kehoon, minäkuvaan, intresseihin, suhteisiin ja tunteisiin. Tällaiset väittämät kutsuvat lukijaa mukaan tekstin kuvaamaan maailmaan, ja samalla tekstiin rakentuu monessa kohtaa varsin tarkasti määritelty ideaalilukija. Ne lukijat, joihin esitetyt faktat eivät päde, saattavat kokea, että eivät ole tekstin kohderyhmää. Toisinaan teksti myös luo useita mahdollisia lukijapositioneja ja tarjoaa näin samaistumisen paikkoja monenlaisille lukijoille.

Aineistossani esiintyy erittäin runsaasti lukijan puhuttelua. En käy tässä yksityiskohtaisesti läpi kaikkia lukijan puhuttelemisen tapoja, sillä tarkoitukseni on ensisijaisesti näyttää, miten tekstissä ylipäätään käytetään lukijan puhuttelemista retorisenä keinona. Tämän lisäksi osoitan, että queer-luenalla voidaan tehdä päätelmiä siitä, ketä tekstissä oikeastaan puhutellaan eli millainen on tekstin puhuttelema ideaalilukija.

Runsas *sinä*-pronominin käyttö on elämäntaito-oppaita muista genreistä selkeästi erottava piirre (Mauranen 2006). Tämä näkyy tutkimassani aineistossani selvästi. Aineistossani *sinä*-pronomini esiintyy 154 kertaa eri muodoissa, minkä lisäksi tekstissä käytetään runsaasti yksikön 2. persoonan verbimuotoja sekä refleksiivipronominia *itse*. Tavallisia puhuttelukeinoja aineistossani ovat yksikön

2. persoonan imperatiivimuotoiset ohjeet, käskyt ja kehotukset sekä yksikön 2. persoonan käyttö ylipäätään. Imperatiivin käyttö on selkokielessä varsin tavallista, joten tässä selkokieliisyys ja retorisuus limittyvät vahvasti toisiinsa.

7) Arvosta itseäsi! Luota itseesi! (SS, 54)

8) Karvat suojaavat ihoa, joten ole varovainen, jos ajelet niitä (SS, 112)

Esimerkeissä 7 ja 8 näkyy aineistolleni tyypillistä imperatiivin käyttöä. Imperatiivilla voidaan tehdä paljon muutakin kuin käskää, esimerkiksi kannustaa ja kehottaa, kuten esimerkeistä käy ilmi: *arvosta itseäsi, ole varovainen*. Puhuja pyrkii vahvistamaan lukijan myönteistä minäkuvausta ja tukemaan tämän itsetunnon kehittymistä imperatiivin ympärille rakentuvien ytimekkäiden puhuttelulauseiden avulla. Tämä on myös linjassa selkokieliisyyden kanssa, sillä selkokielessä imperatiivin käyttö on suotavaa, koska imperatiivimuotoiset predikaattiverbit ovat lyhyitä, minkä lisäksi verbin vartalo hahmottuu niistä selkeästi, jolloin sana on helppo tunnistaa.

9) Kyllä sinä osaat! (SS, 51)

Puhuttelulla voidaan kannustaa lukijaa. Esimerkki 9 on väliotsikko pääotsikon *Entä jos en osaa?* alla. Väliotsikko siis vastaa pääotsikon kysymykseen, joka on ikään kuin lukijan suulla esitetty: tekstin puhuja tuo tekstiä lähemmäs lukijaa ottamalla lukijan näkökulman ja sen jälkeen rohkaisemalla tätä. Lukija kuvautuu kiinnostuneena mutta epävarmana, ja puhujan roolina on kannustaa.

10) Saat itse määritellä, millainen olet. (SS, 26)

Lukijan puhuttelu piirtää esiin lukijan ja kirjoittajan välisen hierarkian: esimerkissä 10 kirjoittaja toimii luvan antajana. Luvan antaminen itsemäärittelyyn on kenties myönteisintä mahdollista vallankäyttöä, mutta kun aineistoa tarkastelee laajempina kokonaisuutena, siihen rakentuu ristiriita, sillä tekstin puhuja myös määrittelee lukijan olemusta ja identiteettiä, kuten myöhemmin osoitan. Tällainen puhuttelu heijastelee myös sitä, millainen on nykyvalistuksen subjekti: ihminen, joka aktiivisesti ohjaa omaa toimintaansa ja rakentaa minuuttaan ulkopuolelta säädettyjen raamien sisällä (Vuori 2012a, 79). Pöntinen (2020) on tehnyt samankaltaisia havaintoja tutkiessaan diskurssianalyttisesti seksuaalikasvatuksessa käytettäviä koulujen oppimateriaaleja. Pöntisen aineistossa seksuaalisuudesta puhutaan asiana, jota kukaan muu ei voi tietää paremmin kuin ihminen itse, mutta sitä myös määrittellään tekstissä monin tavoin. Sama pätee sukupuolen moninaisuuteen. (Pöntinen mts. 55.)

Teksti pyrkii häivyttämään kuvaa puhujasta auktoriteettina ja luomaan tuttavallisen vaikutelman. Lukijan puhuttelu on teoksessa tavallista silloinkin, kun puhe on lukijan hyvin spesifeistä ominaisuuksista.

11) Tuoksut hyvältä! (SS, 16)

Esimerkissä 11 puhuja toteaa lukijalle, että tämä tuoksu hyvältä. Liittämällä yleisesti positiivisiksi miellettyjä adjektiiveja lukijaan teksti pyrkii tukemaan lukijan myönteisen minäkuvan rakentumista. Tekstin tavoitteena voi olla myös lukijan motivoiminen ja sitouttaminen tekstin lukemiseen. Toisaalta näin henkilökohtainen puhuttelu voi kääntyä tekstin tarkoitusta vastaan. Lukija voi kokea henkilökohtaisten ominaisuuksiensa arvioinnin tungettelevana, jolloin puhuttelu vieraannuttaa. Näin on myös silloin, kun puhuja esittää väittämiä, jotka koskevat sitä, mitä lukija tuntee tai haluaa tehdä.

12) Seksuaalisuus on tärkeä osa jokaista ihmistä. Se liittyy omaan kehoosi ja sukupuoleesi, se liittyy tunteisiin ja siihen, että haluat olla lähellä toista ihmistä. Haluat rakastua ja rakastaa. Haluat harrastaa seksiä. (SS, 7)

Esimerkissä 12 puhuja esittää jälleen vahvoja väitteitä hyvin henkilökohtaisista asioista. Tekstin ideaalilukija on ehdottoman alloromanttinen ja alloseksuaalinen: hän haluaa *olla lähellä toista ihmistä, rakastua ja rakastaa sekä harrastaa seksiä*. Ideaalilukija ei siis ole aromanttinen tai aseksuaalinen – aromanttisuuden ja aseksuaalisuuden mahdollisuus esitetään lukijalle vasta aivan kirjan lopussa. Jos puhuttelu yhdistyy tällä tavalla ehdottomiin väitteisiin, ideaalilukija rajautuu eikä osalle potentiaalisista lukijoista löydy lukijapositiona. Katkelmaan rakentuu myös selvää amatonormatiivisuutta, kun puhuja esittää itsestään selvänä faktana, että lukija haluaa *rakastua ja rakastaa*.

Puhuttelun avulla on mahdollista painottaa sitä, että käsitelty asia koskee myös lukijaa. Näin puhuja voi pyrkiä auttamaan lukijaa hahmottamaan, että jokin yleinen totuus pätee häneenkin.

13) Seksuaalioikeudet ovat kaikkien ihmisten oikeuksia, myös sinun. (SS, 145)

Esimerkissä 13 tekstin puhuja ei siis oleta, että lukija osaa itse yleistää *kaikkia ihmisiä* koskevan väittämän koskemaan myös itseään. Esimerkissä käsitellään seksuaalioikeuksia, eikä ole siis ihme, että juuri tätä on haluttu painottaa: onhan turvallisuuden ja perusoikeuksien toteutumisen kannalta ensiarvoisen tärkeää, että lukija ymmärtää seksuaalioikeuksien koskevan myös häntä. Siksi virkkeen loppuosa on suunnattu suoraan lukijalle, vaikka sen kuvaaman asiasisällön voisi katsoa sisältyvän virkkeen ensimmäiseen osaan, jossa puhutaan *kaikista ihmisistä*. Puhuttelemalla yleinen tieto tuodaan lähemmäs lukijaa. Näin voidaan pyrkiä suuremmin vaikuttamaan siihen, että lukija huomioi ja omaksuu annetun tiedon.

14) Olet varmasti nähnyt erilaisia rintoja: suuria, pieniä, - -. (SS, 98)

Esimerkki 14 on erityisen mielenkiintoinen, sillä se esittää lukijan elämäkokemuksia koskevan väitteen faktana, jonka totuusarvoa erikseen vahvistetaan sanalla *varmasti*. Leiwon (1981) mukaan koulujen oppikirjateksteissä oppilaan omiin kokemuksiin vetoaminen on monessa tapauksessa ”perusteetonta retoriikkaa, joka vain hämää”. Olemattomiin kokemuksiin vetoaminen voi hämmentää ja vieraannuttaa koulusta, sillä koulukieli näyttäytyy näin mielivaltaisena eivätkä siihen vaikuta pätevän

normaalialogin säännöt. (Leiwo mts. 51–52.) En sanoisi tällaistaakaan retoriikkaa perusteettomaksi, sillä kaikki retoriset ratkaisut perustuvat aina johonkin. Mielestäni on kiinnostavaa pohtia tämänkaltaisten puhuttelujen merkitystä selkokielen tarvitsijoiden kannalta. *Seksistä selkoa* ei ole koulun oppikirja, mutta se on monessa mielessä oppikirjan kaltainen, sillä se jakaa tietoa ja pyrkii ohjaamaan toimintaa. Mikäli vastaanottaja ei ole kokenut asioita, jotka tekstissä esitetään hänen kokeneen, on nähdäkseni mahdollista, että puhuttelu vieraannuttaa lukijaa.

Kun tarkastellaan aineistoa kokonaisuutena, on sen ideaalilukijan sukupuoli usein melko avoin. Tällöin teksti tarjoaa lukijaposition kaikille sukupuolesta riippumatta. Anatomiaa esiteltäessä ideaalilukija on kuitenkin teoksessa joko tyttö (kun esitellään vulva ja vagina) tai poika (kun esitellään penis). Pari kertaa puhuja kuitenkin puhuttelee lukijaa tavalla, joka tekee ideaalilukijasta muunsukupuolisen.

15) Mieti! Miten kuvaat itseäsi? Millainen tyttö / poika / muunsukupuolinen ihminen sinä olet? Millainen olisit, jos olisit erilaista sukupuolta? (SS, 26)

Esimerkissä 15 puhuja puhuttelee lukijaa imperatiivimuotoisella kehotuksella *Mieti!*, minkä voi tulkita jonkinlaisena innostamaan pyrkivänä pohjustuksena kysymykselle *Miten kuvaat itseäsi?*, joka muodostuu yksikön 2. persoonassa olevasta verbistä *kuvaat* ja refleksiivipronominista *itseäsi*. Tämän jälkeen lukijalle esitetään vielä spesifimpi kysymys, jonka yhteydessä käytetään *sinä*-pronominia: *Millainen tyttö / poika / muunsukupuolinen ihminen sinä olet?* Kysymys implikoi, että lukija ylipäättään on jotakin mainituista, mikä on kiinnostavaa, sillä kirjassa kuitenkin kerrotaan myöhemmin, että jotkut ihmiset ovat esimerkiksi sukupuolettomia. Esimerkistä voidaan myös havaita, kuinka tekstiin rakentuu kuva sukupuoli-identiteetistä hyvin keskeisenä ihmistä määrittelevänä tekijänä. *Miten kuvaat itseäsi?* -kysymyksen yhteys sukupuoleen ei ole yksiselitteinen, vaan teksti luo yhteyden esittämällä tarkentavan kysymyksen, jossa sukupuolesta puhutaan eksplisiittisesti. *Millainen olisit, jos olisit erilaista sukupuolta?* on niin ikään kysymys, joka antaa sukupuolelle painoarvoa ihmistä määrittävänä asiana.

Esimerkki 15 kutsuu lukijaa pohtimaan omaa sukupuoli-identiteettiään. Kysymyksenasettelu ei tarjoa valmista lukijapositiona esimerkiksi sukupuolettomalle tai monisukupuoliselle lukijalle. Tästä katkelmasta voidaan kuitenkin huomata, että *Seksistä selkoa* sisältää kohtia, joissa ajatusta binäärisestä sukupuolijärjestelmästä puretaan ja kuva tekstin ideaalilukijasta laajenee. Puhuja ei oletta lukijan olevan joko tyttö tai poika, vaan myös mahdollista muunsukupuolista lukijaa puhutellaan yksikön 2. persoonassa. Kiinnostavaa on, että teoksen lopusta löytyvässä sanastossa todetaan, että muunsukupuolista käytetään usein jonkinlaisena kattokäsitteenä ja että se ei sen vuoksi ole kaikkien mielestä erityisen toimiva käsite (SS, 152). Samaa problematisointia ei kuitenkaan tehdä miehen ja naisen käsitteille, vaan ne on jätetty sanastosta pois – kenties siksi, että ne on määritelty teoksessa jo aiemmin moneen kertaan kehollisten ominaisuuksien kautta. Ilmaisuuksien *erilaista sukupuolta* kuitenkin purkaa binääristä

sukupuolijärjestystä. Teksti ei tässä kohtaa tuota ajatusta kahdesta toiselleen vastakkaisesta sukupuolesta, vaan muut kuin lukijan oma sukupuoli ovat yksinkertaisesti *erilaisia*. Teksti ei myöskään tarjoa lukijalle valmiita vastauksia, ja näin kysymykset eivät odota vastaukseksi samanmielisyyttä toisin kuin retoriset kysymykset, joita käsitelin edellisessä alaluvussa. Tekstikatkelma pyrkii sitouttamaan lukijaa käsiteltävään aiheeseen suuntaamalla huomion lukijan omaan identiteettiin.

Kuten todettu, puhuttelua tapahtuu aineistossani myös hyvin arkaluontoisista ja henkilökohtaisista aiheista puhuttaessa. Tällaista selkokielessä kehoitetaan välttämään, mikäli ei ole varmuutta siitä, että asia todella koskee lukijaa. Kun kyseessä on seksitietokirja, on tilanne hieman ristiriitainen, sillä toisaalta suoralla puhuttelulla voidaan osoittaa, että käsitellyt asiat koskevat lukijaa: hänelläkin on oikeus seksuaalisuuteen ja siihen liittyviin tunteisiin. Toisaalta lukija saattaa myös torjua tällaisen tekstin, mikäli siinä käsitellyt asiat eivät päde häneen.

- 16) Emätin on uskomattoman joustava elin. Saat sinne mahtumaan tamponin, ja seksin aikana miehen penis sujahtaa sinne, mutta ajattele: myös vauva mahtuu syntymään synnytyskanavan ja emättimen kautta ulos maailmaan. (SS, 94)

Esimerkissä 16 lukijaa puhutellaan suoraan. Tekstin ideaalilukija on cissukupuolinen nainen, jolla on kuukautiset ja joka harrastaa seksiä cissukupuolisen miehen kanssa. Katkelmassa ei suoraan sanota, että kyse on naisesta, mutta kohta on pääotsikon *Naisen sukuelimet* alla. Teksti viittaa lukijan genitaalihin hyvin suoraan: *saat sinne mahtumaan tamponin*. Välittömästi tätä seuraavassa lauseessa puhuja toteaa, että *seksin aikana miehen penis sujahtaa sinne*. Koska ensimmäinen *sinne* viittaa kiistatta lukijan genitaalihin, on luontevinta tulkita seuraavan *sinne*-sanana viittaavan samaan tarkoitukseen. Puhujan viesti on siis suunnattu seksuaalisesti aktiiviselle (tai seksuaaliseen aktiivisuuteen tähtäävälle) cissukupuoliselle heteronaiselle. Tämä on huomionarvoista, koska se esiintyy kohdassa, jossa ainakin otsikoiden mukaan esitellään vulvallisen kehon anatomiaa, ei niinkään seksiä. Huomionarvoista se on siksikin, että tutkimani teos ei ole siinä mielessä heteronormatiivinen, että heteronormi olisi tekstissä jatkuvasti läsnä ja homoseksuaalisuus esitettäisiin jonkinlaisena erityistapauksena. Esimerkistä 16 voidaan kuitenkin huomata, miten tekstiin voi kirjoittua heteronormatiivisuutta ikään kuin huomaamattomasti.

Yhteenvedon voidaan todeta, että lukijan puhuttelua käytetään tekstissä erittäin runsaasti. Arvioin, että tämä puhuttelun runsaus on yksi keskeisimmistä tekstin selkokielisyyttä rakentavista tekijöistä. Tekstin puhuja ei tyydy luottamaan siihen, että lukija löytää itsenäisesti samaistumisen paikat tekstistä ja motivoituu lukemaan yli 150-sivuisen tietokirjan, vaan tekstiin rakentuu kuvitteellista dialogia, jossa puhuja pyrkii ennakoimaan lukijan kysymykset ja osin myös vastaamaan niihin ikään kuin kysymyksiä olisi todella esitetty. Implisiittisesti lukijan puhuttelu kannustaa lukijaa pysymään tekstin parissa ja eksplisiittisesti puhuttelu kannustaa lukijaa toimimaan tietyllä tavalla tekstinulkoisessa

maailmassa. Sävy on hyvinkin tuttavallinen ja keskustelevalta. Tuttavallinen sävy voi häivyttää valta-asemaa, joka syntyy siitä, että puhujalla on sekä laajempi tietopohja että kielitaito kuin lukijalla. Kyse on kuitenkin joka tapauksessa enemmän valta-aseman häivyttämisestä kuin sen varsinaisesta purkamisesta, sillä asiantuntijuus säilyy puhujalla. Toisaalta puhuttelua voidaan pitää nimenomaan lukijan huomioimisena. Lukijan mahdollisten kysymysten ilmaiseminen yksikön 1. persoonan muotojen avulla tekee lukijan läsnäolosta kenties jopa vielä konkreettisempää kuin pelkkä puhuttelu. Yhteen vetona voidaan todeta, että puhuttelu on yksi olennaisimmista tekstuaalisista piirteistä, joilla tekstiin rakennetaan sekä selkeyttä että vakuuttavuutta. Puhuttelun käänköpuolena on, että se saattaa vieraantuttaa lukijaa, joka ei löydä itselleen samaistumisen paikkaa tekstissä. Toisaalta lukija saattaa myös samaistua niihin positioihin, joita on tarjolla, ja hyväksyä paikkansa tekstin todellisuudessa.

5.3 Sisä- ja ulkoryhmien luominen

Edellä olen käsitellyt lukijan puhuttelua tutkimusaineistossani. Tutkimassani aineistossa lukijan puhuttelu on niin tavallista, että on kiinnostavaa kiinnittää huomiota myös kohtiin, joissa puhuttelua ei tapahdu. Käyttämällä yksikön tai monikon 3. persoonaa kirjoittaja ei tarjoa lukijalle niin selkeää samaistumisen paikkaa kuin jos kirjoittaja käyttäisi esimerkiksi yksikön 2. persoonaa tai yleistävää 3. persoonaa eli nollapersoonaa, joita olen käsitellyt edellisissä alaluvuissa. Tämä näkyy kiinnostavalla tavalla esimerkiksi kohdissa, jossa lukijalle esitellään trans- ja intersukupuolisuus.

- 17) Joskus vauvan kehityksessä tapahtuu pieni muutos. Vaikka pojalla on y-kromosomi, hän ei saakaan testosteronisuihkua. Se aloittaisi peniksen ja kiveksen kehittymisen. Hänelle saattaa jäädä vagina. (SS, 114)
- 18) Joskus syntyy lapsi, josta ei tiedä varmasti, onko hänellä tytön vai pojan sukupuolittunnukset. Hänellä saattaa olla molemmat. Silloin täytyy odottaa, että lapsi kasvaa isommaksi. Vasta nuorena tai aikuisena hän ehkä itse tietää, onko mies vai nainen. Sitten hän saa lääkäriltä apua siihen, että hänen kehostaan tulee sellainen kuin hän haluaa. (SS, 114)

Esimerkeissä 17 ja 18 selitetään lukijalle, mitä intersukupuolisuus tarkoittaa. Sanaa intersukupuolinen ei kuitenkaan käytetä, vaan lukija kohtaa sen vasta kirjan lopussa olevassa sanastossa. Kummassakaan esimerkissä lukijaa ei puhutella, vaan puhuja toimii enemmän ilmiön kuvailijana kuin keskustelijana. Lukijan puhuttelu olisi kuitenkin mahdollista, koska sitä tapahtuu aineistossani myös monissa sellaisissa kohdissa, joissa esitetty asia ei koske kaikkia potentiaalisia lukijoita. Esimerkeissä 17 ja 18 intersukupuoliseen henkilöön viitataan kuitenkin yksinomaan yksikön 3. persoonassa. Tekstin ideaalilukija ei siis ole intersukupuolinen, vaan intersukupuoliset kuuluvat tekstin maailmassa ulkoryhmään. He ovat ihmisiä, joiden kehityksessä on tapahtunut *pieni muutos*, mikä viittaa siihen, että toisenlainen kehityskulku olisi ollut odotuksenmukainen. He tietävät mahdollisesti *vasta nuorena tai*

aikuisena, kumpaan binääriseen sukupuolikategoriaan kuuluvat, ja heidän kehonsa tarvitsee lääketieteellisen intervention tullakseen halutun kaltaiseksi.

Queer-luennalla voidaan huomata, että kromosomit saavat aineistossani varsin suuren merkityksen ihmisen sukupuolen määrittäjinä. Esimerkissä 17 puhutaan *pojasta*, jolla on *y-kromosomi*, mutta jolle saattaa *jäädä vagina*. Viime kädessä yksittäinen kromosomi esitetään siis sukupuolen kannalta vielä määräävämpänä kuin kehon ulkoiset piirteet, koska sikiöön viitataan poikana. Sama tilanne olisi ollut mahdollista kuvata myös esimerkiksi sitä kautta, että joskus selviää, että tytöllä onkin *y-kromosomi*. Henkilöt, joilla on *y-kromosomi* ja *vagina*, voivat kuitenkin olla sukupuoleltaan hyvin erilaisia keskenään, joten ilmiön kuvaaminen binäärisen sukupuolijärjestelmän kautta on ongelmallinen valinta. Tekstin maailmassa vauva on poika, koska hänellä on *y-kromosomi*, eikä henkilön myöhemmästä sukupuoli-identiteetistä sanota mitään.

Esimerkki 18 kertoo intersukupuolisuudesta lisää. Katkelmaan rakentuu myös binäärinen sukupuoli-käsitys. Puhuja toteaa, että *vasta aikuisena hän ehkä itse tietää, onko mies vai nainen*. Intersukupuolinen ei kuitenkaan välttämättä ole joko mies tai nainen, vaan intersukupuolisilla ihmisillä on, kuten yllä totesin, hyvin erilaisia sukupuoli-identiteettejä. Joillekin intersukupuolisuus itsessään on keskeisin sukupuoli-identiteettiä määrittävä tekijä. *Ehkä*-sanon voi tulkita asettavan kyseenalaiseksi puheena olevan henkilön kyvyn tietää itse oma sukupuolensa. Toisaalta todennäköisemmältä tuntuu, että *ehkä*-sana viittaa oikeastaan edellä sanottuun, jolloin lauseen merkitys olisi ennemmin *ehkä vasta aikuisena hän itse tietää*. Huomionarvoista kuitenkin on, että tämä liitetään aineistossani eksplisiittisesti ainoastaan intersukupuolisuuteen. Tekstin maailmassa implisiittinen oletus on näin ollen se, että intersukupuoliset ovat ainoa ryhmä, joiden kyky tiedostaa sukupuoli-identiteettinsä on lapsuuden aikana mahdollisesti puutteellinen.

Intersukupuolisuus myös medikalisoidaan, kun todetaan, että aikuisena intersukupuolinen *saa lääkäriltä apua siihen, että hänen kehostaan tulee sellainen kuin hän haluaa*. Lähtöoletuksena on silloin, että kehossa on jotakin, mitä pitäisi muuttaa. Intersukupuolisen kehon medikalisoimista on tutkinut esimerkiksi Laura Laakso (2007). Intersukupuolista kehoa ongelmana pitävät yleensä yhteiskunta ja lääketiede, eivät niinkään intersukupuoliset itse (Laakso 2007, 7). Aineistossani on kohtia, joissa lukijaa kehoitetaan kääntymään lääkärin puoleen, jos jokin omassa kehossa mietityttää. Intersukupuolisuudesta puhuttaessa tällaista neuvoa ei kuitenkaan anneta, vaan asia ilmaistaan sitä kautta, että intersukupuolinen nuori tai aikuinen yksinkertaisesti *saa lääkäriltä apua*. Lääketieteellisen avun tarve saadaan näin näyttämään kiistattomalta.

Kuten yllä osoitin, tutkimani tekstin ideaalilukija ei ole intersukupuolinen silloinkaan, kun teksti käsittelee intersukupuolisuutta. 3. persoonan muotoja käyttämällä tekstiin rakentuu ulkoryhmä, eikä

tekstiä esimerkiksi puhuttelulla tuoda lähelle lukijan kokemusmaailmaa tai oteta esiin sitä mahdollisuutta, että tämä voisi kuulua kuvattuun ryhmään. Vastaava ilmiö näkyy myös kohdassa, jossa käsitellään muita sukupuolivähemmistöjä.

- 19) Joskus ihmisen mieli ja keho ovat ristiriidassa keskenään. Ihminen kokee olevansa nainen, mutta hänellä on penis. Tai hän tuntee olevansa mies, mutta hänellä on vulva ja vagina. Silloin hän haluaa korjata sukupuoltaan ja poistaa ristiriitaisen olon. Toisaalta, [sic] jotkut kokevat olevansa kokonaan ihan muuta sukupuolta kuin mies tai nainen. Tai he kokevat, että eivät ole mitään sukupuolta. He saavat määritellä itse itsensä. He saavat itse päättää, millaisia ihmisiä ovat. Ihmisellä on oikeus olla ja tuntea olevansa juuri sellainen kuin hän on. Toisten pitää arvostaa tätä kokemusta. **Tärkeintä ihmisessä on hänen persoonallisuutensa. Jokainen voi sanoa itselleen: Tällainen minä olen. Olen arvokas ja hyvä, olen juuri oikeanlainen ihminen.** (SS, 114–115)

Tekstin puhujan tapa huomioda sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lukijat jättää avoimeksi kysymyksen siitä, millainen olisi muunsukupuolisen tai sukupuolettoman ihmisen keho tekstin kuvaamassa maailmassa. Anatomiset seikat on aineistossani yksiselitteisesti liitetty mieheyteen ja naiseuteen, ja transmiehet ja -naiset kuvataan cismieheyteen ja -naiseuteen peilaten: puhuja toteaa, että joskus *ihmisen mieli ja keho ovat ristiriidassa keskenään*. Pöntinen (2020) on tehnyt samansuuntaisia havaintoja. Koulujen oppikirjoissa muut sukupuolet ja niiden ilmaisu esitetään alisteisina binääriselle sukupuolen rakentumiselle. Vähemmistöihin liittyvissä tehtäväosioissa tehtäviä ei ole suunnattu vähemmistöihin kuuluville vaan enemmistön opettamiseen. (mts. 56.) Tulos on yhtenevä sen kanssa, miten oma aineistoni kuvaa vähemmistösukupuolia.

Muuta sukupuolta olevat saavat *määritellä itse itsensä ja itse päättää, millaisia ihmisiä ovat*, kuten esimerkistä 19 voidaan huomata. Tekstiin rakentuu näin *he*-ryhmä: sukupuolivähemmistöihin kuuluvat. Lukijan ei oleteta kuuluvan heihin. Teksti ei ohjaa lukijaa samaistumaan sukupuolivähemmistöihin kuuluviin ihmisiin, vaan lukijalle annetaan mahdollisuus samaistua sen sijaan niihin *toisiin*, joiden tehtävä on *arvostaa tätä kokemusta*. Puhuja on tässä katkelmassa varsin vahva auktoriteetti, joka antaa sukupuolivähemmistöihin kuuluville luvan *määritellä itse itsensä* ja käskee *toisia* arvostamaan heitä. Mikä siis on lukijalle luontevin samaistumisen paikka, kun tekstiin rakentuu itse asiassa kaksi erilaista ulkoryhmää, *he* [sukupuolivähemmistöihin kuuluvat] ja *toiset*? Esitän, että vastaus löytyy oikeastaan ennen kaikkea puhuttelun puutteesta. Kirjoittaja ei puhuttelemalla kutsu lukijaa samaistumaan vähemmistösukupuoliin, joten yksinkertaisinta voi olla nähdä itsensä osana *toiset*-ryhmää, ellei lukijalla satu olemaan valmiiksi esimerkiksi selvää transsukupuolista identiteettiä, sillä *toiset*-ryhmän voi katsoa pitävän sisällään kaikki muut ihmiset paitsi sukupuolivähemmistöihin kuuluvat. Selvää on ainakin, ettei tekstin ideaalilukija ole transsukupuolinen, muunsukupuolinen tai sukupuoleton, sillä lukijaa ei puhutella eikä suorilla neuvoilla esitetä, vaikka tämä muuten on aineistossani äärimmäisen

tyypillistä. Selkeää lukijaan suuntautumista tapahtuu vasta erillisessä infolaatikossa, jonka olen lihavoinut esimerkiksi 18 selkeyden vuoksi. Infolaatikossa puhuja puhuu taas ikään kuin lukijan suulla yksikön 1. persoonassa, mutta puheenaihe on siirretty sukupuolesta persoonallisuuteen ja viesti on suunnattu *jokainen*-sanaa käyttäen kaikille mahdollisille lukijoille, ei erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluville.

Sukupuolivähemmistöön kuulumisen esitetään tahdonalaisen valinnan tai prosessin tuloksena siinä missä binäärinen naisuus ja mieheys määritellään hyvin suoraviivaisesti anatomisten ja fysiologisten ominaisuuksien kautta (ks. luku 5.5). Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset eivät vain ole, vaan *kokevat* tai *tuntevat olevansa*, eikä tekstiin rakentuva ideaalilukija ole välttämättä sukupuolivähemmistöön kuuluva silloinkaan, kun puhe on nimenomaan sukupuolivähemmistöistä. Queer-näkökulmasta näyttäytyy ongelmallisena, että kaikkien lukijoiden sukupuolta ei esitetä kiistattomana faktana, vaan joidenkin lukijoiden sukupuoli on *päätös* tai *kokemus*. Mieheyttä ja naisuutta ei vastaavalla tavalla konstruoida aineistossani yksilön kokemuksiksi tai päätöksiksi, vaan ne esitetään biologisesti määrittävinä faktoina.

Tekstissä kulkee siis rinnakkain sekä ajatus sukupuolen biologisesta määräytymisestä että mahdollisuudesta määritellä ja päättää itse sekä kokea sukupuolensa biologiasta riippumattomalla tavalla. Kun tarkastellaan luonnollista kieltä, ei argumentaatioissa kuitenkaan törmätä suoranaiseen järjettömyyteen, vaikka lausuma olisi ristiriidassa sitä edeltävän lausuman kanssa. Kun esitetty sääntö, väite tai asenne johtaa meidät konfliktiin aiemmin esitetyn kanssa, on seurauksena järjettömyyden sijaan yhteensopimattomuuden puute. Muodollisessa järjestelmässä käytetyt merkit ovat yksiselitteisiä, mutta luonnollisen kielen ilmaisut korkeintaan oletetaan yksiselitteisiksi. Konflikti on kuitenkin väistämätön, jos jompikumpi kahdesta toisensa poissulkevasta säännöstä on koko ajan voimassa. (Perelman 2007, 63; 65.) Sukupuoli tarkoittaa tekstissä useampaa kuin yhtä asiaa, ja nämä määritelmät sulkevat toisensa pois. Yhtäältä sukupuoli määräytyy deterministisesti, toisaalta sen voi itse määritellä. Anatomisiin ominaisuuksiin kytkettyä mieheyttä ja naisuutta rakennetaan tekstissä myös faktuaalistamisen keinoin, kuten osoitan luvussa 5.5.

Tekstin viestiä sukupuolen määrittymisestä voi pitää ristiriitaisena tai sen voi nähdä heijastelevan ajatusta siitä, että on olemassa biologinen sukupuoli (sex) ja sen lisäksi erikseen sosiaalinen sukupuoli (gender). Sukupuolen (gender) saa tekstin maailmassa määritellä itse, mutta toisaalta sukupuolen (sex) määrittelevät anatomiset ja fysiologiset seikat, erityisesti kromosomit. Koska suomen kielessä sukupuolelle on vain yksi sana, voi kahden eri asian kuvaaminen yhdellä sanalla rakentaa tekstiin ristiriitaisen viestin: kuinka sukupuolen voi määritellä itse, jos kromosomit ovat määritelleet sen jo ennen henkilön syntymää?

Nykyajattelulle tyypillistä on ymmärtää sukupuoli niin, että ihmisen todellinen sukupuoli sijaitsee ihmisen ruumissa, tarkalleen ottaen suvun jatkamiseen liittyvissä anatomisissa piirteissä. Feministisen keskustelun tuloksena on syntynyt ajatus sosiaalisesta sukupuolesta, joka tarkoittaa tämän ns. biologisen sukupuolen päälle rakentuvia kulttuurisia sukupuolirooleja. Tällä on pyritty antamaan yksilöille tilaa monenlaisiin olemisen tapoihin, mutta sex/gender-jako ei kuitenkaan kyseenalaista biologista sukupuolieroa, joka nähdään perustavanlaatuisena, luonnollisena ja yksiselitteisenä. (Aarnipuu 2005, 13.) Ei siis ole yllättävää, että nykyaikainen sukupuolivalistuskin nojaa ajatukseen niin sanotusta biologisesta sukupuolesta ja sen yksiselitteisyydestä, vaikka muunlaisille identiteeteille tehdään tilaa niin sanottua sosiaalisen sukupuolen käsitettä hyödyntäen.

Selkomittarin sanastoa koskevat kirjoitusohjeet eivät suoraan ota kantaa käytettyjen termien yksiselitteisyyteen (Selkomittari 2018). Saman sanan käyttäminen kahdessa toisensa poissulkevassa merkityksessä on kuitenkin todennäköisesti enemmän selkeyttä heikentävä kuin lisäävä tekijä. Nämä retoriset valinnat – sukupuolen esittäminen biologisesti yksiselitteisenä kategoriana ja sukupuolen kuvaaminen yksilön omana päätöksenä – eivät siis tulkintani mukaan tuota tekstiin selkeyttä vaan ovat ristiriidassa selkeysyrkimyksen kanssa. Toisaalta tämän voisi tulkita myös monimutkaisen ilmiön (sukupuoli) yksinkertaistamisena, mikä olennaisesti kuuluu selkokieleen. Liiallinen yksinkertaistaminen voi kuitenkin johtaa ongelmiin, tässä tapauksessa cisnormatiivisuuteen.

Me- ja *he-*ryhmien rakentuminen voidaan kenties nähdä myös osana sitä, miten teksti rakentaa selkokielisyyttä, sillä selkokielen periaatteisiin kuuluu ihmistoimijoiden suosiminen abstraktien toimijoiden sijaan. Yksikön ja monikon 3. persoonan muotojen käyttäminen luo tekstiin selkeät toimijat, mikä on lukijan näkökulmasta helpompaa kuin rakentaa teksti esimerkiksi niin, että lauseiden subjekteina olisivat *intersukupuolisuus*, *transsukupuolisuus*, *muunsukupuolisuus* tai *sukupuolettomuus*. Toisena laisessa tekstikontekstissa voisi myös ajatella, että tarkoituksena on ollut välttää implikoimasta, että lukija kuuluisi joihinkin mainituista ryhmistä, koska tämä ei todennäköisesti päde suurimpaan osaan lukijoista. Aineistossani lukijan elämää koskevia oletuksia ei kuitenkaan vältetä tuomasta esille, ja myös erilaiset väittämän totuusarvoa säätelevät lisäykset olisivat mahdollisia.

Sukupuolen moninaisuudesta puhuminen on selkokielellä haastavaa. Sellaiset sukupuolivähemmistöjen usein käyttämät ilmaisut kuin *syntymässä tytöksi/pojaksi määritelty* (ks. esim. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2021) eivät ole selkokielellä mahdollisia, sillä sekä harvinaisia sijamuotoja että partisiippimuotoja tulisi välttää (Selkomittari 2018). Jos asiaa lähtee käsittelemään ihmistoimijoiden ja konkreettisten, aktiivimuotoisten predikaattiverbien kautta, saattaa teksti kasvaa varsin pitkäksi ja muuttua toisella tavalla vaikeaselkoiseksi. Sukupuolen kokemuksellisuutta korostamalla on mahdollista tehdä eroa ihmisen anatomian ja identiteetin välille – se, että joku *tuntee* tai *kokee itsensä* jonkinlaiseksi, on tapa havainnollistaa käsiteltävää ilmiötä. Samalla sukupuolivähemmistöön

kuuluvien sukupuolet kuitenkin konstruoidaan tulkinnanvaraisempina kuin enemmistösukupuolet, sillä cissukupuolisuutta ei esitetä vastaavalla tavalla kokemuksellisenä.

Aineistossani käytetään joitakin kertoja monikon 1. persoonaa. Tällä voidaan esimerkiksi kuvata asioita, jotka puhuja olettaa tyypillisiksi kaikille ihmisille. Tällöin tekstiin ei rakennu erikseen ulkoryhmää vaan ainoastaan sisäryhmä *me*, joka tarkoittaa käytännössä *me ihmiset* (ks. Dillon 1986, 68). Omassa aineistossani tämä myös ilmaistaan eksplisiittisesti käyttämällä sellaisia ilmaisuja kuin *jokainen meistä* ja *me ihmiset*.

20) Jokainen meistä pohtii joskus, olenko normaali? [sic] OLENKO ERILAINEN KUIN MUUT? ONKO MINUSSA JOTAIN ERIKOISTA tai OUTOA? Jos maahan eksyisi avaruusolentoja, nekin varmaan pohtisivat sellaisia. Yleensä huolet ovat turhia. Me ihmiset olemme erilaisia yksilöitä. Se juuri on hienoa: jokainen meistä on oma, ainutlaatuinen persoonansa! (SS, 113)

Puhujan tavoitteena esimerkissä 20 on vakuuttaa lukija siitä, että tämän kokemukset ovat normaaleja (ks. myös luku 5.6). Oman mahdollisen epänormaaliuden pohtiminen esitetään tekstissä yleisinhimillisenä, *jokaisen meistä* kokemuksena, joka toisaalta ylittää jopa inhimillisten kokemusten rajat: myös maahan eksyneet avaruusolennot *varmaan pohtisivat sellaisia*. Lukijan ei siis kannata puhujan mukaan huolestua erilaisuudestaan, sillä *yleensä huolet ovat turhia*. Kiinnostavaa on, että puhuja ei kerro, millaisissa tapauksissa huoleen sitten olisi syytä: huolet ovat turhia *yleensä*, eivät *aina*. Mer ryhmän sisälle jää siis jonkinlainen pieni, tarkemmin yksilöimätön joukko, jonka huolet eivät välttämättä ole turhia. Suuraakkosin ja yksikön 1. persoonassa kirjoitettu pohdinta ei kuvaa puhujan pohdintaa, vaan *meille* yhteiseksi oletettua sisäistä dialogia.

Queer-näkökulmasta teksti sisältää kiinnostavaa normaaliuden rajojen punnitsemista. Kuten luvussa 4.1 mainitsin, normaalilla on valistuksessa edelleen paikkansa (Vuori 2012a, 84). Esimerkissä 20 sanotaankin aivan suoraan kaikkien *meistä* pohtivan, *olemmeko normaaleja*. Huolet vaikuttavat painavilta, kun niiden esittämistä tuetaan suuraakkosin ja siirrytään yksikön 1. persoonaan, jolloin puhuja käytännössä implikoi lukijalle: näin sinäkin ajattelet, koska kuulut joukkoon *jokainen meistä*. Kyse on siis jälleen eräänlaisesta konsensuksen rakentamisesta (ks. luku 5.1). Huolipuheessa käytetään suhteellisia adjektiiveja *erilainen*, *erikoinen* ja *outo*. Vakuuttelevan *huolet ovat yleensä turhia* -käänteän jälkeen puhuja esittää erilaisuuden positiivisessa valossa: puhuja käyttääkin adjektiiveja *erilainen* ja *ainutlaatuinen*. Erilaisuus voi siis olla myönteistä (*se juuri on hienoa*), ja toisaalta se on myös suorastaan välttämätöntä (*me ihmiset olemme erilaisia yksilöitä*). *Outous* ja *erikoisuus* sinänsä eivät kuitenkaan kovin myönteistä kaikua katkelmassa saa, tai ainakaan niiden kautta lukijaa ei kehoteta omaa identiteettiään jäsentämään, vaan lukijaa kannustetaan mieluummin ajattelemaan, että hän on *oma, ainutlaatuinen persoonansa*. Se, että jokainen on *oma, ainutlaatuinen persoonansa*, on kulttuurisesti hyväksyttävämpää kuin olla *outo* tai *erikoinen*. Toisaalta teksti pohjimmiltaan lupaa

lukijalle, että kukaan ei oikeastaan voi olla *outo*, sillä kaikki ovat *erilaisia* keskenään. Katkelma siis rakentaa normaaliuden käsitteen sen varaan, että oikeastaan on normaalia olla *erilainen*.

Tässä alaluvussa olen käsitellyt sitä, miten aineistooni rakentuu ulkoryhmiä ja sisäryhmiä. Keskeinen havaintoni on, että sisäryhmien rakentumisessa olennaista on pyrkimys vakuuttaa lukija kokemuksensa normaaliudesta. Ulkoryhmien kannalta kiinnostavaa on, että erilaiset sukupuolivähemmistöt kuvataan ulkoryhminä. Vähemmistösukupuolia kuvataan ilmiötasolla, mutta tekstin ideaalilukija ei kuulu sukupuolivähemmistöön.

5.4 Tunteisiin vetoaminen

Tunteita on selkokirjoissa toistaiseksi käytetty melko vähän tekstin kiinnostavuuden lisäämiseksi (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015, 123). Sitä taustaa vasten tutkimani teksti on äärimmäisen kiinnostava, koska siinä tunnepuhetta esiintyy erittäin runsaasti. Tunnepuheella saatetaan pyrkiä lisäämään tekstin kiinnostavuutta, millä on yhteys retoriikkaan. Kiinnostavuuden lisäksi tunnepuheella on tekstissä myös muita tehtäviä. Tunnepuheella voidaan esimerkiksi rakentaa kuvaa siitä, millaista ihmisten välisen romanttisen tai seksuaalisen kanssakäymisen tulisi olla. Seuraavaksi tarkastelen, millaista tunteisiin vetoavaa retoriikkaa aineistossani esiintyy ja miten tunnepuhe rakentaa tekstiin tietynlaisen ideaalilukijan.

Tekstin puhujalla on ajoittain jopa kaikkitietävä rooli lukijan tunteiden tulkitsijana. Puhuja kertoo, mitä lukija tuntee eri tilanteissa, eikä näitä kuvauksia välttämättä pehmennetä sellaisilla modaalisilla ilmaisuilla, jotka ilmaisisivat, että sanottu pätee vain joihinkin ihmisiin tai joissakin tilanteissa.

21) Seksin aikana sinusta tuntuu, että tykkäät kumppanistasi entistäkin enemmän. (SS, 84)

Esimerkissä 21 puhuja toteaa lukijaa puhutellen, että seksin aikana lukijasta *tuntuu*, että hän tykkää kumppanistaan *entistäkin enemmän*. Koska puhuja ei tietenkään voi tietää, miltä lukijasta seksin aikana tuntuu tai harrastaako tämä seksiä ylipäätään, tulkiten sanotun ensisijaisesti vihjeenä, jonka tarkoitus on normittaa sitä, miltä seksin aikana pitäisi tuntua. Ideaalilukija on seksuaalisesti aktiivinen henkilö, joka kokee myönteisiä tunteita seksin aikana. Toisaalta virkkeen voi tulkita myös ikään kuin lupauksena lukijalle, jolla ei vielä ole kokemusta (parisuhde)seksistä. Virke pitää sisällään väitteen, että seksin harrastaminen lisää romanttisia tunteita parisuhteessa. Lukijalle ei kuitenkaan millään tavalla perustella, miksi näin olisi. Esimerkin 21 voi nähdä rakentavan tekstin ideaalilukijalle romanttisesti motivoitunutta seksuaalista toimijuutta. Ideaalilukija on alloromanttinen ja alloseksuaalinen.

Tunnepuheella puhuja pyrkii myös validoimaan kokemuksia, joita lukijalla saattaisi olla. Näin tekstiin on mahdollista luoda vaikutelma siitä, että jokin kokemus on hyvin tavallinen.

- 22) Ehkä ihastuksesi onkin kimpassa jonkun toisen kanssa? Se tuntuu ensin tosi pahalta, mutta parin päivän kuluttua tunnet jo itsesi iloisemmaksi. Sydänsurut ovat kurjia, mutta elämä jatkuu. (SS, 36)

Esimerkissä 22 tekstiin rakennetaan muutamalla virkkeellä melko suurikin narratiivi, jossa edetään *sydänsuruista elämän jatkumiseen*. Puhuja ei suoraan oleta, että lukija kärsii sydänsuruista, vaan asia esitetään kysymysmuodossa. Sen jälkeen puhuja jatkaa siitä oletuksesta, että lukija vastaa kysymykseen myöntävästi, ja validoi tämän kokemia negatiivisia tunteita. Samaan virkkeeseen mahtuu kuitenkin myös lupaus siitä, että suru helpottaa *parin päivän kuluttua* ja silloin lukija *tuntee jo itsensä iloisemmaksi*.

Tunnepuhe on myös osa aineistoni argumentaatiota. Puhuja pyrkii perustelemaan asioita lukijalle ja ohjaamaan tätä tietynlaiseen toimintaan vetoamalla erilaisiin tunnetason seurauksiin. Tämä näkyy esimerkiksi kohdassa, jossa lukijalle kerrotaan, mitä polyamoria tarkoittaa ja millaista on toimiva, kaikkien osapuolten suostumukseen perustuva monisuhteisuus.

- 23) Ihmisellä voi olla samaan aikaan läheinen suhde useamman kuin yhden ihmisen kanssa. - - Silloin kaikkien pitää tietää, missä mennään, ettei kukaan tule siitä surulliseksi. Kummallakin osapuolella voi silloin olla monta seurustelukumppania. Tärkeintä on puhua asioista vapaasti. Tärkeintä on varmistaa, ettei kenellekään tule paha mieli. Monisuhde toimii hyvin, kun kaikki ovat iloisia ja tyytyväisiä. (SS, 68)

Esimerkissä 23 tekstin puhuja ei puhuttele lukijaa suoraan, vaan monisuhteisuudesta kerrotaan yleisellä tasolla. Tekstin toimijoina ovat *ihmiset*. Puhuja kertoo lukijalle, että *kaikkien pitää tietää, missä mennään, ettei kukaan tule siitä surulliseksi*. Samaa asiaa korostetaan myös uudelleen katkelman lopussa, kun puhuja toteaa, että pahan mielen välttäminen on *tärkeintä* monisuhteessa (ääri-ilmaisujen käytöstä ks. luku 5.6), ja vahvistaa sanomaansa vielä lopuksi esittämällä saman asian positiivisessa muodossa: suhde *toimii hyvin, kun kaikki ovat iloisia ja tyytyväisiä*. Katkelmassa painottuu siis avoimen kommunikoinnin tärkeys sekä syy-seuraussuhteiden opettaminen lukijalle: jos kaikki suhteiden osapuolet eivät tiedä, mikä on tilanne, joku voi *tulla surulliseksi*. Tekstin puhuja antaa avoimuudelle, sen puutteelle ja tunneseurauksille suuren merkityksen, sillä avoin kommunikaatio ja pahan mielen välttäminen nostetaan tärkeimmiksi asioiksi monisuhteessa. Tekstin puhuja antaa myös lukijalle eräänlaisen lupauksen siitä, että avoimuus estää pahan mielen syntymisen. Suhteiden toimivuutta puhuja mittaa myönteisten tunteiden esiintymisellä ja vastaavasti kielteisten puuttumisella.

Teksti ei tarkemmin kuvaa polyamorian tai monisuhteisuuden erilaisia muotoja, ja queer-luenta paljastaa, että kuvaus pitää sisällään ajatuksen kahden henkilön parisuhteesta suhdeverkoston ytimenä:

kummallakin osapuolella sanotaan voivan olla monta *seurustelukumppania*. Teksti ei siis tässä kohta huomioi esimerkiksi kolmen ihmisen keskinäisen suhteen mahdollisuutta tai sitä, että osapuolilla olisi muita kuin nimenomaan *seurustelusuhteita*. Ainakin tällaisen kuvan muodostaminen edellyttää lukijalta varsin vahvaa tulkintaa.

Selkokielen näkökulmasta tunnepuhetta voidaan pitää tekstin kiinnostavuutta lisäävänä tekijänä, jonka tarkoitus on tukea lukumotivaatiota. Sillä on näin myös selvä retorinen merkitys ja yhteys tekstin argumentaatioon: puhuja pyrkii lisäämään lukijan kiinnostusta sanomaansa ja ohjailemaan tämän toimintaa erilaisiin tunnekokemuksiin ja -seurauksiin vedoten. Tunnepuheella puhuja tuo myös tekstin hyvin lähelle lukijaa kertoessaan, millaisia tunteita lukija eri tilanteissa tuntee. Tässä piilee riski, että puhuja tulee etäännyttäneeksi sellaista lukijaa, joka ei tunnista itsessään tekstissä kuvattuja tunteita. Toisaalta tekstin puhujan tapa kuvata lukijan tunteita hyvin tarkasti saattaa tuntua lukijasta tungettevalta, kun puhe on hyvin henkilökohtaisista ja arkaluontoisista aiheista. Kohteliaisuus on perustason selkokielessä ja vaativassa selkokielessä tärkeää (Airaksinen 2019, 90). Lukijan tunteiden tarkka kuvaaminen ilman väitteiden totuusarvoa sääteleviä modaalaisia ilmaisuja saattaa arvioni mukaan mahdollisesti tuntua joistakuista lukijoista epäkohteliaalta, mikäli heitä puhutellaan tunnepuheen yhteydessä suoraan. Asian todentaminen vaatisi kuitenkin myös käyttäjälähtöistä tutkimusta. Tässä haasteena on, että vaativan selkokielen tarvitsijoista ei ole hirveän tarkkaa kuvaa. Pohdittavaksi siis jää, keitä tällaiseen käyttäjälähtöiseen tutkimukseen kannattaisi kutsua.

5.5 Faktuaalistaminen

Aineistollani on useita sellaisia funktioita, jotka liittyvät valistamiseen ja opastamiseen, mutta näiden ohjaavien ja kasvattavien tehtäviensä ohella sen voi kuitenkin määritellä myös eräänlaiseksi tietokirjaksi. Siksi ei ole yllättävää, että tieteelliselle tekstille tyypillisiä retorisia keinoja voi teoksesta löytää, vaikka teos edustaakin popularisoitua tiedettä. Aineistolleni tyypillinen retorinen keino on asioiden muotoileminen tosiasiaksi, jotka ilmaistaan yksinkertaisilla väitelauseilla, eikä väitteitä aina perustella. Selkokielisyyden näkökulmasta näin saavutetaan se hyöty, että pystytään kirjoittamaan lyhyitä, rakenteeltaan yksinkertaisia lauseita. On selkeämpää todeta asia ikään kuin se olisi kiistattomasti totta kuin lisätä tekstiin lähteitä tai väitteiden totuusarvoa sääteleviä lievennyksiä. Esimerkiksi muotoilu *'x on y'* on siis selkeämpi kuin *'a:n mukaan x on y'* tai *'x saattaa joissain tilanteissa olla y'*.

Informoivat lausumat ovat vaikuttamisen kannalta kaikkein implisiittisimpiä. Ne pyrkivät kuitenkin esittämään asian niin, että kuulija uskoo sen. Usein niissä on myös jonkinlainen arvottava komponentti. Informoivat lausumat voivat siis olla muodoltaan esimerkiksi *'x on y'*, mutta myös *'on hyvä, että x on y'*. Argumentaatioteorian näkökulmasta näiden ero on siinä, että väitelauseet, jotka voidaan

todentaa joko tosiksi tai epätosiksi, ovat teoreettisia. Ateoreettiset väitelauseet sen sijaan ilmaisevat puhujan arvostuksia ja asenteita. (Leiwo ym. 1992, 92–93.)

Puhujan tietoa, uskoa ja päätelmiä jonkin asian mahdollisuuteen, todennäköisyyteen tai varmuuteen liittyen kutsutaan episteemiseksi modaalisuudeksi (VISK § 1556). Faktuaalistamiseen liittyvää modaalisuutta on tarkastellut esimerkiksi Vuori (2004, 103–104), jonka artikkelissa tiedon asteen ilmaisemista tarkastellaan osana *asiaan perehtyneen eetosta*. Tämä havainnollistaakin hyvin sitä, etteivät retoriset keinot ole aina toisistaan erillisiä vaan muotoutuvat myös suhteessa toisiinsa: onhan luontevaa, että asian hyvin tunteva henkilö ilmaisee käsiteltävät asiat faktoina. Tätä taustaoletusta on mahdollista käyttää myös retoriikan rakentamisessa hyväksi. Jos esittää asiat faktoina, luo samalla itsensä kuvaa asiantuntijana. On huomattava, että asiaan perehtyneen eetosta voi vahvistaa myös siten, ettei kaikkea esitetä ehdottomana totuutena, sillä oikea tieto on suhteellista ja vaatii tiedon rajojen arviointia (Vuori 2004, 107).

Aineistossani faktuaalistamista käytetään esimerkiksi mieheyden ja naiseuden sekä laajemmin koko sukupuolen käsitteen konstruointiin. Sukupuolen käsitettä ei erityisesti problematisoida, vaan lukijan oletetaan hyväksyvän sukupuolen määräytymisen taustaoletukset.

- 24) Jos sinulla on kuukautiset, se tarkoittaa että elät naisen elämää ja että kehosi toimii niin kuin pitääkin. (SS, 108)
- 25) Kivekset tuottavat siittiöitä. Ne ovat miehen kehon ulkopuolella, ja keho säätelee niiden lämpötilaa. (SS, 104)

Esimerkissä 24 rakennetaan korosteisesti kuvaa cissukupuolisesta ideaalilukijasta yhdistämällä kuukautiset naiseuteen. Esimerkissä faktoja konstruoidaan tavalla, joka on linjassa selkokielisyyspyrkimyksen kanssa: lukijalle osoitetaan tekstistä asioiden merkitykset niin, että lukija ei joudu niitä päättelemään. Queer-luennan avulla voidaan huomata, että teksti liittyy tietyt anatomiset piirteet ja biologiset toiminnot yksiselitteisesti tiettyihin sukupuoliin. Aineistossani esimerkiksi vulva, vagina, klitoris, kohtu ja kuukautiset kuuluvat naiselle. Vastaavasti esimerkiksi penis, kivekset, terska, esinahka, sperma ja siemensyöksy ovat osa miehen kehon toimintaa. Esimerkissä 25 lukijalta odotetaan tiettyjen implisiittisten taustaoletusten hyväksymistä: *kivekset* kuuluvat yksiselitteisesti *miehelle*, sillä muuten niiden sijainti *miehen kehon ulkopuolella* ei olisi yksinään järkeenkäypä asiointilan kuvaus vaan vaatisi tarkempaa avaamista.

Tekstiin konstruoidaan faktuaalistamisen keinoin binäärinen, biologisiin ja anatomisiin ominaisuuksiin sidottu sukupuolikäsitys, jossa lukijan cissukupuolisuus on implisiittinen taustaoletus. Lisäksi se on jotakin, mitä erikseen korostetaan: *Jos sinulla on kuukautiset, se tarkoittaa että elät naisen elämää*. Teksti myös lujittaa cisnormia *se tarkoittaa - - että kehosi toimii niin kuin pitääkin* -ilmaisulla.

Tämä on potentiaalisten transsukupuolisten lukijoiden kannalta ongelmallista, sillä tekstiin konstruoidaan näin faktana se, että kehon pitää toimia väitetyllä tavalla.

Faktuaalistamalla on mahdollista pyrkiä vaikuttamaan myös siihen, mitä lukija mieltää kuuluvaksi ihmisten väliseen toivottavaan seksuaaliseen kanssakäymiseen. Näin tekstin puhuja rakentaa myös normeja.

26) Oikea seksi on sinun ja kumppanisi välinen, henkilökohtainen asia. Se on hidasta, kiireetöntä hellyyttä. Se tapahtuu tutussa ja turvallisessa paikassa. Tulet siitä onnelliseksi. (SS, 83)

27) Kahden, toisiinsa ihastuneiden [sic] ihmisten välisessä seksissä ei ole mitään väärää: ei virheitä eikä vääriä vastauksia. (SS, 51)

Esimerkissä 26 puhuja ilmaisee faktuaalistamalla, millaista on *oikea seksi*. Juuri ennen tätä katkelmaa lukijalle on kerrottu, että porno ei ole oikeaa seksiä vaan näyteltyä. Niinpä katkelmassa kuvattu *oikea seksi* on vastakohta pornon kuvaamalle, ei-oikealle seksille. Toisaalta se, kuten myös esimerkki 27, rakentaa tekstiin erittäin vahvaa amatonormatiivisuutta eli luo kuvan siitä, että romanttinen rakkaus on kulttuurinen ihanne ja itsestään selvä tavoite. *Oikea seksi* tapahtuu *kumppanin* kanssa *tutussa ja turvallisessa paikassa* ja on *hidasta ja kiireetöntä hellyyttä*, josta lukija tulee *onnelliseksi*. Amatonormatiivisuus näkyy erityisen selvästi esimerkissä 27, jossa konstruoidaan seuraava fakta: *kahden, toisiinsa ihastuneiden ihmisten välisessä seksissä ei ole mitään väärää: ei virheitä eikä vääriä vastauksia*. Romanttinen suhde esitetään siis tekijänä, joka potentiaalisesti suojaa lukijaa ikäviltä kokemuksilta: mikäli tämä harrastaa seksiä ihastuksensa kanssa, ei virheitä voi tapahtua.

Faktuaalistamisen keinoin on siis mahdollista esittää asioita yksinkertaisessa muodossa, jolloin se toimii myös selkokieliisyyden lisäämisen välineenä. Toisaalta tiedon astetta ei tällöin välttämättä punnita eikä lähdeä esitetä. Faktuaalistamalla rakennetaan myös normeja, ja tekstissä ilmaistaan faktoina asioita, joista ei todellisuudessa vallitse yksimielisyys. Näin tekstin puhuja voi pyrkiä vaikuttamaan siihen, mitä lukija ajattelee ja tekee ja mitä hän pitää tavoiteltavana. Selkomittarissa yhtenä kriteerinä on, että tekstissä ei saisi olla asiavirheitä (Selkomittari 2018), mutta mikä tarkalleen ottaen on asiavirhe maailmassa, jossa läheskään kaikista asioista ei vallitse yksimielisyys tiedeyhteisön tai tavallisten ihmisten kesken? Sukupuolen moninaisuuteen perehtynyt näkee asiavirheen tekstissä, joka painottaa kuukautisten merkitystä naiseuden rakentumisessa, vaikka suuren yleisön silmissä tällainen kuvaus näyttäytyy ongelmattomana, koska se on yhteiskunnassamme niin tavallista ja laajasti hyväksyttyä.

5.6 Ääri-ilmaisujen käyttö

Luvussa 5.2 käsittelin lukijan puhuttelua aineistossani. Lukijan puhutteluun liittyy usein aineistossani myös erilaisten ääri-ilmaisujen käyttöä, joita käsittelen tässä alaluvussa lyhyesti. Ääri-ilmaisuilla voidaan joko maksimoida tai minimoida kuvauksen kohteen joitakin piirteitä (Jokinen 1999, 151). Ääri-ilmaisuja ovat esimerkiksi sellaiset ilmaisut kuin *ikuisesti*, *jokainen*, *ei kukaan* ja *kaikki* sekä sellaiset luonnehdinnat, joissa joku tekee jotakin vaikkapa *täydellisesti* tai on *täysin* syytön johonkin. Tällaisilla ilmaisuilla voidaan esimerkiksi luoda mielikuva siitä, että jokin asia on oikein, koska se on hyvin tavallinen (Pomerantz 1986, 219.) Ääri-ilmaisuilla on kuitenkin aineistossani myös muita tehtäviä.

Aineistossani ääri-ilmaisujen yksi keskeinen tehtävä on painottaa viestiä silloin, kun kyse on lukijan kannalta erityisen tärkeästä asiasta. Puhuja pyrkii vakuuttamaan lukijan esimerkiksi omien rajojen tärkeydestä, kun puhe on kehollisesta koskemattomuudesta. Tällaista retoriikkaa pidän myönteisenä vallankäyttönä, sillä tavoitteena on auttaa lukijaa rakentamaan selkeä käsitys omista rajoistaan ja kannustaa lukijaa myös tarvittaessa puolustamaan niitä.

28) Kukaan ei saa pakottaa sinua seksiin. Sinulla on aina oikeus sanoa ei! (SS, 141)

Esimerkissä 28 painotetaan, että *kukaan* ei saa pakottaa lukijaa seksiin ja että tällä on *aina* oikeus kieltäytyä seksistä. Tätä voi pitää selkokielen näkökulmasta eräänlaisena lukijan huomioimisena. Tekstiin on pyritty merkitsemään lukijalle selvästi, että käsiteltävä asia on erittäin tärkeä. Esimerkissä 28 viestiä tehostetaan yhdistämällä siihen myös puhuttelua. Puhuja pyrkii vakuuttamaan lukijan siitä, että tämä asia pätee häneen joka tilanteessa. Lukijalle kerrotaan, mitä *kukaan ei saa* tehdä hänelle. Seuraavaksi puhuja kertoo, mitä lukijalla on *aina oikeus* tehdä. Painokkuutta lisää huutomerkkin käyttö ja se, että ääri-ilmaisuja esiintyy useita peräkkäin. Puhuja haluaa siis vakuuttaa lukijan siitä, että tällä on aina oikeus toimia kuvatulla tavalla.

Tutkimassani aineistossa ääri-ilmaisuilla on myös toisenlaisia funktioita. Niillä voidaan esimerkiksi pyrkiä vakuuttamaan lukijalle, että hänen kokemuksensa ovat hyvin tavallisia eikä niistä siksi kannata olla huolissaan.

29) Joskus miehellä on kuitenkin pulmia erektion kanssa. Penis ei jäykisty, vaikka mies kuinka haluaisi. Siitä ei kannata säikähtää tai nolostua, sillä sellaista sattuu kaikille. Jokainen on kokenut sen joskus ja tietää, miltä se tuntuu. (SS, 102)

Esimerkissä 29 puhuja vakuuttaa lukijalle, että miehen ei kannata säikähtää tai nolostua, jos hänen peniksensä ei jäykisty. Perusteluksi puhuja esittää lukijalle, että *sellaista sattuu kaikille* ja *jokainen on kokenut sen*. Tämä on osa puhujan pyrkimystä vakuuttaa lukija siitä, että on normaalia, että seksuaalisuuteen ja aikuiseksi kasvamiseen liittyy myös hankalia tilanteita. Puhuja tarjoaa lukijalle ikään kuin koko ihmiskunnan kollektiivista empatiaa vakuuttamalla, että *jokainen - - tietää, miltä se tuntuu*.

Tämä on osa puhujan laajempaa pyrkimystä vakuuttaa lukija siitä, että seksuaalisuus on positiivinen asia: lukijan ei haluta lannistuvan vastoinkäymisistä.

Queer-luennalla voidaan havaita, että yleistämisen kääntöpuolena on kuitenkin se, että yleistäminen saattaa rajata tekstiin rakentuvan ideaalilukijan ominaisuuksia. Esimerkiksi sanojen *jokainen* ja *kaikki* käyttö rajaa pois kaikki lukijat, jotka eivät samaistu esitettyihin väitteisiin. Tällöin tekstin viesti saattaa joidenkin lukijoiden näkökulmasta kääntyä itseään vastaan: väitteet, joilla pyritään vakuuttamaan lukija joidenkin kokemusten yleisyydestä, normaaliudesta tai toivottavuudesta, voivat saada osan lukijoista kysymään itseltään, onko heissä jotakin vialla, jos he eivät samaistu näihin kokemuksiin, joita *jokaisella* on. Ääri-ilmaisuuksiin sisältyy myös rajaus, jota tekstissä ei sanota suoraan: koska tekstissä puhutaan *miehestä*, viittaa *jokainen* itse asiassa jokaiseen cissukupuoliseen mieheen, ei jokaiseen ihmiseen. Tekstin ideaalilukijakin on cissukupuolinen mies.

30) Jokainen oppii vähitellen nauttimaan seksistä, vaikka se aluksi tuntuisikin hankalalta ja hassulta. (SS, 51)

Esimerkissä 30 todetaan, että *jokainen oppii nauttimaan seksistä*. Tekstin ideaalilukija on alloseksuaalinen, eli hän tuntee seksuaalista kiinnostusta muita ihmisiä kohtaan. Tekstistä ei kuitenkaan löydy lukijaposiitiota aseksuaalille eli henkilölle, joka ei ole kiinnostunut seksistä muiden ihmisten kanssa. Ajatus alloseksuaalisesta lukijasta on aineistossani jatkuvasti läsnä. Luvussa 5.2 nostin esiin myös esimerkin, jossa tämä todetaan äärimmäisen suoraan (*haluat harrastaa seksiä*). Tekstin puhujan tavoitteena esimerkissä 30 on jälleen se, että lukija oppisi, että alun hankaluudet eivät tarkoita, että seksistä ei myöhemmin nauttisi. Tavoite on siis jokseenkin sama kuin esimerkissä 29. Puhuja ei kuitenkaan huomioi niitä mahdollisia lukijoita, joiden kohdalla tämä ei tule toteutumaan. *Jokaisesta* puhuminen myös tekee tässä esimerkissä alloseksuaalisuudesta normin, mikä voi saada mahdollisen aseksuaalisen lukijan pohtimaan, onko hänessä jotain vikaa, kun hän ei koe samalla tavalla.

Aineistossani käytetään ääri-ilmaisuja myös luomaan kuvaa siitä, millaista on toivotunlainen toiminta. Puhuja käyttää superlatiiveja arvottamaan tekstin kuvaamaa toimintaa positiiviseen sävyyn. Negatiivisesti latautuneita adjektiiveja ei teoksessa esiinny superlatiivimuodossa, vaan superlatiivit on varattu nimenomaan osoittamaan lukijalle, mikä on tärkeää, mukavaa tai toivottavaa.

31) Hauskinta on tutustua seksiin kaikessa rauhassa yhdessä rakkaan ihmisen kanssa. (SS, 51)

Esimerkissä 31 puhuja käyttää lauseen alussa superlatiivina *hauskinta*. Näin puhuja pyrkii korostamaan sitä, kuinka hauskaa lauseessa kuvattu toiminta on. *Hauskan* voi määritellä subjektiivisesti arvottavaksi asenneadjektiiviksi (VISK § 605). Puhuja siis ohjaa lukijaa pitämään hauskimpana lauseessa kuvattua toimintaa. Kyse on jälleen myös eräänlaisesta faktuaalistamisesta, jota käsittelin tarkemmin edellisessä alaluvussa. Hauskinta ei ole tutustua seksiin esimerkiksi uuden tuttavuuden vaan

rakkaan ihmisen kanssa. Tekstiin sisältyy siis taustaoletus, että seksi ei ole yhtä hauskaa sellaisen ihmisen kanssa, jota ei rakasta.

Superlatiiveja käytetään aineistossani myös osoittamaan lukijalle, mihin tämän kannattaa kiinnittää erityistä huomiota.

32) Orgasmit ovat ihania, mutta seksissä ei aina tapahdu orgasmeja. - - Tärkeintä on olla toisen lähellä. (SS, 48)

Esimerkissä 32 lukijalle kerrotaan, että *orgasmit ovat ihania*, mutta puhuja haluaa painottaa, että niiden saaminen ei ole itsetarkoitus. Orgasmeja tärkeämpää on *olla toisen lähellä*. Näin teksti pyrkii rakentamaan lukijalleen rentoa seksuaalisuutta, jossa *tärkeintä* on läheisyys, ei se, että keho tekisi tiettyjä asioita. Laajemmin tämä liittyy myös tekstin puhujan pyrkimykseen vakuuttaa lukija siitä, että tietynlaiset kokemukset ovat normaaleja eikä niistä kannata harmistua. Selkokielen näkökulmasta arvioin, että tällainen superlatiivien käyttö on lukijan huomioimista, sillä se voi auttaa lukijaa poimimaan tekstistä olennaisen viestin.

Selkomittari ja selkokielen ohjeistukset eivät ota kantaa ääri-ilmaisujen käyttöön. Tiedossani ei ole, että superlatiivien käyttöä selkoteksteissä olisi tutkittu. Arvioin kuitenkin, että kun kyse on subjektiivisista arvioista, kuten esimerkiksi 31, superlatiivin käyttöä ei voi perustella selkokielisyydellä. Esimerkin 31 *hauskinta*-sanana voisi korvata sanan komparoimattomalla muodolla *hauskaa* ilman, että teksti selkokielen näkökulmasta olennaisesti muuttuisi. Vastaavasti ylempänä esittelemissäni esimerkeissä käytetyn sanan *jokainen* voisi korvata esimerkiksi sanalla *moni*, jolloin lopputulos ei selkokielisyyden suhteen muuttuisi, sillä molemmat sanat kuuluvat helpohkoon perusanastoon. Tulkitsemkin, että ääri-ilmaisujen käytöllä on tekstissä ennen kaikkea retorisia tehtäviä eivätkä ne liity tekstin selkokielisyyteen muuten kuin sitä kautta, että niillä pyritään huomioimaan lukijaa esimerkiksi innostamalla tätä ja validoimalla tämän mahdollisia tunnereaktioita. Selkein yhteys selkokieleen löytyy arvioni mukaan *tärkeintä on* -ilmauksilta, joilla puhuja voi auttaa lukijaa hahmottamaan, mikä tekstissä on olennaista.

5.7 Toisto

Selkokielisessä tekstissä toistoa käytetään niin, että se lisää ymmärrettävyyttä (Selkomittari 2018). Käytännössä toiston käyttäminen tukee lukijan lähimuistia, jolloin tämän on helpompaa pysyä mukana siinä, mistä on puhe. Toiston avulla voidaan myös esimerkiksi tarjota sana lukijalle eri muodoissa. Suomen kielen sanat saattavat taipuneina olla hyvin erinäköisiä kuin taipumattomina, joten saman

sanan tarjoaminen eri muodoissa voi myös auttaa lukijaa tunnistamaan sanoja. Selkotekstissä toistetaan yleensä sisällön kannalta olennaista sanastoa. (Leskelä 2019, 137.) Aineistossani toistoa käytetään odotuksenmukaisesti painottamaan sitä, mitä tekstin puhuja haluaa lukijan muistavan tekstistä.

33) Hellyys on tärkeää. Läheisyys on tärkeää. Mikä muu sinulle on tärkeää? (SS, 137)

34) Seksi on sinun ja kumppanisi yhteinen seikkailu. Se voi olla hauskaa, hurjaa, hel-
lää, villiä, vauhdikasta tai rauhallista yhdessäoloa. (SS, 48)

Sanat *hellä*, *hellyys*, *helliä* ja *hellästi* esiintyvät aineistossani yhteensä 15 kertaa eri muodoissa. Puhuja pyrkii näin painottamaan lukijalle, että hellyys on tärkeää, kuten esimerkissä 33 myös suoraan sanotaan. Toistolla on mahdollista rakentaa tietynlaista tunnelmaa tekstiin. Kun *hellyys*-sana yhdistetään toistuvasti seksiin ja läheisyyteen, kuten esimerkissä 34, syntyy kuva, että hellyys ja seksuaalisuus liittyvät vahvasti toisiinsa. Selkokieliisyyden kannalta toisto on tärkeää, sillä se tukee lukijan lähimuistia. *Hellä*-sanana ja sen eri muotojen ja johdosten toistaminen rakentaa myös mielikuvaa siitä, millaista seksin kuuluu olla.

Esimerkissä 33 puhuja toteaa suoraan, että *hellyys on tärkeää*. Myös sana *tärkeä* toistuu katkelmassa. Puhuja korostaa siis hyvin voimakkaasti sitä, että nyt käsiteltävä asia on erittäin tärkeä. Ensiksi puhuja esittää kaksi väitettä: *hellyys on tärkeää* ja *läheisyys on tärkeää*. Sen jälkeen puhuja tekee oletuksen, että lukija hyväksyy esitetyt väitteet, ja esittää lukijalle kysymyksen: *mikä muu sinulle on tärkeää?* Hellyys on siis tekstin taustalla kulkeva arvo, joka oletetaan yleisesti hyväksytyksi, sillä hellyyden tärkeyttä ei erikseen perustella.

Esimerkki 34 on epätyypillinen aineistossani, sillä siinä nostetaan esille myös se, että seksi voi olla myös *hurjaa*, *villiä* tai *vauhdikasta*. Myös hellyys nostetaan kuitenkin jälleen esille. Puhuja pyrkii informoimaan lukijaa siitä, että seksi voi olla hyvin monenlaista. *Hurjan*, *villin* ja *vauhdikkaan* seksin mahdollisuutta ei tekstissä kuitenkaan toisteta samaan tapaan kuin ajatusta *hellästä* seksistä. Toisto puhuu siis sen puolesta, että seksissä hellyys on tärkeämpää villiys tai vauhti. Esimerkeistä voi myös huomata, että toistoa esiintyy sekä koko teoksen laajuudella että tietyn tekstikatkelman sisällä. Samoja asioita saatetaan toistaa joko yhdessä kohdassa tai eri kohdissa teosta. Kaikki toisto ei kuitenkaan liity erityisen vahvasti retoriikkaan, vaan osa toistosta saattaa selittyä ennemmin selkokieliisyyden vaatimuksella.

35) Peniksen sisällä on paisuvaiskudos. Tämä kudosis paisuu, kun penikseen virtaa hap-
pekasta verta. (SS, 101)

Kuten esimerkistä 35 huomataan, sisältää aineistoni myös sellaista toistoa, joka on leimallista nimenomaan selkokieliselle tekstille – eikä lainkaan tavatonta myöskään yleiskielisessä tekstissä. Lukijalle esitellään vieras, hieman vaikeampi sana *paisuvaiskudos*, joka toistetaan osittain seuraavassa virk-

keessä, kun siihen viitataan sanoilla *tämä kudos paisuu*. Kyse on siis osittaistoistosta, jota suosittelaa käytettäväksi etenkin silloin, kun tekstissä on pitkiä yhdyssanoja (Selkomittari 2018). Puhuja kirjoittaa siis auki, mitä paisuvaiskudos tekee: *paisuvaiskudos on kudos, joka paisuu*. Näin tekstin toimijat muuttuvat konkreettisemmiksi. Erityisen olennaista retorista merkitystä tällaiselta toistolta ei kuitenkaan tahdo löytyä. Tulkitsenkin, että tekstin retoriikan kannalta merkityksellisempää on edellisissä esimerkeissä kuvatun kaltainen toisto.

Aineistossani esiintyvä toiston yhteys selkokieleen ei ole yksiselitteinen. Kaikki toistuvat sanat eivät ole esimerkiksi vaikeita termejä, vaan toistolla säädellään myös tekstin sävyä ja rakennetaan normeja. Samojen asioiden toistaminen moneen kertaan myös pidentää tekstiä ja voi siten kääntyä itseään vastaan, sillä selkokielen periaatteisiin kuuluu informaation karsiminen. Selkokielisten tekstien olisi hyvä olla melko lyhyitä. Selkolukija ei välttämättä lue informoivaa tekstiä huvikseen (Leskelä 2019, 124). Mitä pidemmäksi teksti kasvaa, sitä suurempi on myös riski, että lukija turhautuu sen äärellä. Toisaalta voisi kuitenkin pitää lukijan huomioimisena, että puhuja painottaa selvästi, mitkä asiat lukijan olisi tärkeä tekstistä sisäistää.

6 Lopuksi

Tässä tutkielmassa olen kuvannut erään selkokiehisen seksuaalikasvatusmateriaalin piirteitä yhdistämällä retorista analyysiä ja queer-luentaa selkokiehen teoriaan. Tekstin puhujasta rakentuu vahva auktoriteetti, jolla on suuri valta lukijan identiteetin ja ihmissuhteiden määrittelyssä. Puhuja, joka antaa lukijalle luvan määrittellä itse itsensä ja oman halunsa kohteet, käyttää valtaa antaessaan tämän määrittelyvallan lukijalle. Tämä vallankäyttö voi olla myös hyväntahtoista (ks. luku 4.1) Huomionarvoista on, että puhuja määrittelee kuitenkin raameja oikealle seksuaalisuudelle ja oikealle sukupuoli-suudelle monenlaisiin retorisiin keinoihin tukeutuen. Lukijalle annettulla määrittelyvallalla on siis rajansa. Tekstissä pyritään toisaalta myös häivyttämään tai purkamaan kirjoittajan auktoriteettiasemaa luomalla kirjoittajan ja lukijoiden välille tuttavallista ja jopa läheistä suhdetta.

Tutkimukseni on tuottanut uutta tietoa selkokiehisen tekstin vaikuttavuudesta. Olen yhtä teosta perusteellisesti analysoimalla valaissut myös sitä, millaista vaativalla selkokiehellä kirjoitettu seksuaalikasvatusmateriaali voi olla. Olen queer-luennan avulla kiinnittänyt huomiota siihen, miten tällainen seksuaalikasvatus voi sekä purkaa että ylläpitää ja luoda esimerkiksi hetero- ja cishnormatiivisuutta. Olen osoittanut, että tekstistä löytyy sellaisia kohtia, joissa tekstin ideaalilukija on heteroseksuaalinen ja cissukupuolinen. Olen nostanut teoksesta esiin myös kohtia, joihin rakentuu subjektipositio sellaiselle potentiaaliselle lukijalle, joka kuuluu sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön. Esimerkiksi aseksuaalisuuden mahdollisuus huomioidaan kuitenkin vain teoksen loppuun koostetussa sanastossa, eikä lukijaa puhutella suoraan kohdissa, joissa tälle esitellään esimerkiksi trans- ja intersukupuolisuus.

Tekstin ideaalilukija on kiinnostunut harrastamaan seksiä jonkun toisen henkilön kanssa. Myös alloromanttisuus on tekstissä vahva normi, ja aromanttisuus on aseksuaalisuuden tavoin huomioitu vain loppuun koostetussa sanastossa. Alloseksuaalisuus normina voi tuntua kirjan teeman huomioon ottaen odotuksenmukaiselta, mutta toisaalta ei ole itsestään selvää, etteivät aseksuaalit voisi olla kiinnostuneita seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Tutkimaani kirjaa ei kuitenkaan ole kirjoitettu aseksuaalisia lukijoita silmällä pitäen. Teksti on vahvasti cishnormatiivista. Heteronormatiivisuus on piiloisempaa, sillä lukijan ei useimmissa kohdissa ilmaista olevan oletusarvoisesti hetero, vaan monenlaiset lukijuudet ovat mahdollisia. Satunnaisia merkkejä heteronormatiivisuudestakin kuitenkin löytyy.

Olen pro gradu -tutkielmassani valottanut sitä, miten erilaiset retoriset keinot ovat yhteydessä selkokiehisen vaatimukseen, kun tarkastellaan vaativalla selkokiehellä kirjoitettua seksuaalikasvatusmateriaalia. Tutkimuksestani käy ilmi, että monilla retorisilla keinoilla on tekstissä myös selkeyttä lisääviä tehtäviä. Retorisista keinoista erityisesti puhuttelu nousi keskeiseksi selkokiehisen kannalta, sillä sen avulla vaativa teksti on mahdollista tuoda lähemmäs lukijaa. Kaikki retoriset keinot

eivät ole yhtä vahvasti linjassa selkokielen periaatteiden kanssa, ja useimmat keinot ovat selkokieli-syyden suhteen monitulkintaisia. Ääri-ilmaisujen käyttöä tai konsensuksella vahvistamista ei selitä aineistossani pyrkimys selkokieleen, vaan ääri-ilmaisuilla on ennen kaikkea retorista merkitystä. Jotkin selkokielelle tyypilliset piirteet, kuten lukijan puhuttelu yksikön 2. persoonassa ja tärkeiden asioiden toistaminen, ovat myös retorisia keinoja. Nämäkin keinot eivät kuitenkaan ole selkokielen suhteet täysin yksiselitteisiä. Teksti voi joka tapauksessa rakentaa samaan aikaan sekä selkeyttä että vakuuttavuutta, joka näkyy osittain samoissa kielellisissä muodoissa. Myös selkokielen käytön voi nähdä osana tekstin retoriikkaa, kuten Salminen (2018, 75) on todennut.

Sisä- ja ulkoryhmien luomista käsittelevässä luvussa 5.3 osoitin, että tekstissä käytetään sukupuolisaana tavalla, joka muodostaa tekstiin ristiriidan. Tekstiin kirjoittuu ajatus biologisesta sukupuolesta ja sosiaalisesta sukupuolesta, joihin kumpaankin viitataan sanalla sukupuoli. Tämä voi tehdä tekstistä selkeämmän, sillä monitahoinen ilmiö on kuvattu yksinkertaisena, mutta seurauksena on tekstin muuttuminen cismormatiiviseksi. Sukupuolivähemmistöt kuvataan aineistossani usein ulkoryhmänä. Keskeisimmäksi sisäryhmäksi tekstissä nousee *me ihmiset*, jolla puhuja pyrkii vakuuttamaan lukijan tämän kokemusten tavanomaisuudesta. Tällä on selkeyttä lisäävä vaikutus. Myös faktuaalistaminen tuottaa selkeyttä, mutta siinä on ongelmansa, kun otetaan huomioon, etteivät kaikki faktat ole kaikkien ihmisten jakamia, vaan tiedeyhteisönkin sisällä on erilaisia näkemyksiä eri asioista.

Toivon, että olen onnistunut tutkielmassani avaamaan myös sitä, kuinka selkokielineen seksivalistus voi tuottaa tai purkaa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä normeja, ja että tutkielmani tuloksia voidaan hyödyntää, kun tulevaisuudessa laaditaan selkokieliisiä seksuaalisuutta ja sukupuolta käsitteleviä materiaaleja. Tulevaisuudessa on tarpeen laatia myös ohjeistuksia siihen, kuinka erityisesti sukupuolivähemmistöistä voidaan puhua selkokielellä mahdollisimman helposti ja ytimekkäästi mutta niin, että ilmaisut tavoittavat vähemmistöihin kuuluvien ihmisten kokemuksen omasta identiteetistään. Tällä hetkellä yleiskielisessä käytössä olevista puhutavoista kaikkein inklusiivisimmat eivät niissä käytettyjen hankalien partisiippirakenteiden vuoksi sovi selkokieleen, mutta selkokieliiset ilmaisut saattavat yksinkertaistaa sukupuoleen liittyviä ilmiöitä tavalla, joka johtaa määrittelyihin, joita vähemmistöihin kuuluvat eivät allekirjoita. Miten selkokielellä sanottaisiin esimerkiksi, että joku on *syntymässä määritelty tytöksi tai pojaksi*? Toivon tulevien tutkimusten ja tutkimustietoon pohjautuvan selkokielen kehitystyön etsivän ratkaisua tähän, ja aion osaltani olla mukana siinä kehitystyössä jatkossakin.

Lähteet

Aineslähteet

Marttinen, Tittamari 2019. *Seksistä selkoa*. Avain, Helsinki.

Muut lähteet

- Aarnipuu, Tiia 2005. *Ei ole miestä eikä naista. Queer-luenta keskiajan Euroopassa tunnettuja ristiinpukeutuvia pyhimyksiä kuvaavista teksteistä*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -tutkielma. Uskontotieteen laitos. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20061177> Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/21666/eiolemie.pdf>
- Addison, Joanne 2010. Researching Literacy as a Lived Experience. – *Rhetorica in Motion: Feminist Rhetorical Methods and Methodologies*, s. 136–151. Toim. Schell, Eileen E. ja Rawson, K. J. University of Pittsburgh Press.
- Ahola, Aija 1988. *Seksistä selkeästi nuorille ja aikuisille*. Koulun erityispalvelu, Helsinki.
- Airaksinen, Ella 2019. *Puhuttelevaa selkokieltä. Vertaileva tekstianalyysi puhuttelun keinoista ja kohteliaisuudesta selko- ja yleiskielisessä oppaassa*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -tutkielma. Suomen kielien, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202001281169> Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/310535/Airaksinen_Ella_Pro_gradu_2019.pdf
- Alanko, Outi 2001. Lukijasta lukemiseen, tulkinnasta elämykseen: lukijan käsite kirjallisuudentutkimuksessa. – *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*, s. 207–240. Toim. Outi Alanko ja Tiina Käkelä-Puumala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Alasuutari, Varpu – Kondelin, Sade – Tainio, Luca – Toriseva, Roosa – Vähäpassi, Valo 2017. Transtutkimuksen ja intersukupuolisuuden tutkimuksen ajankohtaisia teemoja. – *Sukupuolentutkimus* 30(1), s. 2–14. Sukupuolentutkimuksen seura, Helsinki.
- Autio, Seppo – Rajala, Pertti 1988. *Ihmisen kehitys ja kehityksen häiriöt: selkokielineen tietokirja*. WSOY, Porvoo.
- Aristoteles 2012. *Retoriikka. Runousoppi*. Suom. Paavo Hohti. Gaudeamus, Helsinki University Press, Helsinki.
- Aro, Jari 1999. *Sosiologia ja kielenkäyttö: retoriikka, narratiivi, metafora*. [Verkkodokumentti.] Akateeminen väitöskirja. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere University Press, Tampere. <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-5590-8> Saatavissa: https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67229/sosiologia_ja_kielenkaytto_1999.pdf
- Avain 2019. *Seksistä selkoa*, selkokirja. [Verkkosivu.] [Viitattu 23.2.2022.] Saatavissa: https://avain.net/tuote/tittamari_marttinen/seksista_selkoa_selkokirja_/9789523042209
- Brake, Elizabeth 2012. *Minimizing Marriage: Marriage, Morality, and the Law*. Oxford University Press.
- Dillon, George L. 1986. *Rhetoric as Social Imagination*. Indiana University Press, Bloomington.
- Fairclough, Norman 2001. *Language and power*. 2. painos. Longman, Lontoo.
- Hiidenmaa, Pirjo – Virtanen, Mikko T. – Satokangas, Henri – Vitikka, Elina – Lindh, Ilona 2018. Tiedonkeronta: esitystavat ja tekijän läsnäolo kotimaisessa tietokirjallisuudessa, s. 82–86. *Avain* 15(4) <https://doi.org/10.30665/av.76583>
- Hiidenmaa, Pirjo 2018. Tekijä ja lukija tietokirjan kynnysteksteissä. – *Kirjoitettu vuorovaikutus*, s. 80–115. Toim. Toini Rahtu, Susanna Shore ja Mikko T. Virtanen. Tietolipas 260. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Hille, Jessica J. – Simmons, Megan K. – Sanders, Stephanie A. 2020. “Sex” and the Ace Spectrum: Definitions of Sex, Behavioral Histories, and Future Interest for Individuals Who Identify as Asexual, Graysexual, or Demisexual. – *The Journal of Sex Research* 57(7), s. 813–823. Taylor & Francis Group. [Verkkolehti.] <https://doi.org/10.1080/00224499.2019.1689378>
- Hyttinen, Satu 2009. *Haaveita ja haluja*. Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opike, Helsinki.
- Jokinen, Arja 1999. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. – *Diskurssianalyysi liik- keessä*, s. 126–159. Toim. Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen. 3. painos. Vastapaino, Tam- pere.
- Jones, Lucy 2016. Language and gender identities. – *The Routledge Handbook of Language and Identity*, s. 210–224. Toim. Siân Preece. [Verkkolehti.] Routledge, Basingstoke. <https://doi.org/10.4324/9781315669816>
- Järviluoma, Helmi – Moisala, Pirkko – Vilkkö, Anni 2003. *Gender and Qualitative Methods*. Sage Publicati- ons, Lontoo.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa 1998. Retoriikka. – *Argumentti ja kritiikki: lukemisen, keskustelun ja vakuut- tamisen taidot*, s. 233–272. Toim. Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila. Gaudeamus, Helsinki.
- Karkulehto, Sanna 2011. *Seksin mediamarkkinat*. Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustan- nus, HYY Yhtymä, Helsinki.
- Karvonen, Pirjo 1995. *Oppikirjateksti toimintana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Karvonen, Ulla 2011. *Mihin ryhmään itse haluat kuulua? Kahdessa yläkoulun terveystiedon oppikirjassa rakentuvien terveysdiskurssien ja subjektipositioiden diskurssianalyttistä tarkastelua*. [Verkkodoku- mentti.] Pro gradu -tutkielma. Kasvatustiede, opettajankoulutuslaitos, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201103311410> Saatavissa: [https://helda.helsinki.fi/bitstream/han- dle/10138/26016/mihinryh.pdf](https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/26016/mihinryh.pdf)
- Knuuttila, Sanna-Leena 2020. *Vaikuttavaa ja samastuttavaa sotahistoriaa – Selkokielisen romaanin kirjoit- taminen*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -tutkielma. Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen lai- tos, Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202006224298> Saatavissa: [https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/70096/URN%3aNBN%3afi%3ajyu- 202006224298.pdf](https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/70096/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-202006224298.pdf)
- KS = Kielitoimiston sanakirja 2021. [Online.] Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy, Helsinki. URN:NBN:fi:kotus-201433. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 11.11.2021 [Viitattu 16.12.2021].
- Kulkki-Nieminen, Auli 2002. Selkokielen ja yleiskielen eroista. – *Selko-opas*, s. 33–45. Toim. Hannu Virta- nen. Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opike, Helsinki.
- 2010. *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. [Verkkodokumentti.] Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. Tampereen Yliopis- topaino Oy, Tampere. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8093-5> Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66618/978-951-44-8093-5.pdf>
- Kääntä, Liisa 2015. *Retoriset kysymykset osaamista ja osallistumista herättelemässä opiskeluverkko- keskus- lussa*. Puhe ja kieli, 35(1), s. 23–42. [Verkkolehti.] Saatavissa: <https://journal.fi/pk/arti- cle/view/50825>
- Laakso, Laura 2007. *Medikalisoitu intersukupuolinen keho*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -tutkielma. Yh- teiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2007377> Saatavissa: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/10077/URN_NBN_fi_jyu-2007377.pdf
- Leiwo, Matti 1981. *Opetustekstit ja opetusdialogi*. – Psykologingvistisiä kirjoituksia II, s. 47–57. Toim. Matti Leiwo ja Kari Sajavaara. AFinLan julkaisuja 31, Jyväskylä. Saatavissa: <https://journal.fi/afinlavk/is- sue/view/4076>
- Leiwo, Matti – Luukka, Minna-Riitta – Nikula, Tarja 1992. *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväsky- län yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja. Viestintätieteiden laitos, Jyväskylä.

- Leskelä, Leela Laura – Kulkki-Nieminen, Auli 2012. Selkoistaminen ja tekstilajit. – *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä*, s. 545–574. Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa: <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/Genreanalyysi.pdf>
- 2015. *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opiké, Helsinki.
- Leskelä, Leela Laura 2019. *Selkokieli – Saavutettavan kielen opas*. Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opiké, Helsinki.
- 2020. Helppoa vai vaativampaa selkokieltä – selkokielen mittaaminen ja vaikeustasot. *Puhe ja kieli* 39(4), s. 367–393. Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys, Helsinki. <https://doi.org/10.23997/pk.75679> Saatavissa: <https://journal.fi/pk/article/view/75679>.
- Liljeström, Marianne 2004. Feministinen metodologia – mitä se on? – *Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta*, s. 9–21. Toim. Marianne Liljeström. Vastapaino, Tampere.
- Lindeman, Meri 2017. *Homoässä, hintonaatio ja heiluvat kädet – kansanlingvistisiä käsityksiä suomenkielisten homomiesten puheesta*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -tutkielma. Viestintätieteiden tiedekunta, suomen kielen tutkinto-ohjelma, Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201705051522> Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/101024/GRADU-1493982428.pdf>
- Mateus, Samuel 2019. Affective Rhetoric – What It Is and Why It Matters? – *Affect, Emotion, and Rhetorical Persuasion in Mass Communication*, s. 69–80. Toim. Zhang, Lei & Clark, Carlton Routledge, Taylor & Francis Group, Lontoo.
- Mauranen, Anna 2006. Genre, käänös ja korpus. Elämäntaito-oppaat tarkastelussa. – *Genre – tekstilaji*. s. 214–238. Toim. Anne Mäntynen, Susanna Shore ja Anna Solin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Moring, Anna 2013. *Oudot perheet: Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta, filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsinki. [Verkkodokumentti.] <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8852-0> Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/39269/oudotper.pdf>
- von Münchow, Patricia – Rakotonoelina, Florimond 2010. Questions and explanations in French and Anglo-American Usenet newsgroups. – *Discourse Studies* 12(3), s. 311–329. <https://doi.org/10.1177/1461445609358519>
- Naskali, Päivi – Kari, Sofia 2019. Feministisen kasvatustiedon haastavuus: Koulutusta, sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevien populaarien kirjoitusten luentaa. *Sukupuolentutkimus* 32(3), s. 25–45. Sukupuolentutkimuksen seura, Helsinki.
- Perelman, Chaïm 2007. *Retoriikan valtakunta*. 2. painos. Vastapaino, Tampere.
- Pomerantz, Anita 1986. Extreme Case Formulation. A Way of Legitimizing Claims. *Human Studies* 9 (2/3), s. 219–229. <https://doi.org/10.1007/BF00148128>
- Pöntinen, Riikka 2020. *Sosiaalisesti kontrolloitu, yksilöllisesti valikoitu: Nuoren seksuaalisuudesta tuotettavat eronteot ja puhettavat terveystiedon oppikirjojen seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201912217094> Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/118886/P%3c3%b6ntinenRiikka.pdf>
- Rajala, Pertti 1990. *Kahden: rakkaudesta ja seksistä selkokielellä*. Väestöliitto, Helsinki.
- 2005. Muistikuvia selkokirjoistani. – *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*, s. 104–118. Toim. Leela Laura Leskelä ja Hannu Virtanen. Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opiké, Helsinki.
- Sainio, Ari 2015. Lukija on tärkein. – *Selkokirjoittajan tekstilajit*, s. 128–129. Kirj. Leela Laura Leskelä ja Auli Kulkki-Nieminen. Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opiké, Helsinki.
- 2019. Selkokieltä mittatikulla – *Selkokieli – Saavutettavan kielen opas*, s. 115. Kirj. Leskelä, Leela Laura. Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opiké, Helsinki.

- Salminen, Ella 2018. *Vaikuttava tiedote. Selkokieli ja retoriikka Maahanmuuttoviraston asiakas- ja lehdistötiedotteissa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Schmidt-Radefeldt, Jürgen 1977. On so-called 'rhetorical' questions. – *Journal of pragmatics* 1(4), s. 375–392. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(77\)90029-7](https://doi.org/10.1016/0378-2166(77)90029-7)
- Selkokeskus 2018. *Selkomittari*. [Verkkojulkaisu.] Saatavissa: https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2018/10/SELKOMITTARI_2018_11.10.18.pdf
- 2021a *Myönnetyt apurahat ja avustukset*. [Julkaistu verkossa 27.9.2021] [Viitattu 23.2.2022] Saatavissa: <https://selkokeskus.fi/selkokirjallisuus/selkokirjallisuuden-valtionavustus/myonnetyt-apurahat-ja-avustukset/#vuosi2019>
- 2021b. *Selkokirjallisuus*. [Julkaistu verkossa 7.9.2021] [Viitattu 28.1.2022] Saatavissa: <https://selkokeskus.fi/selkokirjallisuus/>.
- 2022. *Selkokielen mittari 2.0*. [Luonnos.] [Viitattu 3.3.2022.]
- Seta 2021. *Sateenkaarisanasto*. [Verkkodokumentti.] [Päivitetty 24.3.2021.] [Viitattu 22.2.2022.] Saatavissa: <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>
- Sirén, Erika 2018. *Kehitysvammaisten luetun ymmärtäminen tarinana selkokielen teoriakirjoissa: kriittinen diskurssianalyysi eksklusiosta ja inklusiosta*. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsinki. [Verkkodokumentti.] Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/235758/gradu_Erika_Siren.pdf
- Stryker, Susan 2004. Transgender Studies: Queer Theory's Evil Twin. – *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 10(2), s. 212–215. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/10642684-10-2-212> Saatavissa: https://transreads.org/wp-content/uploads/2019/03/2019-03-20_5c923f77efc13_document11.pdf
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2021. *Sukupuolen moninaisuuden sanasto*. [Päivitetty 24.3.2021] [Viitattu 27.1.2022] Saatavissa: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-moninaisuuden-sanasto/>
- Suoninen, Eero 1999. Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. – *Diskurssianalyysi liikkeessä*, s. 17–36. Toim. Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen. 3. painos. Vastapaino, Tampere.
- Sääskilahti, Minna 2006. *Vapise kuningas alkoholi: Alkoholivalistuksen tekstilaji ja sen muuttuminen vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana*. [Verkkodokumentti.] Akateeminen väitöskirja. Oulu University Press, Oulu. Saatavissa: <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9514280059.pdf>
- Tainio, Liisa 2006. *Gender in Finnish Language Use: Equal, Inequal and/or Queer?* – WEB-FU: Wiener elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik 2006(10), s. 1–19. Saatavissa: <http://webfu.univie.ac.at/texte/tainio.pdf>
- Tammi, Pekka 1992. *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Talbot, Mary 1992. The construction of gender in a teenage magazine. – *Critical language awareness*, s. 174–199. Toim. Norman Fairclough. Longman, Lontoo ja New York.
- Vaijärvi, Kari 2012. *Mausteyrteistä ydinvoimaan: lasten ja nuorten tietokirjallisuudesta Suomessa 1988–2000*. Cultura, Espoo.
- Vinni, Irja 1998. *Tekstistä selkoa. Kehitysvammaisten aikuisten selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtäminen*. Akateeminen väitöskirja. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 76. Joensuun yliopiston erityispedagogiikan laitos. Kehitysvammaliitto ry, Helsinki.
- Virtanen, Hannu 2009. *Selkokielen käsikirja*. Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opikse, Helsinki.
- VISK = Auli Hakulinen – Maria Vilku – Riitta Korhonen – Vesa Koivisto – Tarja Riitta Heinonen – Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. [Verkkoversio.] [Viitattu 18.1.2021]. Saatavissa: <https://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>

- Vuori, Jaana 2001. *Äidit, isät ja ammattilaiset: sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. [Verkkodokumentti.] Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere University Press, Tampere. <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-5065-5>
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67092/951-44-5065-5.pdf>
- 2004. Sukupuolen ja seksuaalisuuden retorinen analyysi. – *Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta*, s. 93–117. Toim. Marianne Liljeström. Vastapaino, Tampere.
- 2012a. Tekstilajit kansalaisten valistuksessa. – *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä*, s. 78–100. Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa: <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/Genreanalyysi.pdf>
- 2012b. Nykyvalistuksen tekstilajeja. – *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä*, s. 447–454. Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa: <https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/Genreanalyysi.pdf>
- Välkki, Otto 2015. *Suurin mahdollinen lahja – vanhemmuus hedelmöityshoitoklinikoiden ohjeissa sukusolujen luovuttajille*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -tutkielma. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015070810584> Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/155650/suurinma.pdf>
- Wang, Jinjun 2006. Questions and the Exercise of Power. – *Discourse & Society* 17(4), s. 529–548 Sage publishing, Thousand Oaks. [Verkkolehti.] <https://doi.org/10.1177/0957926506063127>
- WAS 2014 = World Association for Sexual Health 2014. *Seksuaalioikeuksien julistus*. Suom. Tommi Paalanen. [Verkkodokumentti.] [Viitattu 28.3.2022.] Saatavissa: <https://worldsexualhealth.net/wp-content/uploads/2013/08/DSR-Finnish.pdf>
- Yli-Vakkuri Valma 1986. *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turun yliopisto, Turku.